

ВАТАН
СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ ТАТИ

МАХАЧКАЛА 1977

В А Т А Н
С О В Е Т И М У

А Л Ь М А Н А Х Т А Т И

Дагестанское книжное издательство
Махачкала 1977

Советская Родина

(Сборник татских писателей)

На татском языке

Составитель *Б. Сафонов.*
Редактор *Х. Авшалумов.*
Художник *И. Жанмурзаев.*
Художествен. редактор *В. Логачев.*
Техн. редактор *В. Гаджиева.*
Корректор *А. Семендуев.*

Сдано в набор 10/VI-1977 г. Подписано в печать 1/IX-1977 г. Форм.
70×108^{1/16}. Бум. л. 2,25. Печ. л. 4,5. Усл. печ. л. 5,3. Уч.-изд. л. 5,29.
С 02754. Тираж 1000. Бум. № 1. Цена 50 коп.

Дагестанское книжное издательство Управления
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли
Совета Министров ДАССР.
Махачкала, ул. Маркова, 55. Заказ 672.

Махачкалинское полиграфическое объединение Управления
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли
Совета Министров ДАССР.
Махачкала, ул. Маркова, 51.

СТИХИГЬО ВЕ МЭГНИГЬО

Зоя Семендуева

ОШУГЪ БИРЕМ

Гуэле хуно очмиш бирей,
Ошугъ бирем э туь, духдер!
Туьре дире, бирем ме шор,
Бэхд мени туь, ширине ёр!

Туьни мелхэм эн гьер яра,
Дуьл мере туь месох пара.
Дур мевирих эз хосдегор,
Бэхд мени туь, ширине ёр!

Эри шевме туьни товуш,
Гьер гоф туь гьисд эри ме хуш.
Ширини туь тегьер онор,
Бэхд мени туь, ширине ёр!

Лап рачгьююш ни беруь борж,
Эри руй туь, мегьил михьтож,
Биё сох туь мере дуьлшор,
Бэхд мени туь, ширине ёр.

ЭРИМЕ ОФИРЕ ОМОРЕЙ

Эз гЭили э туь бендуьм,
Туьсуьз чуйтам гуюм хэндуьм.
Туьре эз ме хэбер нисди
Энжэгъ дуьл ме э туь бенди.

Гъуьзуьргуьлгью селт бири лов,
Гьер тарафе сохди тов-тов.
Рачи энугуьлгью туьни,
Дуьл эри туь хьэсротини.

Эз раче сес овоз буьлбуьл,
Хэбер бири ченд жире гуьл.
Дуьл э сине тоб нис доре,
Воисдени туьре дире.

Э туь ухшеш екиш нисди,
Эри ме туь келе бэхди.
Э кес гьисмет нигьлуьм бире,
Эри ме оморея офире.

ДУСД

Дусд эри инсон гьисди мелхьэм,
Дусд бугьо инсон никешуь гьэм.
Э дусд бугьо жиге нибоши ёд,
Хьуьрметиш унжо мибошу зиёд.

Дусдсуьз парандегьош низенуьт гьич пар,
Бигьил бошут э гьер жиге дусдгьо омбар.
Дусди гьэнет инсони, дусди гьуьмуьр жуни,
Дусдсуьз гирорутгьо рузгьо эри чуьни?

Дусдире гьувот дим бироргьо,
Нисд гердо эз гьуьлом дуьшменигьо,
Эри дусдгьо очугьи дергьойму гьер вэхд,
Эри нэхогьгьо гьопугьош гьисдуьт сэхд.

МЕРЕ ХЬЭЗ ОМОРЕ

Мере хьэз оmore денишире,
Раче чигьрет догьгьоймуре.
Электриш ишуьгь доре,
Чуьн астарай эн зуьм-зуьме.

Мере хьэз оmore денишире,
Чуьтам васал, эз гьэрей догьгьо,
Шэх-шэх рихде нуькерегьо,
Вараюсдет эз гуьл доргьо.

Мере хьэз оmore денишире,
Э гешдеки жовонгьоре.
Э жилгьэгьой гьэрей догьгьо,
Шоре муьгьбет пур э дуьлгьо.

Хэвэсүрүйт Гилядова

ГЪУЪЗУЪЛГУЪЛ

Тож гуьлгьой эн гIуьлом туь бирей,
Тегьер бике вихде оморей,
Эри сазандаргьой гьовой
Чаруьсдей э муьгьбет дуьл хоши.

Гьер себэхь лов сохде нэхчгьоре,
Э офтой себэхьи сер зере,
Э буьлдуьр эн чулгьо э гузет
Поисдей пур бире туь муьгьбет.

Гьеммише хушлуь буй лов сохде,
Э дуьлгьо эшгэ туь венгесде,
Вохурде э шогьвор себэхьи,
Сохденит суьгьбетгьой хьэрмэхьи.

Э нишон хуше буй гъуьзуьлгуьл,
Хундени мэГнире рач буьлдуьр.
Э нэхчгьо гьенжире у шее,
Вегирдени муьгьбет эн дуьле.

О ДУСД

Чуьни гене эз ме туь дур гешдени,
Гъошгьой туьре дуьллу сохде рафдени.
Бегем кулок бирем э туь пичире,
Сэхд хиникуьм эз ме эри вирихде.

Гуйге нисдуьм хуьрде воруй ворущгьо,
Тегьер эн сайл шенденигьо эз гьово.
Тегьер жилид э жендек туь дарафдем,
Мигуиге э лерз туьре венгесдем.

Э зир пой туь не дегешдем тегьер шей,
Эйчуь сифет туьре эз ме ён гирдей.
Мидануьсдуьм ме туьсуьзиш зигьисде,
Эге чум ме туьре гузет ни сохдге.

Биё мебош дусд туь гьечи биинсоф,
Лербей дуьле туь мидани сохде соф.
Пой, мевирих, воисдени туь мере,
Э гъэд дуьл ме бегьем гирдей жигере.

ЧУЪ ГЫШДЕЙ ЕДИГОР

Чуън кулок гьеминон чигърете бирмунди,
Э тегьер сершеви чодуре дегирди,
Э куърпи пой норе зу уре giroшди,
Туъ эз туъ едигор эри ме чуъ гышди.

Э дуъл ме венгесдей келе муьгъбете,
Эри чуъ дур сохди туъ софе гъисмете,
Туъ учмиш бисдори эз ме лап дур бире,
Ед бире пуч сохди и шоре дуъл мере.

Э тегьер ворущгъо эз чум ме гIэрс рихде,
Де туъ ки ниверзи вогогъруш эй сохде.
Гофгъой туъ э дуъл ме сэхд зери нешдере,
Гъичиш соф нисоху ижире яраре.

Васалгъо оморе жун тозе биренуът,
Луьгегъой эн доргъо гъэнет лов сохденуът,
Э чуьшме хэндуьсде чойгъой гIов рихденуът,
Угъошки эри ме чуън лихъэ биренуът.

Очмиш биренки эз булут сер догъгъо,
Гешденки э гъово черх хурде леглегъо.
Рач геймиш биренки вишегъо, ейлогъгъо,
Дуъл мере пучунде пур сохди туъ дердгъо.

Имогъой туъ ёди, мешки лап гъисдуьм дур,
Васалиш омори шогъод эй хуърде дуъл,
Поисдем э гузет э булут пичире,
Туъ эз туъ едигор чуъ гышди эри ме.

Лазарь Амиров

ГЫСДИ Э ГҮЬЛОМ МУЬГБЕТ

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки мержгьо вараюсдет эз гуьлгьо,
Кейки гьушгьо пар зеренуьт э гьово
Ве унжиге сохденуьтге возигьо.

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки чуьшме э асму шевгь дорени,
Астарагьо тегьер сугле суздени
Ве шевгьоре рузгьо дегиш сохдени.

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки гьовогьдор гьэреул понсди,
Духдер шее э кеф дес ю вегирди
Ве эз куьрпи эн нуькере гирошди.

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки буьлутгьо зурри-зурри рэхь рафде,
Ве кулокгьо тегьер гьушгьо пар кифде,
Э сер пардуш ворушгьоре овурде.

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки доггьо тегьер буьзуьрг поисде,
Мугьум шаргьой дерьегьире гуш дошде
Эй себэхьи тозе мэгҮни эй зенде.

Гысди э гҮьлом муьгбет,
Кейки инсон.зигьисдени имидлуь,
Воисдени эри бире деш бэхдлуь
Одомигьой гҮьлом гысдуьт гьовхобер
Зиндегуни бу гуфдире бэхдевер.

Эри Адалло

Ч Е Ш М Е

Эже гысдуьт зар-суьрхие себэхгьо,
Пар зеренуьт уьткемлуье суьмуьрггьо.
Чуьн темизе нуьгьрелуье шэхдегьо
Эшгьлуь рафдей туь э тараф товушгьо.

Чуьн чешмей глов эз чэхи эн гьоегьо,
Хилос бире эз глэрелугь эн догъгьо,
Тегьер Койсу тэгди-тэгди рэхь рафдей,
Рачи туьре э кин дерьегь туь бердей.

Тэгди сохдей э илчи эй расире,
Эй глов хурде, серин сохде туь дуьле,
Чуьн тэхьное э чул гьисдигьо рэхьгирор,
Э миглей мерж поисдигьо гьовогьдор.

Азад бире э товуши расирей,
Э ён гьое чешмей туьре лов сохдей,
Эже гьисдут зар-суьрхие себэхьгьо,
Пар зеренуьт уткемлуье суьмуьргьгьо.

Эз зугьун урусчарунди Б. САФАНОВ

Шуьмшуьн Сафанов

БУРАЙМ РЭХЬ ДУЗИРЕ

Эз гIэили бирейм хуте
Э кор жофой эн гIуьзети,
Вебердейм керпич не тэхде
Эри хуней эн Совети.

Э пушойму очугъи рэхь,
Мозоллуьним иму хьэрмэхь.
Эри хори гьисдигьо шор,
Гьисдим шогьир — вокурдегор.

Бошим хэйрлуь гьер дэгь-дэгьэ,
Эри эн девр тегьер чуьшме.
Кем не сохим иму эшгэ
Эри Ватан эшгэ эн дуьле.

Те жун деригьо э иму,
Хогьим мозол ве дусдире,
Э зир гIэлем Ленин иму
Бурайм келе рэхь дузире.

МЭХЬТЕЛУЬМ

Ме мэхьтел бирем э дуьл,
Чуьклелеи — гьэдер эн гуьл,
Оммо дорундени булутгьо,
Мэхьшовогьо, догь-думутгьо.

Пэхьникие сургьош унжо
Кими вэхд оморени гуьнжо.
Е домжи гIов ве с дерьёгь
Кутэхь гуьом: — гьеммей дуьньёгь.

Михаил Гаврилов

ТЕГЬЕР ВАСАЛ

Гене гьово думон дегирд
Тегьер поиз ноле зере,
Кулок воно, неми сер гирд,
Чискин зере хоригьоре.

Оmmo эз расд сер весал бу,
Веди бирет бодонгуьлгьо,
Чуьшмеш гьеле гьувотсуьз бу,
Вир мибисдо э булутгьо.

Дигьне кутон — тозе зими,
Тегьер эн мов э руй хори.
Зирверфигьо эз зир неми,
Уёгъ бирет э руй холи.

Парандегьо вогошдет,
Вилеетгьо жевлон зере,
Изму эдет обод сохде,
Шенде рафде лулегьоре.

Ини омо гьэнет зере,
ДивэгI васал — игид эн вэхд,
Вегирд э дес ихдиёре,
Метлеблюьни — биёру бэхд.

Серт гьонунлуь сэхьиб бире,
Изму нуьшд э сер безмен.
Гьэдер-гьэдер мисгьол зере,
Сохд сарафлуь хэрж хуьшдере.

Жерге-жерге тракторгьоре,
Венгесд э бэхьс эй биёвгьо,
Шуне зере руй хорире,
Вараюнде, бофут бендгьо.

Э вэхд эн тум хьозур бире,
Э сер хори шенд у пенже,
Хорунд месд сохд хоригьоре,
Бегьерлуье жигегьоре.

Э гьер луйге венгесд чуьме,
Нишон були-бэхдевери.
Очугъ сохдей руй чуьшмере,
Савзе-гуьллуь сохд хорире.

Игид иму — желде васал,
Мисохд шори лап эз дуьли,
Жофой энү эри гьер сал,
Гьисди мэгдон бэхьс ве дусди.

Тож эн гьоми ригаз шенде,
Эз зир лепуьр гювгьой Каспий,
Тэгьер гьэруьс вараюсде,
Зар-зар зере бисдо веди.

Васал гирде дес гьомире:
— Гьишдем эйтуь жофоймере,
Сох туь буьлуьнд барасире,
Доре мозол инсонгьоре!

* * *

Гьер гуьмуьре э и деврон,
Гьисди е бэхш — келе ниет,
Гьелбет хуби гьишдге инсон,
Софе нуме эй инсонет.

Урил Рувинов

ЭГЕ ВАСАЛ НЕ ОМОГЕ?

Чуь гереки
Фикир, хэёл,
Чумерэхьи
Гьер себэхьи,
Эге васал не омоге?

Чуь гереки
Дуь екире
Дегиш сохут,
Рузгьо, мегьгьой
Зиндегуни,
Эге васал не омоге?

Чуь гереки
Эй нуьвуьсде
МэгИнигьоре,
Песде хунде
Эге васал не омоге?

ОЧЕРКГЪО, ИХДИЛОТГЪО, ПЪЕСАГЪО ВЕ СТАТЬЯГЪО

Хъызгъил Авшалумов

ГЮЛБОГЪОР

Очерк

И огъиле зене е раче нуми — Гюлбогъор: еГни, гуъл эн весал. Дигъбонигъой Гюлбогъор — мюшгуъригъо э куюгъне гъэдотгъо ве вэгъизгъой дин-дэгълот денишире, бовор сохде, зене элчэгъ хъисоб сохдембируйт, э у охмури шендембируйт. Оммо неденишире э и кор угъо духдергъошуре раче нумгъо дорембируйт: Гуълбодон, Гуълнебот, Гуълсусе, Гуълсуърх, Гуълшово ведиеш. Духдер биренге дуь екире омборакбу нисе сохдембируйт. Эз товней хъол-овхъол духдер дуь эз еки гъич ние пуърсирембируйт, хэбер нисе вегирдембируйт. Бебе гъич духделей хуьшдере э гъужогъ вегирде э куче нисе ведироморембу. Мюшгуърире эгенер хъофд духдериш мибисдоге, уре эгенер е гъэил наринеш нибисдоге у хъомол хунде оморембу, еГни гъэилсуъзе одомире хуно. Э сер сефги дегирдогор, еГни, гъэил нисди, энжэгъ э сер килэхъ венорогори. Э хъомолевоз э гоф сохдеки эзу мугуфдируйт: «Эхиртуь ник гердо!» Кими хъомолгъо э белишу «кишди хъомоли» бесдембируйт, худо уре гъэил нарине дуь гуфдире.

Э гъирогъ дигъ Мюшгуър е чуюкле савзелуье муьлки. Уре эз гъердуьло келе гъуьндуьре доргъо боругъой гъэлебендире хуно ведебуррат. Э дуь тараф энусерине гъубигъой. Э вэхд весал инжо доргъо е рачгуьл кенденуьт, хори эни муьлк э савзе гуьлевоз вераисдени. Эз гъэдлуьгегъой эн доргъо буьлбуьлгъо э е хъэвесевоз хунденуьт. Оммо и раче муьлке е зеволе нум бу «Гъэжел зенгъо». Э гъэд мюшгуъригъо эз зуревоз дебу ижире овозе; гъерки и муьлке кутон зе, зими енебуге бисду кошд, зен энусер одоми э сер зендеи мимуьруь. Унегуьре эз терс и муьлке екиш нисе кошдембу. Оммо кими дигъбонигъой Гюлбогъор — хъомолгъо, ишуре е ченд духдер бирегор, э и муьлкевоз зенгъошуре терсунде, мугуфдируйт: «Эгенер туь, духдер филон-фестер, и десигеш духдер зендиге эриме, ме мирам у муьлке — «Гъэжел зенгъоре» микорум!..»

Оммо, неденишире э ижире гъелебулен, еки энугъош у муьлке нисе кошдембу, терсирембируйт эз расдиш угъо и муьлке кошдуьтге, зенгъошу мимуьруь гуфдире. Ме е гиле пирсуьруьм эз Гюлбогъор:

— Эйчуь эхи, холей Гюлбогъор, дигъбонигъоймуре гъечи нисе воисдембу угъоре духдер бу гуфдире? Тэхсири эни кор белки гъэдотгъо не дин-дэгълот бируйт?

— Е эзу товне небу,— гъе усэгъэт жугъоб до Гюлбогъор.— Эз терс бу.

— Эз терс? Эз чуь терс? — мэхътел бире, пирсуьруьм ме эз Гюлбогъор, чуьнки ме дануьсдембируьм, ки мюшгуъригъо чум терсе одомигъо нисдуьт.

— Эз терс э пире руз хуьшде кумексуьз мимуну гуфдире,— жугъоб до Гюлбогъор, пезде мугу: — Эзу зиьдтеш зебуге, терсте кор бирени э пире вэхд. гъувотсуьзе вэхд хуьшде у одоми сэхъибсуьз, кумексуьз

мунде? Духдер гьетте келе бире рафдембу э шуьвер. Домор гьэрхунд небу хуьсуьр хуьшдере э пире руз эри дошде. Не хуьсуьриш, комиреки кук нисди, эри хуьшде номус, хуьрди хьисоб сохдембу э хуней домор эри зигьисде, нун энуре эри хурде... Четине земонегьо, суруле гІэдотгьо бируьт увэхдигьо.

Бебей Гюлбогьореш — Шоулеш гІэил нарине небу. Уре се чуькле духделегьо бу. Оммо Шоул унгьэде фикир-дуьлесди нисе кеширембу эри эни кор, чуьнки у гьеле жогьиле одоми бу. Зен энугьемин пушой гІэил зенде бу. Уре имид бу белки уре и дес кук бисдоге.

Вэхд весал бу. Шоул бил э дес дери эдембу э бисдуй хуьшде кор сохде. Чуьшмей весали эз гьугь ковре аслу эдембу е хуб герми, офдой лов сохде э хори. Иловлей эн бисду гьеме дор-више бу. Э гьирогь бисду, э ён више э гьэд гьундуьре савзегегьи жуьр-бежуьре гуьлгьой чули эдембируьт тов доре э офдой эн чуьшме. Дуьл Шоул эдембу битоби сохде. Эз ело у шор бу зен юре эдее гІэил бире гуьфдире, эз елойге у омбар дуьлпесо бу: белки и десиш уре духдер бисдо?.. Чум энугь лой рэхь бу, дениширебу, ки эри энугь мушдуьлугьи миёруге эз дигь. Унегуьре дуьл энугь гьейсэгІэт э сер кор невебу.

Шоул биле э хори дезере, ведиромо нуьшд э гьирогь бисду, э сер савзегегьо, чум доноре гьишде э рэхь. Е кем вэгІдо гирошде бэгьдо эз дигь пой бирэхьне эз рэхь жилгьэ видов-видов омо раси, шуш-нефес гирде келеи духделей эн Шоул. Шоул гьетте уре дире, зури-зури вэ-хуьшд эз жигей хуьшде, омо э пушорэхьуй энугь, а дуьледэгьдэгьэире-воз дениши э сифет духделей хуьшде. Те ебо Шоул лэгІэ вокурде, пуьрсире, духделе шори сохде-сохде, келе-келе мугу:

— Имуре чуькле хэгьерле бири!.. Чуь нум ним уре?

Дуьл Шоул омбар гурунд бисдо, у могьбул бире, поисд э хуьшде демундере хуно. У терси: белки уре гьич кук небисдо, э пире вэхд хуьшде кумексуьз, илложсуьз мунд?

Э мяшгуьригьо гІэдот бу: эз деде бугьо гІэилэ зури-зури эри нум доре. Эгенер севоре гІэил омбаре вэхд нумсуьз мундге, гуйге нешумой энуре ГІэзроил берде.

Шоул э дуьл хуьшде эри кук нум гирдебу гьишде, юре имид бире, и дес уре кук мибу гуьфдире, оммо эри духдер нэгІ. Денишире диренге, ки духделе денишири поисди э жугьоб энугь, Шоул гене сере дуьллу гирд, э фикир домунде. Э чум энугь вохурд ранги-берангие гуьлгьой чули, гуьлгьой весали, жуьр-бежуьр нэхчгьоре хуно эз гІэрей савзие гивгьо веди бируьтгьо. Песде у сере тик гирде, э гужевоз лове э хэнде веберде, когьне бурра одомире хуно мугу:

— Бигьил нум энугь Гюлбогьор бугу...

Гюлбогьор гьеле чуькле гІэилле бу бебей энугьо муьрдебугьо. Ки ми салгьо э Мяшгуьр муьрдегоргьо омбарте бирембируьт эз деде зенде оmore севоре гІэилгьо: эз косибби, торики, эз гурунде зэхьмет, эз дерму-чоре небиреи. Нечогьигьоре э Мяшгуьр энжэгь э терсбингьо, фолгьоревоз, фенди-зенунегьоревоз хуб сохдембируьт, гІэзор нечогьэ деш зебу сохде, лугьонд э дору дешенде.

Эз Мяшгуьр е хьофд-хьэшд верс дурте дигь Хошмемзили. «Хошмемизл» э зугьун иму шоре, хушлуье мескене, мемзиле гуьфдире. Э весал 1914 сал Гюлбогьор гІэруьс бире рафдени э е кук хошмемзили э шуьвер Довид гуьфдиренигьо. Оммо нум дигь «Хошмемзилиш» буге зиндегуни эн косибгьой Хошмемзил ве гьемчуьн эн Гюлбогьор не шуьвер ю хуш нисе гирошдембу э и дигь.

Е ченд мегь гирошде бэгьдо эз Гюлбогьор э шуьвер оmore, сер гирд келе довгІо. Шуьвер Гюлбогьоре гьетте довгІо сер гирде берд э солдати, э довгІо. Ченд сал те довгІо верасде жогьиле гІэруьс Гюлбогьор чумерэхь эн шуьвер хуьшде мундени, шев-руз дуьлпесой энугь бире. Оммо шори Гюлбогьоре гьэдэр небу рузгьой эн е рузгьо хунху-

ре падшоґь Николай эз тэхд офдоренге, шуьвер энү Довид парталґьой солдати э тен ю вери вогошденки э дигь согь-саламат. Е сал giroшде бэгьдо эз шуьвер энү эз солдати вогошде угьоре бирени суьфдеи гІэ-ил — куклей нарине.

Жогьиле зен-шуьвер косибииш зигьисдембируьтге, оммо дуьл энугьо шор бу, жэгІм бу, чуьнки угьо гьердуь жогьил, жунсоґь бируьт, эз елойге угьо дануьсдембу, ки э вилеет норе омориґьо тозе власть эн большевики — дусд ве гьэлхэндчи эн косибе одомигьои гуфдире. Оммо е-дуь салиш негирошд э сер жогьиле зен тозе гезиро омо — шуьвер энү офдо муьрд. Гюлбоґьор пенж мегьине зен бордор бу шуьвер энү муьрденге. Уре дуьимуьн гІэил — гене кукле биренге Гюлбоґьор уре нум шуьвер хуьшде но — Довид.

Гюлбоґьор дуь чуькле етим хуьшдере эри дошде межбур бу эз себэхь те шохьонгум э зимигьо, боґьгьой кес эри кор сохде, фэхьлеи сохде, эри энугьо эри е лугьэ нун гьэзенмиш сохде.

Э 1928 сал э дигь Хошмемзил косибгьо гуьнжунденуьт колхоз. Косибгьо лап шор бируьт колхоз эри гуьнжунде омореи, чуьнки угьо верасируьт, ки энжэгь э колхоз мибу гуфдире угьоре хубе, ворлуье зиндегуни, хилос бире эз михьтожи, тенголи. Гюлбоґьориш ве е ченд зенгьо — батрачкаґьо дорут эрзо эри дерафде э колхоз. Оммо мердгьо угьоре э колхоз невегирдуьт.

— Иму той зенгьо нисдим эри э зенгьоревоз хьэрмэхь бире, э е десде кор сохде. Э сер иму килэхь вери, сефги невери, — мугу эз Гюлбоґьор председатель эн колхоз эз нуминей колхозчигьо, эрзой энуре не де бие зенгьойгере вогордунде, комигьореки угьо доребируьт ишуреш э колхоз вегируьт гуфдире.

Дуьл Гюлбоґьор омбар гьэреболугь бисдо и гофе шиновусденки. Себед мердгьо бие зенгьой дигье э колхоз невегирдеи, гьелбет у кор небу. Себед у кор бу: суьфдеи салгьо, колхозгьо гуьнжунде оморегуьгьо вэгІдо, эз колхоз оморе гелуьре колхозчигьо дуь э гІэрей еки тенбетен бэхш сохдембируьт, э кор эн гьер одоми гуьре нэгІ. Унегуьре омбаре колхозчигьоре нисе воисдембу эз колхоз оморе гелуьре эри тенбетен бэхш сохде э зенгьоревоз, егІни зенгьо угьоре хуно э колхоз бирнебир кор сохде нидануьт.

Оммо атказ мердгьо зенгьоре э колхоз невегирдеи непоюнд Гюлбоґьоре войгей хуьшдере эри э жиге оворде. Гюлбоґьор кура сохд бие зенгьой эн дигье (шуьвергьой эн омбардеки энугьо э довгІо пуч биребируьт), гоф-меслэхьэт сохд э угьоревоз эри колхоз зенуне гуьнжунде э дигь. Зенгьо гьемееки рази бисдорут. Угьо Гюлбоґьоре вихдуьт эришу председатель эн колхоз. Нум колхозе норут «Красная батрачка». Райком не райисполком мейл эн зенгьо-батрачкаґьоре гирдуьт, дорут колхоз энугьоре хоригьо, мержгьо.

У руз суьфде э кор верерафденге э колхоз гуьрд бире зенгьо-батрачкаґьо э рэхьбери Гюлбоґьоревоз тефд зере, мэгІни хунде-хунде рафдуьт э руз мигІид э демонстрация рафдере хуно.

Гюлбоґьор ю председатель бугеш, оммо эз гьеме омбарте, зиьдте сохдембу кор чулире, хьэрекети веноре э кор колхоз, нишоней жуьргІэтлуье коре бирмунде э зенгьойге. Гюлбоґьор мерде хуно кутон зерембу, зими кошдембу, мэхьсуьлгьоре гІов дорембу.

Весал биренге, мердгьо-колхозчигьо диренге, ки колхоз эн зенгьо эзишу зу верасдет гьеме коргьоре, зимигьо-мэхьсуьлгьой эн колхоз «Красная батрачка» эз зимигьо-мэхьсуьлгой эн колхоз ишу зобу нисди, хуби, зенгьо э кор эз мердгьо нисе домунде, увэхди ишу хуьшденишу норут меселере эри гирд бире э е колхоз.

Салгьо э нубот хуьшдеревоз эдембируьт оморе giroшде. Эз сал бе сал зиндегуни хэлгь, эн колхозчигьо эдембу хуб бире, ворлуь бире. Кслеи кук эн Гюлбоґьор — Рувин имогьойле жогьиле кук бу. Э дуьл

Гюлбогьор эри энү гІэруьс хосден дебу. Ниет энү бу: э хуне гІэруьс биёру, невегьоре э гъужогъ вегируь, эзугьо шори соху. У эри гІэруьс парталгьо, бэхшгьош восдоре хьозур сохдебу. Оммо хунхуре Гитлер э сер иму вэхизундгьо довгІо мешет бисдо э ниетгьой Гюлбогьор эри э жиге оmore, чуйтам у мешет бисдоге э ченд миллион дедегьо никшори гІэилгьой хуьшдере эри дире.

Гюлбогьор келеи кук хуьшдере э довгІо фирсоренки эз чум хуьшде е доне гІэрс тигьи несохд, энжэгъ гъэл гирде кук хуьшдере гуфди:

— Бура, хэлефме, рэхъ ник. Сер Гитлере бурра, э гьеме хьэрмэхьгьойтуьревоз, э гьеме солдатгьой Советовоз согъ-саламат вогордош.

Оммо дувимуьн, чуьклеи кук эн Гюлбогьоре, нум муьрдигьо шуьвер энуре — Довиде э довгІо фуьрсоренки, дуьл Гюлбогьор тоб недо, омбар буланмиш бисдо. Гюлбогьор дануьсдембу: довгІо — лап гъэзоблуье довгІо бу. Омбаре одоми эдембу муьрде э довгІо э вэхьшие фашистгьоревоз э женг бердеки. Довид эз буй-бала эз деде ченгъэде гьундуьр бугеш, хуьшдере эзи келете одомигьоре хуно гирдембугеш э пушой энү, э тегьними, дуьлхоширевоз дениширембугеш э дедешу, оммо эри Гюлбогьор гьечи оморембу, ки кук энү гьеле гІэили, чуьклеи, э ён энү деде гереки уре эри дошде, гьурлугъ сохде. У э ён деде не-бисдоге э рэхъ нирав.

Э кук хуьшде денишире гьейсэгІэт э ёр Гюлбогьор оморембу у четине дуре гиросде могъбуле рузгьой энү чуйтам у эз гъэргьи себэхъ те гъэргьи шохьонгум э чулгьо кор сохдембуге эри е лугъэ нун гІэилгьой хуьшдере эри дошде, шохьонгум э хуне вогошденки хэсде-менде, э жигей форигъэти вегирде, у кор хуне-хъэёте мисохдге, гІэилгьоре чи доре михисундге. Чуйтам у гьеле Довид гІэилле гьисди, э гуфере дерики, гуферей энуре жумунде, э зарунжие сесевоз михундге эри энү «Не-нем-ненуй»:

Тир незереки — тиркомулуье дедей,
Шимшил нерасиреки — яралуье дедей,
Ойлеруьн боши, гъэмлеруьн юлдашие дедей...

Гофгьой «Не-нем-ненуй» лап эзу вэхдине тэхъле зиндегунни зенгьойму бируьт: Унегуьре зенгьойму э сер гуферей гІэил э «Не-нем-ненуй» хундеки, сечмиш сохде нисе бирембу: у домо, гирьё сохдеге эз гурунде тэхъле зиндегунни хуьшде, небуге эри гІэил хуьшде эдее «Не-нем-ненуй хундеге.

Эз елойге гьейсэгІэт Гюлбогьор э кук хуьшде денишире эз дуьл ю шори, келегеди гиросдембу. У тэхьно, бие зен мундеки э жофой хуьшдеревоз дошди ведировунди дуь кук хуьшдере. Имогьой угьо келе бире кукгьой эн де дедегьойгере хуно эдете рафденуьт эри женг сохде э дуьшмегьоревоз, Ватане эри дошде.

Оммо дуьл эн Гюлбогьор олхогьин небу. Белки и песини гилеи у руй гІэил хуьшдере диренигьо? Ки дануьсде: могошдуьтге кукгьой энү эз довгІо, небуге нивогошдуьтге. Эхи уре эзи дуь кук бэгъэй де гІэил нисди, не духдер, не гІэруьс, не неве — гьич е доне зинде нишонеш эзугьо? Угьо эз довгІо невогошдуьтге дие зиндеи, мундеи энү эричуьни э и гІуьлом?..

Ижире фикиргьо э дуьл энү дерики, дуьл энү эз тенги, дуьлпесои сэгІэр хурдеки, у гъэл дешенде э герден чуьклеи кук хуьшде, зар до-но гирисд...

Кукгьой Гюлбогьор екиш эз довгІо новогошд, гьердуьй энугьо жун ишуре дорут эри Ватане эз секоней фашисти хилос сохде.

— Дануьсдени чуьнге? — гІэрс чуме покурде, гофгьой гІэилгьой хуьшдере э ёр овурде, мугу эз ме Гюлбогьор. — Гуфдиренуьт: «Одоми эз мужине зэгІифтеи, эз пулат сэхдтеи». НэгІ, одоми эз расдиш эз

пулат сэхди. Веги мере ебо виниш. Дуй кукме э довго мунди, оммо ме эдее зигьисденуым, кор сохденуым, э кор жэгимети бэхш вегирденуым. Э совхоз, э вилеет, э гуйлом чуй биреге — эз гьеме коргьо мере хэбердор буре воисде.

Гюлбогьор е дэгьдэгьэ поисдени, песде гене сер гирдени эри гуфдире:

— Дануьсдени, э ме ижире яра веригеш, ме гене хуьшдере дуьл доренуым, гуфдиренуым: чуй мени дедегьо, кукгьой эн комигьоки эри Ватан жун хуьшдере гьурбу сохдетгьо, омбаруьт, гьезизе Ватан иму азад, гьоим муну гуфдире гьемише. Оммо ме э туь гуьм расдире, и дуьл чумме теимогьоиш гье э и рэхь эндуь дуь гьезилме дери, шев-руз и дуьлме гье э лой энугьои.

Кими вэгио е сес дер-пенжере оморенге, Гюлбогьор гье у сэгьэт сер-суре хуно эз хов хэбер буре вэхуьшдени эз жигей хуьшде. Увэхди эри энугьечи оморени, гуйге кукгьой энугьо овори, эдете дер-пенжерере куфде, дедешуре огол зере. Гюлбогьор зури-зури оморени вокурдени дере, пенжерере. Оммо денишире диренге, ки э ён дер, пенжере одоми нисди, кукгьой ю нисди, у дие эз билбули дуьл хуьшде хисире нисе дануьсде. Те себэхь э пушой хьэрзое пенжере поисде, те асарагьой асму э гьово гьэргь буре, руз очмиш буре у думит кукгьой хуьшдере сохде поисдени.

Довгой Ватани гирошдембируьтгьо салгьо Гюлбогьор кор сохдембу э Дербенд э колхоз «Путь коммунизма». У салгьо омбаре жогьиле колхозчигьоре бердебу э довго. Кор гьеме вомундебу э сер зенгьо, гьезилгьо не келе мердгьо. Гюлбогьор кор сохдембу э жигей дуьл одомиш. Неденишире э у кор, ки корсохгьо вес нисе сохдембу э колхоз, колхоз энугьо гьер сал план гелуьр вечиреире, хуькуьмете тэхуьл дореире э зиьдиревоз э жиге овурде, бегьем сохдембу. Жуьргьэтуьле жофо, кор эн Гюлбогьор неки овурдембу келе хэйр эри колхоз, Ватан, у гуйге е кем дуьл энуре олхогьин сохде, веровундембу, чуйнки Гюлбогьор дануьсдембу, ки гьер килограмм тэхуьл, онгур — уш кумекени эри фронт, зэхми эри нэгьлетие дуьшме.

Э 1948 сал Гюлбогьор Давыдова эри вегирдеи лап буьлуьнде бегьер онгур эз участкай звеной хуьшде гьобул сохдени гуйзетлуьенум — Игид жофой социалисти.

Э лап э четине салгьош эри хубе бегьер веровундеи Гюлбогьор гьемише эз участкай звеной хуьшде хубе бегьер вегирди. Чуйнки у гьемише э жуьргьэтевоз, э данани ве усдоетиревоз кор сохди, э богьгьо, э тегьенгьо э вэхд ю гьуллугь бири, денишири.

Гюлбогьор Давыдова — член партией. Неки э кор жофо, у гьемчуьн э кор жэгиметиш хуьшдере бирмундени чуйн дуьруьсде коммунист, патриоткай эн Ватан Совети. У ченд бо депутат эн Верховный Совет Догьисту вихде омореву.

Гюлбогьор имогьой и ченд сали э пенисей. У келе зен гьисдигеш пушотеиней хуьшдере хуно активлуь жире бэхш вегирде э кор жэгимети, вэхуьшде гоф сохдени э собраниегьо, оморени э богьгьой совхоз, э вэхд онгур чирегьо кор сохдени.

Гюлбогьоре хубе лоигьлуье хуьуьрмети э гьэд хэлгь. Дигьбони энугьо шогьир Сергей Изгияев нуьвуьсди эз товун энугьо мэгьни «Гюлбогьор». Э гофгьой энугьо гуьре композитор Шимшуьн Ашуров нуьвуьсди е раче музыка. Нуьвуьсди эз товун Гюлбогьор, эн тэгьрифлуье коргьой энугьо писатель иму Миши Бахшиев. Гюбогьор е ченд етимгьоре келе сохди, ведировунди.

Гюлбогьор гьисди эзу верзирение одомигьо, комигьоки сохде коргьой энугьо ярашуьгьин ве келегедини эри хэлгь.

Хьизгъил Авшалумов

ШИМИ ДЕРБЕНДИ Э ПЭХЬНИКИЕ ГІЭРУЬСИ

(Е кесег эз тозе пьеса — комедия)

Сер шеви. Буше куьгъне саран э гъирогъ шегъер э гъэд богъ. Гъэд сарай нимелит торики. Э куьнж сарай е тие, бун неверие гъэтгъэи. Сокити. Шими дер сарае вокурде, ебо сере донорени э дору. иловлере чуме-чару сохдени, песеде дироморени. У хэсде гъолок дуьлхуьрде хунои. У серегъуз, э фикиргъо, хэелгъо дерие одомире хуно, куьнд оморени э ён гъэтгъэ, поисдени, сере жумунде-жумунде, лугъонде ох вокошире, сер гирдени э хуьшдеревоз эри гоф сохде.

Шими. Гъечиш одоми э фэхъле гуж мисоху? Согъ мегъ эри эни Фереж, вемасире шуьгъэм, эз гъэргъи себэхъ те гъэргъи шохъонгум э богъгъою кор сохдем, кемермере хуьрд сохдем, оммо имбуруз шохъонгум э ки энугъ рафденге муьздмере-гъэгъмере эри хосде, у пулмере недо, эз ме мугу: «Туь гъемме руз эз богъме эз ме непуьрсире э шелеревоз хуьшге тегъенг бердей э хуне эри сухунде, уне гуьре ме пул туьре нисе доренуьм. Бура туьре э гъержой воисд эз десме шуькееет сох...» (*Ох вокоширени, сере жумунде-жумунде. Кутэхъэ пауза*).

Э хуне мере е муьшд Гјордиш недери эри е фади-килово сохде. ГІэилгъо гисне-тешней. Угъоре гъеле имиди ме имбуруз пулмере мегируьм эз хэзеин, хурек-чи мосдонум миёрум эри энугъо. Меш дие дес тигъи. руй сиегъ нерафдуьм э хуне, дуьл небисдо мере, гъе эз хъэет эн хэзеин гъишдуьм омо инжо э сарай энугъ (*дениширени э бун сарай*), э сер сэхъиб хэребе гердо у.

Пауза. Шими хэсдере хуно нуьшдени э сер хори, кемере водорени э гъэтгъэ, сере дуьллу гирдени.

Бурам э ки хъоким, э суд мэгІлуьм сохум? Хъоким, суд мере э гуш мигируь беге? У гъич мейл Гјошире гъишде, у ченгъэде тэхсиркор, бедхъисобиш бисдоге, мейл косиб мигируь? Негъогъ нисе гуфдиреки: «Эз косиб худош визори». Суде неки, сег хъэётеш эз косиб, Гјони хъэз нисе омере, чуьнки уре эри доре чи нисди...

Пауза. Шими е гъэдер вэгІдо поисдени думутлуь, песеде эз дерди дуьл хуьшде сер гирдени эри хунде:

Эй, и чуь рузи-рузгори
Гъечи э фони дуьньёгъ,
Екигъо бэхдевери,
Еки гъэргъи э кун дерьёгъ.

Еки эз пул-мол гъизмиши
Гъудур бири гуьрге хуно,
Еки эз дерд эхмиши,
Эз жун визоре хуно.

Имидуьм миёв у руз
Азад мибу косибгъо,

Дие нибошим сергъуз
Эз дес эни г'уьломхургъо.

(*Гене ох вокошире*). Пой, Фереж, ме мундем гъеле эритуь!

Шими е-дуй гиле лэг'э пара сохдени, сер гирдени э нуьшде жиге эри миже к'вфде, чум ю э хифлет рафдени. Оморени сес пих зерей эн Шими. Пауза. Эз буру оморени сес гофе-гоф эн киниге. Шими бирден чумгъоре вокурде, хэбер бирени, гуш венорени.
У сер-суре хуно э пой вэхуьшдени, нисе даньусде чуй сохуге.

Шими. Шев нимешев инжо э гъирогъ шегъер, э буше сарай чуй одомигъо миёв? Кидан угъо дуьздгъо-дургугъо, гъэчэгъгъо-гъирхъэрем-бошигъоютге! Белки угъо е одомире куьшдет, талавур сохдет, имогъой оморет э и дуре хэвлете жиге талавур сохде чигъоре эри бэхш сохде э г'эрей еки. (*Терсе-терс чумачару сохдени э иловле*). Э жун ишму, не эри пэхъни бире жигеи инжо, не эри вирихде минкин. Угъо мере ин-жиге дируьруьтге, мере эзинжо зинде рэхъо нисохут, косибе г'эилгъой-ме етим, бебесуьз мимунут. Фереж миро бебейле-писери!..

Дер сарай вокурде оmore сэг'эт Шими чорей ю небире дерафдени пэхъни бирени э гъэтгъэ. Десе э сер килэхъ бухорей веноре, килэхъ ю э бун дер сарай расире неоф-дону гуфдире, сере гъуз гирде дироморени Фереж. Э расди дес энэ е келе бугъче дери.

Фереж. (*Песово царуьсде*). Хонум-Мадам, дино, дино, метерс, инжо екиш нисди (*лове э хэнде веберде*). Коргъой гуьгъоре Ху-не хэвлет, боже — девлет».

Фереж гъул зене гирде, кешире диновундени уре, песе норени бугъчере э хори. Хонум-Мадам э бел сефгиревоз сифет хуьшдере вор доре-доре, шуш-нефес гирде одомире хуно поисдени.

Хонум-Мадам. Ой! Те ме инжо оmore расире дуьлмере берди (*вегирдени дес Фереже, венорени э синей хуьшде*). Дениш ебо, чуйтам у верафде-фураморениге?.. Гуйге эз гъэд богъ нэг'и, эз гъэд сегъмлауе, мерге више оmoreм и рэхъэ.

Фереж. (*Хэнде-хэнде тимор сохде-сохде уре*). Имогъой Хонум-Мадам, олхогъин бош, гьерчуь дануьсди туь у мерге вишере э жуьрг'этевоз согъ-саламат зери гиросд.

Фереж гъуз бирени, векендени бугъчере, вегирдени эзунжо лампере, дегесундени, берде норени э куьнж сарай. Песе эз бугъче вегирдени е чуйкле холинчелере дешендени э хори. Э сер холинче норени е келе ленгерире. Э сер ленгери норени дуй бур-жунде керге, лимонгъо, сибгъо, гъэнфитгъо. Песе норени чорекей шорече, дуй пей-лереш. Фереж эз гъул зен гирде нуьшдени, зенеш нушундени э ён хуьшде. У десе э куьф доноре, э лов хэнде, дуьлхоширевоз денишире э сифет Хонум-Мадам, ведешендени е келе гъулбогъ суьрхире. Дес эн зене гирде э дес хуьшде, донорени гъулбогъэ э билег энэ, моч сохдени дес энуре:

Фереж. Хонум-Мадам, и бэхш эз ме туьре эри туь себэхъ эз де-де бирейгъо руз.

Хонум-Мадам шори-шори дениширени э гъулбогъ, песе э разименди ве мигърову-ниревоз — э Фереж.

Хонум-Мадам. Чуй раче, энтигъэе гъулбогъи! Ведини, лап бугъолуьни, э бирлиант не алмазевоз ярашуьгъ сохдеи.

Фереж. Туь мунош, Хонум-Мадам, ме уре исписально эритуь э е хубе заргел эз Кубачи заказ дорем. Э шори, жунсогъиревоз дени герд эритуь.

Хонум-Мадам. Омбор согъ боши, Фереж. (*Сере гъуз гирде, думтлуь э гъулбогъ денишире, е ох вокоширени*). Ме эз зуревоз ижире бугьолуье бэхш эз Чохмох-бег гъобул несохдем. И дегъ сали у мере, бисд сала жогъиле духдере э нуминей эри гувернати сохде э хуней энур, гІэилгьой энуре зугьун франсузи хунде овурди. э сер эн чор зен хуьшде ошне гирди мере эри хуьшде. Имогьой у эз ело келе мерди, эз елойге косибши бири, чуьнки хунегьо, богъгьо, девлет хуьшдере — гьемере бэхш сохди дори чордегъ кукгьо, духдергьой хуьшдере. Имогьой эзу эриме, коргьой э зугьун уруси гуфдиренигьоре хуно: «ни удовольствие, ни продовольствие». (*Хэндуйсдени*).

Фереж. Чуьтам иму ди игърол сохдеймге: себэхь иму кура биренге э богъ э межлуьс ме туьре деш бугьолуье бэхш мидуьм, хонум. Ме, худоре шуькуьр, гюшируьм, девлетлуьнуьм, гьеле унгъэде огъилиш нисдуьм беге хуно. Э белме — гуж, э дуьлме гьеле эшгъ ве жуьргІэт дери. Туь, хонум, э меревоз ошнеети гердундиге, дануьсдебош, эз ме туьре гьем «идвоволстви» мибу, гьем «пиредоволстви»... (*Гьердуйекикеле-келе хэндуйсденуьт, песде пейлегьоре э еки зеренуьт, хурденуьт.*)

Фереж вегирдени сефгире эз душгьой зен, шендени уре э хори, кеширени зене э лой хуьшде, сэхд гъэл гирдени. Угьо э гъэле-гъэл дерики, Шими э гъэд гъэтгъэ вэхуьшдени э пой, э угьо денишире, хуьшдере э зарбевоз шувунде, э энгуьшдевоз гьелебуле гирдени эри энугьо. Песде у гене зур-зур пэхьни бирени э гъэтгъэ. Эз лой гъэтгъэ шекелуье сес шиновусде, Хонум-Мадам э дуьлпесониревоз ведешендени хуьшдере эз гъэл Фереж, вэхуьшдени э пой, терсе-терс денширени э куьнж сарай, гъэтгъэ гьисдигьо жиге.

Хонум-Мадам. (*Эз душ Фереж зере, бирмунде э энгуьшдевоз э лой гъэтгъэ*). Вэхиз вирихим эзинжо! Эриме оморенигьо е э гъэтгъэ енебуге э песой энур чуьниге, киниге гьисди. Кеш!

Фереж эз жигей хуьшде невэхуьшде дениширени э куьнж сарай, дуь чуме буйхъ сохде. Диренге эзунжо е сес нисди, шек нисди, шогъгьо зере хэндуйсдени. Эз гъул зен гирде, кешире нишундени уре э ки хуьшде.

Фереж. Хонум-Мадам, бовор сох, инжо е доне нешумо нисди. ГьейсэгІэт гьер мерд э хуней хуьшде, э хьэлов хуьшде э ширине хов дери. Энжэгъ э звер асму менг не асарегьо, инжо э хори эз ме нетуьни бэгъэй — дуь ошне э хифлет нерафдегор нисди. Унегуьре олхогьин бош, хонум!

Хонум-Мадам. Дие у чуь бу э гушме сес дерафдгьо?

Фереж. Кидан! Белки е муш хьэштерэху, енебуге нумнегир эй хуьшде унжо пес-пес сохди. Эзугьо имуре терс нисди. (*Дениширени э сифет зен*). Эгенер дуьлтуь лап мундиге, хонум, ме гьейсэгІэт мэхизуьм мурам фегьм мисохум гъэд эн гъэтгъэре, иловлейюреш.

Фереж сер гирдени эри вэхшиде, оммо зен нисе гьишде уре.

Хонум-Мадам. (*Эз душ Фереж шишире*). Дие бошгу, инжи-миш мебош, нуьш э жигейтуь. Гье у туь гуфдирере хунон э хьисобевоз.

Хонум-Мадам нуьшдени э жигей хуьшде, сер хуьшдере венорени э синей Фереж гьутинегьой энуре тимор сохдени.

Фереж. Хонум-Мадам, чуьтам тозе шире э челег шороби дуьш зерениге, э жун туь эдее гуфдиренуьм, хунмеш эритуь гьечу дуьш зере.

Пауза. Фереж гуьрдени э дес мугьой зене, тимор сохде, мэгІни хундени:

И дуьлмере сохди яра
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Тэгьер онор пара-пара,
Бендгьой муйтуь, ой духдер!

Пой зериге эз муьгьбетме
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Шогьмар мибу эй синейме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер!

Туь шендиге мере эз дуьл
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Эй герденме мибу энгуьл,
Бендгьой муйтуь, ой духдер!

Гуфдириге туь «ёр» эз ме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер,
Симгьо мибу эри сазме,
Бендгьой муйтуь, ой духдер!..

Пауза. Хонум-Мадам вегирдени сер хуьшдере эз синей Фереж.

Фереж. (*Гьеебо э ёр ю е гоф оморере хуно*). Эри! Эриме оморе-нигьо имбуруз ме, туь, Чохмох-бег, Худодот не Шафад э богьме э межлуьс нуьшдеки, Шафад эз хуьшде гуфдиребу, ки гуйге фэхьлейме — батракме Шими беге пире гоп-гоп, тулок, гьэнде хунди гуфдире. Дире-бири, чуйтам жин гирдебуге беге и гофе шиновусденки, хэнжеле ведешендебуге? (*Гьердуйеки хэндуйсденуьт*). Гьисди у Шими хубе корсох гьисдигеш, оммо зугьун юре буррани э лэгIэй ю доноренини, делуьре хуно гьерчуь эз лэгIэй ю омо эдее пертово доре рафде...

Хонум-Мадам. (*Хэндуйсде-хэндуйсде*). Эгенер эз товней бег у жире гофгьоре гуфдириге — лап расдире гуфдири. Негьогъ нисе гуфдиреки: «Расде гоф е эз гIэили, е эз делуь».

Фереж. (*Хэнде-хэнде*). Оммо туь кемчере хуб додори-о эзу кечеле сер эн Шафад-о! Ме мугум сер энугьэрпузе хуно лов бисдоге. Эз кемче эз сер энугьэрасире бэгьдо, божэхьэт у те э шегьер рафде расире сер энугьэсер герден ю вомундге, расире гIэрму эз лиге бурра офдоре-ре хуно эз герден энугьэнеофдоге.

Хонум-Мадам. Погь, у чуй чумшуре, вэхьшие одомини, у Шафад. Эдембируьм дирере: у десмере э моч сохдеки, чорей энугьэмибисдоге, гиснемуьрде гуьрг верелей ширере фуберуьгьоре хуно, гьечу зинде-зинде мифуберд мере. Ме у кемчереш у вэхд дуь бэхшиш эз терс жунме зеруьм. Хубчи э бэхд энугьэЧохмох-бег небу унжо, небуге шуьгьэм энугьэге унжо э хэнжелевоз сула мисохд ме зен энугьэ нэгI, ошнеюш гьисдуьмге.

Гьердуйеки хэндуйсденуьт. Песде Фереж тиж, э синемширевоз дениширени э Хонум-Мадам.

Фереж. (*Е кем э хуьшде домундере хуно, зарифаткимсире хуно*). Чуйтам оморе эритуь, хонум, хуьурметлуье Чохмох-бег дануьсдге, енебуге шек сохдге ме э туьревоз ошне бирем гуфдире, туь гуфдирере хуно (*дес зерени э шуьгьэм хуьшде*) у зере э хэнжел хуьшдеревоз и шуьгьэммере сула нисоху?

Хонум-Мадам. (*Э тигьэтевоз, синемширевоз дениширени э Фереж*). Эн эвелиминжи зене ижире пуьрсуьш эри доре э мерд лоигь нисди. Ве дуьимуьнжи, Чохмох-бег енебуге гьирогьдеки дануьсде-недануьсдеи эн ошнеетимуре энжэгъ э ме нетуьни кор вери. Токи эз ме не туьни и сур хэбер лов небу.

Фереж. (*Гье у сэгIэт*). Эз ме?! Худо мегуё! У кор, хонум, туь мунош, гьич э ме сарф нисди. Чохмох-бег куьгьне шинохмени, гъунши-мени э богъгьо, пезде е туьнде, хуйгире одомини, зенмеш — нэхьс, е гIэтош, е молкомути... НэгI, эз ме, хонум, туь олхогьин бош. Пезде ме ужире немерд нисдуьм сур эн зене эри э кес хэбер доре.

Хонум-Мадам. Машаллагь туьре, Фереж. Эгенер мере имид нибисдоге туь ижире одомини гуфдире, ме ихьдиборимере э туь нидорум.

Фереж. (*Лове э шоре хэнде веберде*). Хонум-Мадам, ме эдее диренуьм, туь неки гуьле хуно рачи, гIэселе хуно ширини, гъэймэгъэ хуно мезелуьни, туь э сер эни верзирение хосиетгьо, тэгIрифигьойтуь, чум мерасо, омбар эгъуьлменди. Ме лап шорум мере туьчини дусд гьисди гуфдире, хунме эритуь деш дуьш зе, хонум (*гъэл гирдени зене*). Эз ме нетуьни бэгъэй е доне одомиш сур имуре нидануь, олхогьин бош.

Угьо екире э гъэл гирде гьисди, Шими ведешендени сер хуьшдере эз гъэтгъэ.

Шими. Е эз ме бэгъэй! (*Гене пэхьни сохдени сер хуьшдере*).

Фереж гене декуьрдени пейлегьоре, вегирдени пура пейлере.

Фереж. Ме Хонум-Мадам эдее хурденуьм и пейлере...

Хонум-Мадам. Пой, Фереж, бэхшлемиш сох, мере гуфдире воисде е келме гоф.

Фереж. Гу, хонум, э сер чумгьойме, гу!

Хонум-Мадам. Бие и пейлере хурим э согъи дусдиму (*тик гурдени пейлере*), э согъи дусдиму, эри мугьбет (*вэхуьшдени э пой*). Эри муьгьбет пейлере э пой поисдеки хурде гереки!

Фереж. Оффорим, хонум, оффорим, машаллагь!

Фережиш вэхуьшдени. Угьо пейлегьоре дуь э еки зере, дуь екире моч сохде, хурденуьт пейлогьошуре. Хонум-Мадам кун пейлере моч сохде, норени э жигей ю. У хэндусдени, е кем лойлум хурде. Ведини, дуьимуьн пейлей шороб э у кор сохди. Фереж гъуз бире, вегирдени е апелсине, темиз сохде, донорени тике-тике э лэгIэй энУ.
Хонум-Мадам хэндусде-хэндусде хурдени.

Хонум-Мадам. Дусдме, Фереж!

Фереж. Чуьни, жунме, мадам?

Хонум-Мадам. (*Гъэл дешенде э герден Фереж*). Биё ме нетуьни, чуьтам э ишму гIэдот гьисдиге, гIэруьс не домор пушой гелин-гийв бире вежегьисденуьтге, ме не туьни е рач вежегьим э еки.

Фереж. Бошусде, э сер чумгьойме, мадам! Э жун туь, лап эз дуьлимени и гоф туь. Гьечи межегьим, туь мунош, хори лерзуь э зир пойме.

Фереж не Хонум-Мадам, пейлегьоре норе, шори-шори, гъулгьоре гъэнетгьоре хуно лов сохде, сер гирденуьт э е хъвесевоз эри вежегисде, мэгIни хунде.

Фереж. Имогьойле ме не туьни ошнеим,
Эз зуревоз дуь эй еки тешнеим,
Жунме, жунме,
Жунме, жунме, ой мадам,
Жун жигерме,
Руьхь беденме, жон мадам!

Хонум-Мадам. Дануьсденуьм туь гьем чогъи, гьем гъуччогъи,
Сэхьиб девлет, хуне-жиге нен богъи,
Дусдме, дусдме,
Дусдме, дусдме, ой Фереж,

Эшгъ синейме,
Тож эн серме, жон Фереж!

Ф е р е ж. Бул-булинде эйтуь мосдонуьм бэхшгьо
Эри э туьревоз сохумгьо кефгьо,
Гуьлме, гуьлме,
Гуьлме, гуьлме, ой мадам,
Мелхьэм дуьлме,
Гуьл бодонме, жон мадам!

Фереж хуьшдере вешенде-фушенде э пушой зен, хорире э поевоз куде-куфде, «Гьоп!», Гьоп!», сохде-сохде, вежегьисдени. Угьо э вежегьисде, нэгИни хунде мухшул гьисди, Шими вэхуьшде поисдени э гьэд челег нимелит бирэхьне, килэхьэ лап э сер чумгьо шишире, юре нешинохут гуьфдире. У сер гирдени гьулгьоре лов сохде, гьути-негьоре пуф додоре, шуьгьэме буруне ведешенде э жирей Фереж, черх хурде ве-жегьисде э гьэд челег. Фереж не Хонум-Мадам уре нисе дире.

Х о н у м - М а д а м. Эз туь эйме гьеми кефи, гьеми пул,
Нибошум де эй пире бег ошне-гьул,
Жон туь, жон туь,
Жон туь, жон туь, ой Фереж,
ГІэзизиме,
Севгилиме, жон Фереж!..

Угьо мэгИни хунде верасденки, гене вежегьисденуьт. Шими э лой энугьо чаруьсде, хэнде-хэнде, э руьхшендиревоз хундени, чек зере-зере.

Ш и м и. ГІэруьсишму омбарак, омбарак,
Гелин-гиёв минбарак, минбарак!
Расд оморум э шоришму,
Михурум ме э «согьишму»,
ГІэруьс-домор омбарак, омбарак!
Гелин-гиёв минбарак, минбарак!

Фереж не Хонум-Мадам э мэхьтели не зэхьлевежегьиревоз дениширенуьт э лой Ши-ми, лэгІэ пара сохде, перт бире мунде. Бирден эз Хонум-Мадам е келе буруж ведироморени.

Х о н у м - М а д а м. *(Сифете э дуй десевоз пэхьни сохде)*. Вай!..
Шайтан! ГІэлбуьс ведиромори эз гьэтгьэ!..

Ш и м и. ГІэруьсишму омбарак, омбарак,
Гелин-гиёв, минбарак, минбарак!..

Фереж не Хонум-Мадам сер гирденуьт эри вирихде, оммо эз терс, эз серсони угьо гьеебо дере нисе офденуьт. Э терэтэгІди, сер-суигьо э видовусдеки э е зарбевоз руе-руй расиренуьт дуй э еки. Пой Фереж демунде, у офдорени э сер шуьгьэм, килэхь офдорени эз сер эну э хори. Хонум-Мадам пое э сер кемер эну веноре, эз сер эну гиросше, сер-суре хуно вирихде ведерафдени. Те Фереж эз хори вэхуьшде, Шими зур-зур-ведироморени эз гьэтгьэ, видовусде оморени э ки эну. Фереж э вэхуьш-деки. Шими е хубе лекет зерени эз кун эну. Фереж эз терс песово нечаруьсде, сер бирэхьне, вирихде ведерафдени. Шими чаруьсдени э лой зритель, эз шуьгьэм хуьшде гирде, келе-келе хэмдуьсдени.

Ш и м и. Ха-ха-ха!..

Перде

Беньямин Сафанов

БОГЪ ДОРГЪ О

(Ихдилотгъо эз зиндегуни колхозникгъой Дербенд)

ЗЭГИФИ

Шевеньё не Содугъ неки бируът эеки гъуншигъо, хьэрмэхъгъо, угъо гъечи эекиревоз хуте биребируът, дуь бироре хуно. Угъо эеки мигешдуът, эеки мирафдуът э школа, эеки вози мисохдуът. Бирембу шевгъо угъо эеки михисируът. Эге дедей Шевеньёйгъо, Сенем, мивиниге Шевеньё эз куче недиромори, у дануьсдембу эзже миофуге уре. У мида-рафд э хуней Нисимигъо ве мипуърси Шевеньёре эз Мирвори. Мирвориш нисе гъишдембу э гъэлгъо мешет бу ве унегуьре мигуфди:

— Бигъил нуьшуът, чи хурдет, гъе э инжо михисуът.

Кими шевгъойге гъердуьй энугъо михисируът э хуней Шевеньёйгъо. Эхирки сер ишмуре дорд не дуьм, гъэзизе хундегоргъо, Шевеньё не Содугъ гъеммише бирембируът эеки, дуь суьгъде бироргъоре хуно.

Э чоримуьн класс дерики гъердуьй энугъо рафдембируът э Хуней пионергъо э кружок шекуьлкеши. Шевеньёре лап хъэз оморембу кор шекуьл кеширеи.

Художник, комики э угъо шекуьл кешире хуте сохдембу, лап хубе мерд бу. У гъич когъли несохде, э тегъиними ве фегъмгериревоз мибирмунд э гъэлгъо фендгъой шекуьл кеширеире. Хъэрекетигъой энугъо зендембу хъэвеслуьире э дуьл гъэлгъо э кин шекуьл кеширеи. Е-дуь мегъиш небу угъо э кружок дироморе, оммо дануьсдембируът кими шекуьлгъоре кешире.

Художник миберд угъоре э догъгъо, минуьшуьнд э савзегеи, хуте мисохд, чуьтам эвлогъире, тэхъное доргъоре, кулетгъоре шекуьл кешире герекиге.

Гъечи Шевеньё не Содугъэ хъэз оморембу э кор шекуьлкеши, угъо кими вэхдгъо эз школе гъич э хуне не рафде, дуз мирафдуът э хуней пионери ве мимундуът унжо э куьнди те шохъонгум.

Художник — рэхъбер кружок энугъо Пётр Михайлович, е лэгъэре гъуьндуьре мерд бу. У урусиш буге, зугъун татире лап хуб дануьсдембу. Е дес фамилей Шевеньёре хунденге, у мугу:

— Туь кук Ёвдои?

— Эри.

Бебешму куьгъне шинох мени. Ме не у эеки э солдати рафдейм, э довгъо дебирейм ве э есири эеки бирейм. Чуьтами изму хьол-руз ишму?

— Хуби,— мугу Шевеньё.

Эз у рузевоз Шевеньёре диеш хъэз омо эз художник ве у э диеш тигъэтлуьиревоз гуш дошдембу гофгъо ве тербиегъой энуре. Эз лэгъэри ве зерди сифет эн Пётр Михайлович веди бу, ки у зэгъифе одомини гуфдире. Эзуш бэгъэй кими вэгъодогъо э дерс дореки, у гъеебо мипоюнд гоф хуьшдере ве э десевоз эз шуьгъэм гирде минуьшд э сер стул. Е хэйли вэхд гирошде бэгъдо, у гене мивэхуьшд э пой ве евош-евош зиёд мисохд дерс дореире.

Е руз, уре гъчи эз шуьгъэм гирде бэгъдо, у э хуьшде дироморенге, мугу:

— Лербей шулдуйме, гІэилгъой ме, эз довгІо ве есири омонет мунди эри ме. Иму, дербендигъо, е ченд одоми бирим э есири э е жиге. Э куьнди гъеммейму эз унжо зэгІиф оморейм. Лихъэе гІовгъоре хурдеи, э ченд рузгъоревоз гисне-тешне мунде, гогъ хурдеи ве гогъ не хурдеи сохдет хэтолуье кор хуьшдере ве гъеммейму нимежунгъоим.

Жогъил биреки гъеле унгъэде кори нисе сохдембу лербей ме. Салгъо giroшде-giroшде уш эдее бирмунде хуьшдере.

Бирембу вэхдгъо Пётр Михайлович э хуней пионери миомо лап могъбул, лап дуьл хуьрде одомире хуно. Эзини вэхдгъо у тейте дерсе сер гирде, сер мигирд эри ихдилот сохде еки эз гъозие-гъэдергъой довгІоире, меселен, чуьтам десдешу е орине э гъэд више гисне мундетге, песде эз више ведироморе, часть ишуре офде, чуьтам гогъмогъири хуно хурек хурдетге. Э эхир ихдилот хуьшде у мигуфди: «Эзини бедигъой довгІо имуре загІиф, гІээорлуь сохдигъо. Ини еки эз хьэрмэхъгъоймуре имбуруз гъовре сохдим. Фэгъири Овхъоил гъеле пенжогъиш не бири. У эз гІэилиревоз сер гирди эри жофо кешире, кемер хуьрд сохдере, песде бири э довгІо, э есири. Е бегъеме руз не винири. Энжэгъ имогъойле сер гирдебу эри азад жофо кешире ве хубе рузгъоре винири. Лербей шулдуй эз довгІо ве есири овурдигъо гъеле э ниме гІуьмуьриш не расире берд уре эз зиндегуни».

Эзини ихдилотгъо омбар сохдембу Пётр Михайлович, веди буки, омбаре дерд ве гъэм дори гуфдире и зэгІифе, нимелите жуне мерде довгІо ве есири.

Е руз Шевеньё не Содугъ гъеммишеире хуно, э хуне не рафде, сморуьт э Хуней пионергъо. Угъо оморебугъо гъете Пётр Михайлович гъоморебу, гІэилгъош гъеле кем оморебируьт. ГІэилгъойге зу сморуьт ве угъо дарафруьт э ишуре дерс дорембугъо утогъ ве сессуьз нуьшде денишируьт э тербнедорегоришу. Эз екемите Пётр Михайлович омо. У бу лап гъош-гъобогълуь, лап келе дердименде одомире хуно, ранг ю зердов... Ижире гъовой энуре дире, Содугъ евошлей э гуш-гуши Шевеньё мугу:

— Пётр Михайлович фикирлуьни, э хысобевоз гене е кор бири.

Евошленш гоф сохдге Содугъ, сес энугъ дарафд э гуш художник, у чаруьсд э тараф Шевеньё нен Содугъ ве гъетте Шевеньёре дире, огол зере, берд э кин хуьшде. Екем фикир сохде бэгъдо, сер Шевеньёре совусде пуьрси:

— Туь э хысобевоз эз школе гъич э хуне не рафде омореи инжо?

— Эри. Ишму эзже дануьсденит? Беге гІэмел нисе оморе?..

— Ме э лошму бируьм. Бебе екем кефсуьз бири, эй сер кешире рафдебируьм.

— Чуьтам кефсуьз? У э кор буки эй богъ бура.

— Дузи, имбуруз сабэхъ уре гъе ебо эз шуьгъэм гирденге овурдет эз богъ э гІэреберевоз. Духдир дермугъо доре бэгъдо, гъовой ю хуб бири. ГІэдоти, хэлеф ме, зобуне хэбер зу лов мибу, э шегъер гъемме хьовир-хьэрмэхъ иму дануьсдени, э меш хэбер раси. Ме э лошму рафденге, мивиним гъовою зобу нисди, нуьшди эдее чой хурде...

Э гуш Шевеньё дие гофгъой Пётр Михайлович висе дарафдембу. Э пушой энугъ эдембу ченд жире коргъо оморе. У суьфде вини бешуре Пётр Михайловиче хуно десе э сер шуьгъэм веноре, еново э сер стул нуьшде дуьгъэди бирере хуно.

Песде э пушой энугъ омо бешу ранг ю зердов, э хьэлов дери. Гене у вини чуьтам э зерде рангуье сифетевоз бешу хьэрекет сохдениге пейлей чое вегируь гуфдире, оммо нисе дануьсдеге... Шевеньёре божэхъэт хэбер бисдоге эз хуьшде, чуьтам ю эз Хуней пионергъо чопологъэ хуно ведироморе, э лой хуне видов-видов рафдге. Эз Шевеньё екем дур-

те эдембу видовусде Содугъиш. Чендгъэдеш хъэрекет мисохдге Содугъ э Шевеньё расуь гуфдире, расире нисе дануьсдембу.

Евдоре хосиет небу эри гІәилгьоре э хуьшде хуте сохде. Оммо Шевеньёре у куьнд хуте сохдебу эз хуьшде. «Шевеньё,— мигуфди у,— эз е ченд тургьо гиросди. Нединжи, эз нединжию э сер ю чуьш оморени. Е дес у э мошинкей нефтиревоз э вози сохдеки, сухде ченд мегьгьо э хъэлов домунди, е десиге э буз наргов десе куьнд берде, наргов эз сифет ю суьргьоре зеренге, кефсуьз бири...»

Унегуьре у хотур Шевеньёре нисе гьишдембу, гьеммише уре э хуьшдеревоз миберд э концертгьо, киногьо, гьемме сал уре мифуьрсо э лагерь пионергьо... Шевеньёш бебешуре лап омбар хосдембу. Эриме оморенигьо гьемме кукгьош омбар хосденуьт бебегьоре.

Шевеньё не Содугъ дуь э песой еки шуш нефес гирде, э хуне дируморуьтгьо Евдо, ранг ю зим-зерд, дегешдебу э хъэлов ве чумгьой ю рафдебу э хифлет. Нисим, Мирвори ве Сенем, десгьоре э чуне веноре, нуьшдебируьт э иловлей хъэлов Евдо. Гьетте Шевеньё не Содугъ дируморе, Нисим дуь энгуьшде э ён ловгьой хуьшде берде, бирмунд э угьо, ки сес не сохут гуфдире, егІни Евдоре хэбер несохут гуфдире.

Шевеньё евошлей рафд нуьшд э ён бонилей бебешу. Эз екемиге Евдо чумгьоре вокурде, гІәрси бугьо чумгьой Шевеньёре виниренге, э расди дес хуьшдеревоз сер энуре совусде, мугу:

— Чуьни? Гьичиш нибу, хэлефме, бебе екем кефсуьз бири, себэхь-персебэхь хуб мибошум мирам.

Шохьонгумгьо гене омо духдир. Духдир оморегубгьо гьовой Евдо хуб бу. Гье увэхди э кин энунуьшдебируьт сернуьш, бригадир ве шоробсох колхоз энугьо, комигьоки оморебируьт э Евдо эри сер кешире. Евдо э сер хъэлов нуьшде кемере э болуш водоре, эдембу э оморегоргьоревоз ихдилот сохде. Духдир ижире гьовой Евдоре диренге, екем шор бисдо. У гене э тигъэтевоз пуьрси, чуьтамиге гьовой энунуьшдебируьт, чуьтам суьфде дорд дорей э ю мэгІлуьм бириге.

Хэйли фикир сохде бэгьдо, духдир мугу:

— Себэхь иму анализгьоре вегирде бэгьдо, диеш ёгьинлуьире миданим, оммо гьеймогьоинш мэгІлуьми, ки шулдушму лербе гьисдигьо. Унегуьре ёгьин эри хуб бире рафде гереки э е хубе курорт. Колхоз ишму гІошире колхози, туьре е путёвка доруьтге, гелуьргьой колхоз кем нибу.— Песде у э тараф сернуьш колхоз чаруьсде, мугу,— эри ме оморенигьо правлений колхозиш рази мибу э гоф ме.

— Гьелбетте,— мугу, жугьоб доре духдире, сернуьш колхоз,— Евдо еки эз биненорегоргьо ве пушолуье богьдоргьой колхози, иму мивеним гьемме хъэрекетимуре эри уре соф сохде.

ГЪЭРЕУЛЧИ

Эри гьеймогьоине медициней Совети лербей шулдуь одомире соф сохде гьич е четиниш нисди. Энжэгь герек бирени е гиле операция сохдеи шуьгъэм одомире, у одоми соф бирени тозе эз деде бирере хуно. Оммо э сиюмуьн салгьо медицина гьеле нисе дануьсдембу эри лербей шулдуре соф сохде. Эге шулду лербелуье одомире операции сохдеи гьеймогьой суже операция хьисоб биреге, увэхди ижире операция лап гурунде операция хьисоб бирембу ве гьер хирург и коре эгерде нисе вегирдембу. Шулдуь лербелуье одомире увэхдигьо операция мисохдуьт энжэгь чоресуьз биренге. Унегуьре духдиргьо норуьтки Евдоре операция сохде герек нисди гуфдире. Угьо уре э дермугьоревоз екем эхуьшде дирувунде гуфдируьт, ки у биё ёгьин э курорт бурав гуфдире, эжеки э у хубе кумеки мисохут. Эзуш бэгьэй угьо э у гъэдэгьэ сохдуьт, ки энжэгь темизе хурек хуру гуфдире, меселен, сипре ну, гІәсел, кере ве

диеш. Эри энү гӀемел нисе оморембу не смӕш, не хъэвуъж, не гӀов гирде чи, не шуре чи, не туьнде чи хурде.

Четин бу эзунн салгъо эри э курортгъо гӕисмет бире, чуьнки курортгъо гъеле кем бируът, оммо зӕгӀифгъо омбар буьруът.

Неденишире э ижире четиннигъош, сернуыш колхоз Ёвдойгъо гъэрорномей правлений колхозе э наркомат хоригъуллугъсохи Догъисту берденге, уре эри Ёвдо доруът путӕвка эри рафде э курорт Ялта э Крым.

Э куьнди е мегъ мунд Ёвдо э курорт Ялте. Духдиргъо чуь хъэрекетигъош сохдуът уре эри соф сохде. Оммо гӀэзор энү гене селт соф не бисдо. Э негъогъ нисе гуфдиреки э метелегъо «Нечогъи вегирде асанти, оммо соф бире четини». Эз ранг-руй у екем э хуьшде дироморембу, гъовой юш хуб бу, оммо эрию гъер хуреке хурде гӀемел нисе оморембу. Эзуш бӕгъэй духдиргъо э у гуфдиребируът, ки гъерчуь бисдо гурунде коре несоху гуфдире.

У руз шохьонгум Ёвдо эз Ялта оморембугъо, Нисим эз кор оморенге, диromo э кин Ёвдо эри хьол руз юре пуьрсире.

— Хьолзобуни, Нисим, бирор,— мугу Ёвдо, лап дермендие тегъер ох кешире,— Гушд меху, хэмире дерие нун меху, емуьш меху, хъэвуъж между, э юхэ, чой ве ширевоз чендгъэдер мизигъуь одоми? Гъеле дерд чи хурдеш нисди-о...

— Дие гене чуьни? — Пуьрси Нисим, гъебо гоф энуре бурра.

— Дерд, у дерди, ки кориш сохде гӀемел нисе оморе. Энжӕгъ мугу суке корлегъо гӀемел миӕв эри туь. Меш мугу: «Суьке кор чуьтам егӀни». «Кем гешденигъо,— мугу,— омбаре вӕхд э ежиге нуьшденигъо кор». Мугум: «Ме инженер нӕгӀ, хундегор нӕгӀ, э ежиге нуьшденигъо кор эзже миофум?» «Миофит,— мугу,— зигъисде воисдениге...»

Нисим сере гъуз гирде, думитлуь бире, эдембу э тигъэтевоз гуш дошде гъер гоф Ёвдоре. Ёвдо, хэйли фикир сохде бӕгъдо, гене эз кон дуьл ох кешире, мугу:

— Экуьнди се мегъ эдее бире ме нечогъ биремгъо. Э се мегъ ченд трудодень мисохдум ме, гӀӕззи Нисим? Туь эдее дире э чум туьревоз чуь зарали расириге эз и кор э ме не кифлет ме. Эзинбӕгъдойге чуьтам мидорум ме и гӀӕилгъоре? Мундем э мӕхтели. Гене худо рази гердо эз правлений колхоз путӕвкаре эз пул колхоз гъишдуът восдоре. Ижирен овхӕлет, мундем э думит, чуь сохум, чуь не сохум...

Ихдилот э лӕгӀӕй Ёвдо дери, дере вокурде э хуне диromo Шолум, келеи кук Ёвдо. У шохьонгум эхӕйрбу доре Нисим не Ёвдоре, книггъо э дес дери, дарафд э доруни хуне. Увӕхд Ёвдо чум зере Нисиме, дуь энгуьшде э ловгъой хуьшде вено. У эдембу гуфдире э Нисим, егӀни Шолум э хуне дери гоф не веровуну гуфдире. Унегуьре угъо те Шолум э хуне деbugъо гофсуьз нуьшдуът. Эз екемиге Шолум эз доруни хуне ведироморе, эз Ёвдо мугу:

— Ме эдем э кружок рафде, имуре имбуруз репитициен, белки дирте оморум, э дедей гу дуьлпесо небу.

— Бошгу, хӕлеф ме.

Ёвдо дануьсдембу, ки Шолум э школеш хундембуге, ъбу еки эз активлуье жовонгъой колхоз. У бу бӕхшвегир кружок художественни самодетельность ве член комитет комсомоли колхоз.

Шолум рафде бӕгъдо, Нисим э мӕхтелиревоз пуьрси эз Ёвдо:

— Чуьни, туь эхи мере эдембири чум зере?

— Хъэлово бири, ки эдем хундеире шенде, э колхоз э кор рафде,— мугу Ёвдо, гене ох кешире,— Ме, Нисим бирор, хунде не дануьсдем, девр иму чуьтам бириге туьш дануьсдени, мугум и гӀӕиллере семе хундегор мисохум. У эдее э шешимуьн класс хунде, эри хунде лап хъэвеслуьни, чуьтам бигъилуьм шешимуьн классе шенде, э колхоз рафде. У дерики иму гоф веровунде терсиреним. Чуь гуфдиреге дануьсдени?

— Чув гуфдире?

— Гьевел гуфдирембу: «Ёгъин михунум, агроном мибошум», имогъой гуфдирени: «Гьемме одомигъо хундегорго бисдоге, песде бил ки мизенуь, у коргъойгере ки мисоху?»

— Дениш, Ёвдо бирор,— мугу Нисим,— не гӀэиле эз хундеиш мевеги, не дуьл туьреш меху. Нуьвуьс эрзо ди э правление, эри ме оморенигъо колхоз кумеки не сохде нибу. Е chore офд миёв, олхоин бош. Не бисдоге, мегире гъэреул мипон...

— Улле хуби эри ме. Э е жиге нуьшде поисде дуьлме хьэл мибуки... Ме согъ гӀумуьрме жофо кешире одоми и се мегъ корсуьзуьм гуфдире эдем дуьл мере хурде. Ме гъэреулире ветовусде мидануьм?..

— Уни Шемериё, кефсуьзи гуфдире, нуьшди хьэёт колхозе эде гъэреул сохде. Гъечиш, гъечуьш, гъерки бисдош э хьэёт колхоз гъэреул биё бу. У кефсуьзе одомини гуфдире, уре норет. Эри туьш правление е кор не офде нибу, олхоин бош. Суьфде гурунд миёв эри туь, омореморе хуте мибоши...

Эз расдекиш е оринеш не гирошдебу Ёвдо эз курорт оморени, е руз уре огол зеруьт э правление берд. Сернуьш колхоз правлениере сергирде бэгъдо, мугу:

— Хьовиргъо, и пушогъо э кин ме руй бире, еки эз колхозникгъойму мугу: «Ёвдо и ченд мегъ корсуьзи зэгӀифи гуфдире, эри эну гурунде кор сохде гӀэмел нисе оморени. Э у е кумеки сохде, уре е суке кор доре гереки...» Меш фикир сохдем эриме, ки э у кумеки сохде гереки гуфдире ве унегуьре и пуьрсуьше норенуьм э пушошму, биёйт э кумеки екиревоз эри эни кор е chore офим...

Гофе-гофгъо омбар бисдоруьт э правление, гъерки мигуфди екире гоф: еки мигуфди «Ёвдоре бригадир норе гереки», екиге — «Э сер гӀовгъо норе воисде»,— униге — «Эри шороб фурухде фуьрсим э де шегъергъойге». Эхирки гъерки е жиге меслэхьэти, эгъуьл ю варасирере хуно, эдембу доре.

— Хьовиргъо,— мугу сернуьш,— ме когъозгъой нечогъи Ёвдоре хундем, эри эну не бригадире, не э сер гӀовгъо гешде ве э де шегъериге рафдеиш гӀэмел нисе оморени. Эри ме оморенигъо уре гъэреул норе хубте бу. Оммо эже нимге гъэреул нисе дануьсденуьм. Э хьэёт колхоз имуре дуь гъэреулчигъо гьисдуьт. Эз угъо коминире мивегири, угъош гъердуь зэгӀифе одомигъоют...

Гъеёбо гоф сернуьше бурра еки эз членгъой правление, нум комики бу Унетен, гоф вегирде, мугу:

— Хьовиргъо, мере вегирит эз гъэреули, Ёвдоре нит э жигей ме.

Унетен не Шемерьё э нуботевоз гъэреул сохдембидуьт хьэёт колхозе, е сутке еки мибисдо, е суткейге екге.

— Хьол ме унгъэде гурунд нисди эн Ёвдоре хуно,— гоф хуьшдере зиёд сохде эдембу гуфдире Унетен,— эриме гурунде кор гӀэмел нисе оморени, суке кор гӀэмель оморени, ме гъупи зере, тегъенг вечире, де коригеш сохде мидануьм, оммо эри Ёвдо гешдеш гӀэмел нисе оморени...

И гофгъой Унетене шиниренге, сернуьш колхоз э сифет эну денишире, эдембу фикир сохде «Хубе зиндегунини, хубе чини дусди ве бирори... Дениш ебо чуьтам одомигъойму дуь-екире хосдегорго биретге. Ю зэгӀифе одомини, энжэгъ пор омори эз соф сохдеи, оммо у фикир хуьшдере унгъэде нисе кешире, фикир хьовир хуьшдере кеширениге. Э эзинигъоревоз чуь кориш миверов эз дес иму...».

У эз фикиргъой хуьшде тоймиш бисдо энжэгъ увэхди, кейки шиновусд э жуьргӀэтлуьиревоз гуфдирей Унетене:

— Ни, э дес вокоширени, э ки дениширей...

Э РЭХЬ ЖОФО

Эге ишму э Дербенд бирейтге, гІэзизе хундегорго, ишму ёгъин гирошдейт эз пушой кинотеатр «Ватан». И кинотеатр вокурде овори э сиимуьн салго. Гъэдимие боругъой Дербенд шогъодуьт эри энур кор, чуьтам суьфде и кинотеатр вокурде оморебугъо вэхд, э звер энур вено-ре оморебуге келе-келе гоф сохденигъо радио.

Увэхдигъо гъеле э хунегъо лап кемлей радиогъо дебируьт. Радиоре мибисдо шиновусде энжэгъ э келе кучегъой шегъергъо, меселен, э кучей Ленин э Дербенд енебуге э кучей Буйнакски э Махачкала... Эзуш бэ-въэй гъеймогъоире хуно, увэхди радио согъ руз гоф нисе сохдембу. Радио гоф мисохд себэхгъо те вэхд коре сер гирде ве шохъонгумгъо эз сэгІэт чори зуло.

Кинотеатр «Ватан» э кучей Ленин гъисдигъо одинончовлуьни, неки э хотур энур кор, ки у гъисди еки эз суьфдеи тозе вокурдеигъой культуры девр совети, гъемчуьн э хотур энур кор, ки гъемме руз шохъонгумгъо э пушой энур кура бирембу могълугъ шегъер эри радиоре гуш дошде.

Унжо вебугъо радио келе радио бу, сес энур шиновусде оморембу е сер э у кучейгеш. Могълугъ шегъер Дербенд эз умогъоевоз хуте биригъо шохъонгумгъо эри кура бире э пушой кинотеатр «Ватан», имогъоиш нисе шенде и пишере. Гъеймогъоиш гъемме шохъонгумгъо э пушой кинотеатр кура бирени омбаре могълугъ.

Э унжо бирени дуь эз еки дануьсде жуьр-бежуьре тозе хэбергъоре.

Е руз шохъонгум Нисим не Ёвдош эдембируьт гешде э пушой кинотеатр, кейки э гуш энугъо дарафдгъо сес радио:

— Изму гуш дорит передачере э зугъун тати.— Мугу диктор э зугъун азербайджани, песеде омо сес жовоне кук.— Шохъонгум ишму эхэйрбу, гІэзизе радиогушдошдегорго! Гуш дорит эз песини хэбергъо..

— Э шинохэ сес ухшеш зере,— мугу Нисим гъеобо.

— Сес Шолуме хунои,— мугу Ёвдо.

— Эри, эри Шолуми, э хъисобевоз и коре э у тапшуьрмиш сохдет, комсомолгъон дие...

Оммо э гуш Ёвдо дие не сес радио, не гофгъой Нисим нисе дарафдембу ве у эдембу энжэгъ э товун Шолум фикир сохде. «Мере ихдиёрсуьз чуьтам шенди у школере,— мугу Ёвдо э дуьл хуьшде...»

Нисим еново денишире э тараф Ёвдо вараси фикирлуьц бирей энуре.

— Чуьни Ёвдо, туь фикирлуьре хунои?

— Э хъисобевоз Шолум шенди школере,— мугу Ёвдо, ох кешире.

— Нибу, эде! Беге э школе хундеки, э радио гоф сохде нисе бире?

— Гъелбет нэгІ...

Сер шев бу, Ёвдо суьфделе эз куче оморебу, Шолум омогъо. У э Шолум хуни-хуни денишире, пуьрси:

— И чуь кори?

— Чуь кор? — Пуьрси Шолум э нубот хуьшде эз бешу э мэхь-телиревоз.

— Эз ки пуьрсирей туь эри школаре шенде, э радио э кор дарафде.

— НэгІ бебе, ме школаре не шендем гъеле,— мугу Шолум, э хэнделуье ловгъоревоз,— э радио ме шохъонгумгъо биренуьм, эз школе оморе бэгъдо. Оммо гуюм эри туь дузире, мере воисдени школаре шенуьм, э колхоз бурам эри кор сохде.

— Эйчуь эхи? Эйчуь, хэлефме? Чуьжой туь кеми? Хурдей туь гъисд, вокурдей туь гъисд. Екем вэхд ме зэгІиф бире, корсуьз мундем гуфдире, школаре шенде? Ини правлений колхоз мере кориш дори. Дие чуьни инжой эни эри школаре шендей туь?

— Эзу нэгI-эй. Гуш вени, бебе, ме гуюм эри туь.

— Гьери гу, винуьм чуй михуниге.

— Гьечиш-гьечуьш ме школаре варасде нисе дануьсденуьм, чуьнки эз е сал — е салнимиге биё э солдати бурам. Хубте нибуми, э у хундеигьо вэхде пуч сохдеинжон, э колхоз э кор бурамгьо.

— НэгI, нибу,— мугу Ёвдо э жургIэтлуьиревоз,— эри ме оморенигьо хунде хуби, эз хундеи э солдати рафдиге, пезде вогошденге гене мидани хундеи туьре зиёд сохде...

— НэгI бебе, э ме бэхшлемиш сох, туь эз гьеймогьоине овхьолет бейхэбери, белки имбуруз-себэхь довгIо сер мигируь. Э шегьергьо ве дигьгьой Испания су донорет фашистгьо. Чуь имидлуьни имуре, ки э Испания довгIо варасде бэгьдо фашистгьо э сер иму ниёв гуфдире. Негьогь, бебе, туь э лекциегьо нисе оmore. Ди лелей ГIэсоил э лекция гуфдиребугьо гофгьоре мишиновусдиге, туь гьеммере мидануьсди, гьечиш гоф нисохди.

— Коми ГIэсоил?

— ГIэсоил Бинаев дие, беге туь уре нисе шинохде?

— Чуьтам нисе шинохденуьм, э нубо хунде э еки бирембирим иму.

Ёвдо и гофгьой Шолуме шиновусденге, дуьл ю бисдо диеш гурунд. У нисе дануьсдембу чуь жугьоб дуьге Шолуме, комики гоф хуьшдере зиёд сохде эдембу гуфдире.

— Омбаре одомигьойму рафдет э Испания эри гьовхо берде э гьэршуй фашизм, э эшелонгьоревоз эз зир бомбгьо вирухунде гIэилгьоре овурдет э вилеет... Туь эдее дире чуьтам эз гьово буй дурей барут оморениге. Мибуми эзини вэхд э школе нуьшде поисде, кейки гьеруз жофои келе кумекини эри гьувот Ватане зиёд сохде...

Э гуш дердлуь ве фикирлуь биребугьо Ёвдо дие гофгьой кук нисе дарафдембу. У эдембу фикир хуьшдере сохде. Э ёр энуну омо суьфдеи руз екимуьн довгIой гIуьломи сер гирдебугьо. Полк Ёвдойгьо увэхди бу э Хасавюрт. У руз довгIо сер гирдебугьо угьоре э десде поюнде буйругь доруьт, ки зу хьозур бошут гуфдире эри юклемиш бире э эшелон э довгIо эри рафде. Чуьтам себэхьимуьн э эшелон э юк биреки, ю эри эз билогь гIов вегирде э рафдеки, эз билогь гIов вегирде эз гIэрей вагон э гирошдеки, эшелониге э рэхь офдоре, юре э зир вагонгьо венгесдебуге, ю э гIэрелугь черхгьой вагонгьо э шугьомо дегешдебуге тейте согь эшелон гирошде. Пезде эшелон рафде бэгьдо, хьэрмэхьгьой ю видовусде юре, суьсд гьолок биребугьоре, э пой вэхизундебируьтге, юре шувунде э хуьшде дировундебируьтге... Э ёр энуну эдембируьт оmore еки-еки бедигьо ве зулумигьой довгIои. Божэхьгьой дедегьо, зенгьо, гIэилгьо, дешендебируьтгьо у руз солдатгьоре э довгIо э рафдеки. Эзунбэгьдойге э рэхьгьой довгIои, яралуьгьо, муьрде лешгьой инсонгьо, десдегьой вирихдегоргьо...

Э ёр энуну омо чуьтам довгIо сохдетге э гьэршуй немцгьо ве австронвенгргьо, чуьтам э есири офдоребуге ве диеш. Гьемчуьн э ёр энуну омо келеи бирор ю, комики пуч биригьо э екимуьн довгIой гIуьломи ве дуькукгьой энуну э етими ве есиривоз келе биретгьо. Гьердуьй энугьош э колхоз жофо кеширет ве изму гьердуьшу э солдатинуьт, еки э хоригьой Финляндия э ён серхьэд, екиге э Украина э куьндигьой Киев...

И фикиргьо э дуьл ю дери Ёвдо эз дорун дуьл е келе ох кешире гьеебо нуьшд э сер тэхд, комики бу э куьнж гьейвуй энугьо. Шолум зердов зере ранг бебешуре диренге, терсире, нуьшд э ён энуну.

— Бебе, чуьни? Ранг туь зерд бисдо!? Ме мидануьсдуьмге нигуфдируьм...

— НэгI, хэлефме, туь тэхсиркор нисди. Э дедешму гу е пейле чой дуь мере.

«ДовгIо, хунризе довгIо,— зиёд сохде фикиргьой хуьшдере, мугу Ёвдо э дуьл хуьшде,— э иму гьээоб сохдейгьо кеми, овлодгьоймуреш

динж нисе гыншеде? Оммо Шолум дузи. Меш тоб нидорум эзини вэхд э школа эри рафде. Гэdot глутьломи, бебегьо эз дезде ведироморенге, жигей энугьоре кукгьо биё гируйт...»

ДУСДИ

Вэхд гьупи зерегьо бу Шолум эз бригадир эн бригада, э комики Ёвдо кор сохдигьо, куьнд бире, глэйбе-глэйб мугу:

— Мере эй гьупи зере оmore воисде, лелей Хьэнуко. Э комини звено бурам?

— Школере шендей беге? — Пуьрси бригадир э мэхьтелиревоз.

— Гьеле имуре хьэрзо дори эри форигьэти гьеминони вегирде, пезде мивним дие.

— Гьечуьниге э звеной лелей Нисим бура, хэлеф ме.

Гье у руз шохьонгум у дарафд э хуней Нисимигьо ве гуфди э у, ки ю эдей себэхь э кор оmore гуфдире.

Эз у рузевоз сер гирд Шолум э кор рафдеире э боггьо. У суьфде эз гьупи зере сер гирд жофо кеширеире, пезде глов капарус мидеберд, э гьечиревоз у бисдо еки эз пушолуье жовоне колхозчигьо, комики неки э жобордиревоз жофо кеширембу, гьемчуьн э эшгьлуьиревоз бэхш вегирдембу э гьемме коргьой жовонгьой колхоз.

Жовонгьо ве комсомолгьой снимуьн салгьо, ки не дириге эшгьлуьи ве жуьрглэтлуьишмуре, божэхьэт дануь гье у хуб ишму сохде коргьо. Согь руз жофо микешуьруьт угьо э боггьо. Шохьонгум миоморуьт эз кор, зури партал дегиш сохде, мирафдуьт э кружокгьой жовони ве комсополи. Э гьувот ве гьуьнер энугьоревоз гировунде оmoreмбируьт омбаре коргьой культуры.

Гуьнжуьнде оmoreбируьт кружокгьой зерегоргьо, театри, мэглинихуни ве диеш. Сервор ве пушобер гьеммей эни коргьо буьруьт комсомлгьо, э рэхьбери комитетевоз.

Эзуш бэггьэй э гьувот комсомолгьо ве жовонгьоревоз гировунде миомо фегьм сохдеи коргьой колхозире, меселен темиз гьупи зереире, хуб капарус шендеире ве диеш. Жовонгьо лап хуб дануьсдембируьт, ки гьеммей энугьо коргьо гьисдуьт гуфдире бинеборуй биёвгьо хушхьолуье зиндегунишу ве унегуьре эз е кориш нисе поисдембируьт.

Шолуме лап хьэз оmoreмбу эз гьеммей энугьо коргьо, чорей энугьо мибисдоге шевиш э хуне нирафд. Эшгьлуьи энугьо дире, комсомолгьой колхоз гье у сал уре вихдуьт секретарь комитет комсомол. Бирембу вэхдгьо шев эз нимеш мигирошд, оммо э комитет комсополи колхоз товуш нисе муьрдембу. Унжо дебирембируьт членгьой комитет, комигьоки фегьм мисохдуьт четине ве герекие пуьрсуьшгьоре. Гьеле увэхдигьо четине пуьрсуьшгьо лап омбар бирембируьт. Ини, меселен, угьо э кружок миёсдуьт норе пьесай Узеир Гаджибекове «Аршин мол алан». Оммо пьесаре эри норе э кружок духдергьо кем дебируьт. Э пьеса миёсд бэхш вегирде чор духдергьо, оммо э кружок дебируьт гьеме се духдергьо, чоримуьне эзже вегируьтге нисе дануьсдембируьт.

У шев членгьой комитет фикир сохдуьт, оммо е чоре не дануьсдуьт. Шев эз ниге гирошде бэггьодо, угьо е чоре не офде, рафдуьт э хунегьо.

Шолум и фикир э дуьл дери эдембу э хуне вогошде, э ён хуней Нисимигьо расиренге, э ёр энугьо оmore, у э дуьл хуьшеде мугу: «Лелей Нисим гьэгьри нибисдоге. Гьуьзуьлгуьле хоши мигирдуьм миберд...»

Себэхьимуьн, себэхь мунде Шолум торики-товуши вэхуьшд, чейтен нуни хуьшдере эз гьул дуьл сохде, поисд э ён гьопу ве дениши, кей Нисим миведровге эри э уревоз эеки э боггь рафде.

Гьеймогьой вегирде виширимге, э шегьергьо себэхьгьой мунде эз

хов хэбер биренуыт э сесгьой автомашингьоревоз. Оммо увэхди хэбер мибисдоруыт э г1уыг1уы зерей хурузгьоревоз. Шолум э пушой гьопушу поисдебуго мэхьэл гогь эз и хьээт, гогь эз у хьээт эдембируыт оморе сес г1уыг1уы зерей хурузгьо. Одомигьош сер гирдебируыт еки-дуьи эри варафде э тараф илчи э боггьо эри рафде. Шолум сере гьуз гирде эдембу фикир сохде чьутам гофе сер гируьге э Нисимевоз, чьунки у дануьсдембу, четин мибу гуфдире эри межбур сохде Нисиме у рази бу гуфдире духдер ю э кружок эри бэхш вегирде. У э и фикиргьо муьх-шуьл гьисдики, гьеебо э гуш энус сес Нисим дарафд:

— Себэхь эхэйрбу, Шолум, хэлеф ме! Чьуни туь фикирлуьни? Хэйр гердо? Эки дениширей?

— Суьфделе ведироморем, мугум ишмуш ведиройт, эеки бурайм гуфдире...

— Гьечуьниге, кеш.

Угьо евош-евош сер гирдуьт эри рафде э тараф илчи. Чьуь жире фикиргьо хэьлгьош сохдембу Шолум, оммо нисе дануьсдембу чьутам гоф сер гируьге. Нисим эдембу дирe фикирлуьи Шолуме, у вараси э дуьл энус е гоф дебиреире ве уре г1эйб омореире эри гофе сер гирде. У э лой Шолум еново денишире, мугу:

— Эз расдекиш эдее диренуьм, Шолум, хэлеф ме, э дуьл туь е гоф дери, туь лап фикирлуьни, оммо туьре э хьисобевоз г1эйб оморе, нисе гуфдире э ме. Гу чьуь гуфдире воисдеге, г1эйб меьвгу.

— Дузи, мере е гоф гуфдире воисдени, оммо терсиренуьм эз ишму.

— Чьуь? Терсире чьутам? Е зобуне кор биё бу, туь терсирени?

— Зобуне кор нисди-о, оммон терсиренуьм ишму рази нибошит гуфдире.

— Дие гу бура-о, чьуь гуфдире воисдеге, гьич мэтерс, эз дес ме вероморенигьо кориге рази мибошум.

— Гьелбет миверов, ишмуре воисдге, не воисдге нэг1. Ихдилот ижиреи, иму э кружок эдейм «Аршин-мол алане»... — сер гирд, эз дур гоф сохдеире хуно, Шолум ве асталай э зир чум э тараф Нисим денишире-денишире,— оммо эри возире чор духдер гереки, имуре сесе бэггэй нисди...

— Гьи? Чьуь? Эле туьре воисдени Гьуьзуьргууьле бери? — Пуьрси Нисим, екем хьуьршлемиш бирере хуно.

— Нэг1, гьелбет, лелей Нисим, ишму рази не бире ме э Гьуьзуьргууьлевоз э товун эни кор гоф нисохум. Оммо ишму негьогь рази нисе биренит. Ини вегирим, пери э гозит чьуь вебу? Суьфдеи артисткей театр имуре Эхсоре хьуьрметлуье нум дорет — Верзуьшлуье артисткей Догьисту! Бега зобуне кори? Эхсо Шолумоваш эз ижире кружокле сер гирди э театр возиреире...

— Имөгьой туь гуфдиренигьо Гьуьзуьргууьлиш верзуьшлуь мибу?

— Белки биреш бисдо, ки дануьсде уре.

— Нэг1, Шолум хэлеф ме, мере гьеме е духдерлеи, уреш ме э кружок фуьрсоре нидануьм. Ме рази бисдоруьмгеш, Мирвори — зен ме божэхьэт рази бу э у кор...

Эге ишму рази бисдоритге, э холей Мирвориревоз иму гоф мисохим.

— Гьуь, ме рази бисдоруьмге, игьо гоф сохденинуьт э зенмеревоз,— мугу э илгьомевоз Нисим,— хубе девргьои э жун ишму! Ме рази не бисдоруьмге, чьуь мисохит?

— Винишит, лелей Нисим, инжо гьэгьри бире герек нисди. Эге ишму эриме кес мибисдоритге, гьунши ве куьнде дусд иму нибисдоритге, ме гьич эз ишму не пуьрсире Гьуьзуьргууьле хоши гирде мибердуьм э кружок. Ишму куьнде одоми ме биреи, ме у коре ишмуре рази небире нисохум...

— Э гуфдирей туьревоз ме эдее диренуьм, туь Гьуьзуьргууьлеш хо-

ши мигири, Мирвориреш мигъили рази бире, токи ме рази бошум дие?

— Эри, гьелбет, — мугу э шориревоз Шолум.

— Пой, пой, гьеле шор мебош, ме гьеле рази не бирем, эри шор бирей туь.

Угьо гьечи э дуь-екиревоз ихдилот сохде, не дануьсдуьт кей омо-руьт расируьтге э богъгьой колхоз. Эз гьопуй богъгьо гирошде бэгъдо, Нисим мугу:

— Ме себэхъ жугьоб мидуьм туьре хэлеф ме.

Себэхьимуьн Нисим эз гьопу ведироморенге эри э кор рафде, миденишуь мивинуь Шолум гье э у дигъне жиге поисди, сере гъуз гирде.

— Эхирки, ме эдее диренуьм Шолум, хэлеф ме, туь эз ме дес нивегири тейте Гъуьзуьргууьле э кружок не бери. Хуби, ме разинуьм, оммо э и игъролевоз...

— Э чуй игъролевоз? — Пуьрси Шолум, лап бегъем пар вероморе одомире хуно.

— Эвелимуьнжи, э хуьшдеревоз мибери, э хуьшдеревоз миёри, дуьимуьнжи э Мирвориревоз гоф сохдеки, небу гуи ме рази бирем гуфдире. Бигъил суьфде ю рази бу, варасири?

— Эри, эри, ишму олхоин бошит.

У руз шохъонгум Шолум, дир не сохде, дарафд э хуней Нисимигьо. У диromоревоз Гъуьзуьргууьле Мирвори нуьшдебу э хори эдембу э тешде хэми сохде.

— Шохъонгум ишму эхэйрбу, холей Мирвори! — Мугу Шолум.

— Эгъубет туь эхэйрбу, хэлеф ме, диromo, хэйр гердо, гирор нуьш э сер нимдер.

— Мере э ишмуревоз е гъуллугъи, холей Мирвори, — мугу Шолум, гъэйбе-гъэйб, э сер нимдер чорзани зере нуьшде бэгъдо, ве аста-лей ихдилот сохд метлеб диromореи хуьшдере.

Гофгьой Шолуме шиновусденге, э ёр Мирвори омо у орине шев екишобот диригьо э театр «Пери-хонуме». Нисиме э колхоз доробируьт дуь билет. Э ёр эню омо, чуьтам хэлгъ э келе чеке-чекгьоревоз вохур-дебируьтге э сегъне ведиромореи Эхсоре, комики возиребу Перире. Песде э ёр эню омо жогъилию. «Чуй дирем, — мугу у э дуьл хуьшде, — иму не дирейм, не дирейм, гъэйлгьойму семе бигъил винуьт дие...» Песде эз фикиргьо очмиш бире, Мирвори, шор бирере хуно, мугу:

— Ю не бебешу рази бисдоруьтге, ме мешет нибошум.

Эз у рузевоз сер гирде, Шолум эз кор миомо, партал хуьшдере дегиш сохде, мидарафд э хуней Нисимигьо, Гъуьзуьргууьле вегирде э хуьшдеревоз миберд э кружоқ. Эз кружокиш угьо эеки миоморуьт э хуне. Е шевиш нисе бирембу Шолум бигъилуь уре тэхьно э хуне оморе.

Суьфдегьо Гъуьзуьргууьле гъэйб миомо эри э кружок оморе. Оммо оморе-оморе у гьечи хуте бисдоки, э хунешу оморере хуно миомо э клуб, колхоз. Гьевел угьо дуь эекиревоз, хэгъер-бироре хуно бируьт. Оммо оморе-оморе дусди энугьо эдембу муьхъкем бире. Шолум эз гъирогъ мидениши э буй-балай Гъуьзуьргууьл ве шори сохде, мигуфди э дуьл хуьшде: «Жейрони-жейрон, мозоллуьни и гъисмет бугьо одоми...» Песде э ёр эню миомо, ки ю и зуригьо биё э солдати бурав гуфдире, ох кешире сере гъуз мигирд. Уре лап хъэз оморембу эз Гъуьзуьргууьл,

Гъуьзуьргууьлиш э нубот хуьшде, чум ю нуьшдебу э Шолум. Гъуьзуьргууьле хъэз миомо эз Шолум омбардеки увэхд, кейки у гоф мисохд э гуьрдлемегьой комсомоли енебуге жовони. Эз расдекиш Шолум э келе эшгълуьиревоз гоф мисохд. У э гоф сохдеки гьечи э боворинлуьиревоз гофе мигуфди, гуйге ю эз зуревоз хъозур бири гуфдире эри эни гоф сохден.

Шолум эри гоф сохде сер мигирдки, гьемме сессуыз э тигъэтевоз э у денишире гуш мидошд. Гъуызургуылиш мидениши э тигъэтевоз э чумгъой энугу. Оммо эз екемиге уре гІэйб оmore, сере гъуз мигирд, у гъечи дануьсдембу Шолум э гоф сохдеки гъе э ю денишире гуфдире.

Ченд гилегъо эз кружок э хуне оmoreки Гъуызургуыл э имидлуьиревоз мидениши э сифет Шолум, у гъерчуь бисдош мигую гуфдире. Оммо эзу е гоф нисе ведироморембу. Шолумеш воисдембу гуь метлеб хуьшдере э Гъуызургуыл. У ченд гилегъо хьозуриш биребу эри гофе сер гирде, оммо гене гъичиш нисе гуфдирембу.

Гъе э у тегъер дошдебируьт муьгъбет дуьл ишуьре Шолум не Гъуызургуул, нисе гуфдирембируьт эри еки, мигуиге гъердуьй энугъо дениширебируьт э е шоре мигидлуье руз, кей гІэмел миьвге эри муьгъбете очмиш сохде.

ХОВ ЭН ГЪЭДМИЛ

(Мэхсерее ихдилт)

Гъэдмил, кладовщик эн база «Снабсбыт», е жонлуе одоми, келе сер, фирегье сифет бу. Виниюш, чум мерасо, ченд е хубе яралмаси бу. У уйткем, дуьлшор, гъечи ниетгьо-метлебгьою гъеме бегьем бире одомире хуно, десгьо-пойгьой хушдере шушде, нуьшдебу э сер суьфрей шо-хьонгуми. Олхогьин, тэгИди несохде, Гъэдмил эз чореке е пейле декуьрдени э хуне сохде шоробе, песде вегирдени тикей вобуржунде кутуме, э чол дешенуьгьоре хуно, дешендени э лэгИэй хуьшде. Эзу бэггэй, хьэрмэхь э песой ю, фуьрсорени у э лэгИэй хуьшде, десдей савзире, гене жэгИэ, э лезет ве марче-марчевоз сер гирдени эри жавусде. Угьоре хурде — фуберде верасде бэггьодо Гъэдмил ведорени пейлей шоробе. Песде э гъэд нимсэгИэт э лугьонде чолеки декуьнуьгьоре хуно «хуш-хьэлол ю», у пес-песоеки декуьрдени э шуьггэм хуьшде е соггэ бушгьоб вобуржунде кутуме, тозеле, герме-герм е гиргине нун тонуире, хэйли савзипиэз, гъемей чорек шоробеш. Эхириш хуб хус, сирои бире верасде бэггьодо, Гъэдмил, сере тик гирде, игид э гЮжиз денуьшуьгьоре хуно, э лой кук хуьшде дениширени. Кук энэ э хьэрмэхь хуьшдеревоз, комигьоки эзи е ченд руз пушо верасдебируьт дегьимуьн классе, эдембируьт дуь э екиревоз гофгьо сохде. Эз хурде чигьо гьинггине вепичире э Гъэдмил, у суьпле хэнде сохде, пуьрсирени эзугьо:

— И... ишму хое сохде керге хуно эхи гье э гъуьд-гъуьд дерит, гИэилгьойме? Чуьни бегем?

— Школаре верасдейм, бебе, имогьой эдее э екиревоз гоф сохденим э же бураймге эри хунде,— жогьоб дорени кук Гъэдмил.

— И... и... песде?..—гене гьинггине вепичире э ю, пуьрсирени Гъэдмил.

— Ме э политехнический институт эдее гуфдиренуьм, оммо кук ишмуре педагогический воисде,— жугьоб дорени хьэрмэхь кук Гъэдмил.

— Дуразруй бебе-дедей ю, эз хэри хуьшде,— гуфдирени Гъэдмил, дондуре вохорунде-вохорунде.— Учил-мучитил, инжинер-минжинер кини. Игьош эриме сенигИэт офдет! Ишму, худо мееро, кур нисдит, э пушой чумгьошмуни: е пара учитилгьо эдее пиражки фурухде, е пара агрономгьо, сипре хэлете вокурде, эдете э туку алвер сохде. Эйчуьни гьечу? Гьич ишму эришму фикир сохдейт — эйчуьниге? Ишму имогьойле, худо мебуру, гИэилле, чуьклеле нисдит, биё верасит. Угьоре воисдени пул омбар сохут. Пул омбар сохде унггэде э хундеи кор невери. Ини, дур нерайм, вегирит винишит мере. Ме кооперативный техникуме верасдем. Чуьтамиш хундемге, ченд пура чемадангьош бердемге, ченггэде пулгьош хэржи сохдемге, эхирки, чуьтариш гирге, коргьой гуюгьоре хуно «юхуле-будуле» верасдем техникуме, «иминно» кооперативни техникуме. Худоре шуькуьр шеш гИэилеш келе сохдем, хундеишму-реш бегьем сохдем, эри хурде-вегирдеш гьисди, меево ужире руз э серме, эри себэхькине юхсуле рузиш кем-биш гьисди. Дие чуь воисде мере?

Туь эдее гуфдире «учитил»!.. Тфу! — эхир эз дендуй хуьшде тикелей жэгIэ ведешенде, туф шендени Гъэдмил, екем гыннгыннею поисде.— Эгенер ишмуре воисдениге нун ишму гьемпше э руьгъэ дебу, э гофме дениширитге эз «торговый» бэгъэй э е жигеш ишмуре рафде герек нисди.

Эзижире гофгьой Гъэдмил гIэилгьо перт бире мунденуьт

— Ме э комини книгиге хундем, гьейсэгIэт э ёрме нисди, лелей Гъэдмил,— мугу хьэрмэхълей кук энун,— э е вилеет ижире гIэдот, гьонунни: ки дуьзди сохдениге, э кефел гIэсб енебуге хэр муьгьур-пичет веноренигьоре хуно, гьечу э дес энун муьгьур веноре, гьеме дануь у дуьзди гуфдире. Ужире одомире песде э е жигеш э кор нисе вегирде.

Гъэдмил хуни-хуни дениширени э кук.

— И гофгьой эни хьэремзедегьоре денишит ебо! — гьэьгьри-гьэьгьри, гIоси бирере хуно гуфдирени Гъэдмил.— Игьош эриме расди, дузи гешдегор бири... Э иму, худоре шуькуьр, ужире гIэдотгьо, гьонунгьо нисди. Эгенер туьре э дуьзди-дургуни гирдогор небириге, ихдиёр нисди дуьзд эри хунде. Э метелегьо гуфдирени: «Гомиш бала зендге екиш нидануь, оммо хое сохдей хуьшдере керг э сад гьунши-мэхъэле мэгIлуьм мисоху». Ишму эз ме е кем книг омбарте хундейт гуфдире, ишму эришму гьечи веровурд сохденит, егIни, эз ме омбар дануьсденит?.. Эришму гьейсэгIэт зиндегуни кейф, асанти, мэгIни хунде, зурнов-балабан зерере хуно оморе. Оммо зиндегуни — есиёви, есиёв. Э зир дасдар энун офдоренге мивиним чуь жире мэгIни михунитге...

Песде диренге, ки эз гIэилгьо гоф нисе ведироморе, хьэрмэхъ кук ю, юре гIэйб оморере хуно, гьирмизи бисдо, у хомуш бире, угьоре несигIэт дорере хуно мугу эзугьо:

— Бовор сохит, гIэилгьойме, ме зиндегунире лап хуб дануьсденуьм. Омбар дирем, омбар синемиш сохдем. Э зир десдаргьой есиёв нэгIо, ишму муношит, э зир сенгъгьой дохьоригьош дебирем. Эзу буше, хуьшге гофгьо гьичиш нисе бире. Одоми «гIэсел!», «гIэсел!» гуфдиге, эзу оморе лэгIэй одоми ширин нисе бире. Ини иму дуь екире себэхъмунде диренге гуфдиреним дуь эз еки: «Себэхътуь э хэйр бу!» Чуьни, егIни, мэгIэной эни гоф? ЕгIни, себэхътуь э пулевоз, э хэйревоз гердо! Эн суьфдеи метлеб одоми пул кура сохде, куьф хуьшдере пур сохде биё бу. Уре верасит эришму.

ГIэилгьоре воисдембу гуь э Гъэдмил метлеб эн инсон э гIуьлом э шефди-дургуниревоз, э хьисоби-бедхьисобиревоз пул кура сохде нисди,— одомиетини, э номус, гьирьётевоз зигьисдени, эри хэлгъ вилеет хэйр овурдеини, оммо угьо дие э у гьич е гоф негуфдируьт, э сер офдорут, ки Гъэдмил э гIуьмуьр хуьшде э «зир дасдар есиёв» дебиригеш, э зир «сенгъгьой дохьори» дебиригеш, хоснетгьо, дивэгIгьой энуре дегеш сохде нибу, гуфдире гофгьошу э гуш энун нидерав, унегуьре дие гоф несохдуьт, лэгIэшуре гирдуьт поисд. Оммо Гъэдмил эри хуьшде гьечи вераси, ки гуйге у гIэилгьоре э гофгьо-несигIэтгьой хуьшдеревоз дануьсд э рай овурде, э «эгъуьл венгесде», дуьл олхогьин, шор бирере хуно мугу, лэгIэпара сохде-сохде:

— Дие имогьой вессит, вэхд хисиреи...

Гъэдмил мэхизуь эз жигей хуьшде, гьобоне, вемасире шуьгьэм хуьшдере, гIээзизе баларе хуно тимор сохде-сохде, нуьгьмегье бордоре зен пой нуьгьоре хуно, гурунд-гурунд пой норе, рафдени эри хисире. Эз ним сэгIэтиге бэгьдо эз Гъэдмил хисирембугьо хуно е келе сес эн пих не фит эдембу оморе, гуйге хоригьо, диворгьой хуне эдембируьт лерзире.

Гъэдмил гьечи хурде, вемасире шевгьо ховгьо омбар дирембу, оммо у гьейсэгIэт дирембугьо хов лап ежирейге хов бу. У э хов мидениши мивини ю э кори, эри кор верасдей энун дуз е нимсэгIэт мунди. Пушой эз кор рафде у гозитгьо, журналгьоре вегирде эдембу хунде, фегьм сохде:

у э пушой шинохгьой хуьшде гьечи эз гьеме коргьо хэбердор бирегоре одомире хуно бирмундембу хуьшдере, пезде уре нисе воисдембу эз «хьол-овхьолет» г'уьлом хэберсуьз бу эзи надане одомигьоре хуно.

Гозитгьо, журналгьоре фегьм сохде бэгьдо, гьэдмил сэхд сохдени складе, шляпаре э куьдуре хуно келе, гиргине гьисдигьо сер хуьшде веноре, э тегьнимиревоз ведироморени э куче. Те ебо э хуне оmore, у гьемишеинегьой хуьшдере хуно э телефон-автомат зенг мизенуь эри зен хуьшде эз хуне чуь хэбериге. Сер ебо гьечи у зенг зере, зен эну гьемише жогьоб мидо «хуби-никини» гуфдире. Оммо и дес сес зен э гоф сохдеки э уревоз е жире бу. У мугу э телефон эз шуьвер хуьшде э хуней энугьо е милиционер оmoreбу Гьэдмиле эри гешде, э дес юш е келе товунде муьгьр-пичет буьруьнжи дебу.

Ижире хэбере Гьэдмил эз зен хуьшде шиновусденге, ранг ю мирав, суьпенже мизенуь, дуьл ю мерав-муфурав, мугуиге еки уре э зир сине дешенди эдее пиш сохде. У эз будкай автомати ведироморенге мивини э кию пой вечире эдее е милиционер оmore, э дес юш е товусде, суглей г'этоше хуно гьирмизи бире муьгьр-пичет буьруьнжи дери.

«Бебейме вой, хунейме вечаруьсд! — эз мунде жигеш ранг ю зерд бире, э дуьл хуьшде мугую Гьэдмил.— И гье зенме гуфдиренигьо милиционери. Те у мере гуьрде, у товусде, г'этош гирде, муьгьр-пичете э десме веноре, ме вирухунум хуьшдере эз ки энугу.

Гьэдмил э вирихдеки, видовусдеки эдембу фикир сохде эри хуьшде: «Кини мере фурухдегор, э дес дорегор? Э гьэд корсохгьойму ужире угьреше одоми недери.. Эже вирихуьмгеш нисе дануьсденуьм. Эле! Хубчи э ёрме омо! Видовум дарам э хьэет завсклад ме. Ме эз хэлгьэ фурмунде, дуьздире пулгьоре э уревоз хьэрмэхьи бэхш сохденуьм, у эз ме омбартеш вегирдени. Имогьойле бигьил уш э ме кумеки сохугу, э десю муьгьур верафде, э пушой хэлгь-жэг'мет, эл-вилеет биёбур бире ние воисдеге уре...»

Гьэдмил нефес ю вепичире-вепичире э лой хуней завсклад вирихде оmoreни. Гьетте Гьэдмил э ен хуней завсклад оmore расире, у э зарбевоз куфдени гьопуй энуре. Завсклад гьетте дер гьопуре вокурде, Гьэдмил шишире дерафдени э хьэет энугу, шуш нефес гирде гуфдирени э тасире сесевоз:

— Коргьо шифи. Э песойме милиционер эдее видовусде эри э десме муьгьур-пичет веноре, ме дуьздуьм гуфдире. Эриме зубош е chore оф: э десме веноре э дестуьш менуь, гьеми э гьэземет мофдоним, гьемиге эз биёбури хилос нибошим.

Эн завскладиш гье усэг'эт и гофе шиновусденки рангию бирени зимзерд, пезде пелтеке хуно, домунде-домунде гуфдирени:

— Туь гьерчуь дануьсдени, туь мере доренигьо пулгьо гьеме эриме мунде? — шефденово хэндуьсде гуфдирени у эз Гьэдмил.— Ме омбардеки энугьоре директоре доренуьм. Унегуьре видов бура э ки энугу. У эзиму дилбоштей, г'эмелдантеи эри эни коргьо. Эзу гу, эгенер уре нисе воисдеге э дес юш муьгьур верав, бигьил имуре хилос соху.

Гьэдмил эз хьэет ведироморемунде э е зарбевоз видовусдени. Оммо милиционер э торики суьфде вир сохде уре, пезде гене офде, сэхд видовусдени э песой энугу. Шуш-нефес Гьэдмил лап сэхд вечиребу, гуйге гьейсэг'эт синей энугу лов мибу, гьемей жендек, сер-сифет энуре г'ов-эрэгь шиширебу. Чорей энугу мибисдоге у гьейсэг'эт хорире пара мисохд э хори мидерафд. Гьэдмил э видовусдеки эдембу эз хьэлежигери, гьэгьр-жун хуьшде сер-мазалеи хуьшдере куфде, бед-беде нифригьо сохде, ки дуьзди-дургуни энуре очугь сохдиге, уре э дес дориге. Эз елойге у эдембу вемасире, гьобоне шуьгьэм хуьшдере нифри сохде, у э ю мешет бире гуфдире эри зури-зури вирихде, пэхьни, бире эз милиционер.

Гьэдмил денишире диренге, ки юре дие эри видовусде гьувот немунди, те хуней директор расире хэйли рэхь мунди, пезде гьеле кидан

директориш э нубой хуьшде э ки эн ки мигьилуьге уре видовусде, бирден эз хуьшде дес вегируьгьо одомире хуно, мипою э минжи рэхь. Гье и туьтем милиционер Гьэдмиле гирде, э дес ю деbugьо товунде муьгьуре-пичет буьруьнжире э е зарбевоз менуь-мишншуь э сер дес кладовщик Гьэдмил. Эзу эз яралуь бире хьэйву сес ведировгьоре хуно, е келе божэхь медиров. У эз сес божэхь хуьшде хэбер бире, ебо терсе-терс э иловле чуме-чару мисоху, песе дануьсденге, ки гьемей эни коргьо есэг!этойге э сер ю омориго э хов бире коргьои, у екем олхогьин бирени, оммо дие те себэхь эз дуьлпесои, дуьледэгьдэгьэи хисире нисе дануьсде. У гьечи себэхь э чум дире вэхуьшдени эз хьэлов. Э дуьл энученд жире фикиргьо, мэхьшевогьо оморе эзи «мурдале» хове дире эйло. У эз хьэлов вэхуьшденге сер-сифет энучу, гьовой энучу эзи гьолок, хэсде бире одомигьоре хуно бу. У э хьэет ведироморенки, кук хуьшдере дире, огол зере овурдени э ки хуьшде, десе э сер душ энучу веноре, гуфдирени:

— Дануьсдени чуйниге, хэлефме, гье э у туь гуфдиренигьо педагогический институт бура эри хунде. Гьечу хуби, дуьлолхогьинини...

Борис Гаврилов

СЭГІЭДОТ¹

Пьеса эз чор пердегьо.

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО:

1. СэгІэдот	— бие зен	25 с.
2. Севгил	— кук энү, инженер	65 с.
3. Серэхь	— келе зен гьунши	70 с.
4. Гьэдмил	— бисавод, динперез	65 с.
5. НугІо	— зен Гьэдмил	22 с.
6. Гуьлверд	— духдер Гьэдмил	22 с.
7. Сибо	— хэьгергили Гуьлверд	70 с.
8. Перидо	— раби	21 с.
9. Шоул	— бироргили Севгил	
10. ЖэгІмет		

СЕИМУЫН ПЕРДЕ:

...Хьэёт СэгІэдотигьои. СэгІэдот дироморени, эз екемиге дироморени Серэхьиш.

Серэхь. Туь имогьой туьнде пойгьо бирей... И шотуре занигьой ме хэсде бисдо, гене э туь оморе расире не дануьсдем.

СэгІэдот. Чуьни дуьргердо?

Серэхь. И дуь-се рузи гье эдем чуме-чару сохде туьре нисе да-нуьсденуьм офде. Мугум хэйр гердо, эжеи гьечи и бегем, веди нисе бире?

СэгІэдот. Хэйри, худоре шуькуьр. Те сер тебэгь шобот гІэиле бегьем сохде, чуьк-чуьки сохдуьм гене, бегьем е чум гуьрдение чи офде не дануьсдуьм.

Серэхь. Элле, зендегор туьш эй муьгІуьжувьз дирe мунди, куче-гьоре эри чуь гешде туь, чигьо э бонилей туь дерики. (*СэгІэдот мэхь-тел мунде*). Воку сундугьэ, веги эз у восдоре чигьой ченд сали туь вени. Кара гуьрде демундики э у сундугь, гьоноитей юре веги, эз кара темиз сох, вор-гьово ди, етир шенде, вени э сер тебэгь. Эзуни э сундугь туь деригьо гьэдимие чигьо эз же омори гьонилей.

Небуге гьимиш сохде?. Эри ме гьимиш сохдей-сохде, эри эн у э гужевоз э дес туь оморе офдуме гІэруьс туь семе гьимиш месох, э хуней туь оморенини...

СэгІэдот. Вой эри нехогь ишму. Чуь дери мере бегем э у сундугь. Кун сундугьигьой гІэруьсвори ме; е сиситгьэдон, е тефилин дени не е сисиддени доревугьо мере дедейму, хуней мерд ме гьеме еки руьх-шенд сохдуьт э ме, екиреш герек небисдо, гье гьечу э у сундугь демунди рафде, кире гереки угьо гьони?.. Е сер суьфронни, шэгІмдонгьои, чор-пенж гьовлугьгьой томбокуи-бурневотини, се-чор эз и гьэдимие бoфде руште шоволини, е пушой тохчинеини, базувокош не гьэжгьу — фудини — гьеме игьои эз хуней бебей ме оморе чигьо.

¹ Суьфдеи дуь пердере хунит э альманах 1976-муьн сал.

Эз ме восдоре бэхшгъо дуй келэгъэи бел сипини, е дегъ жуьфд жу-
руби, ейлугъи, е дегъ пушосине. Гье эдеме гешде еки эз и гъэдимие
бодонгуьлие келэгъэигъо, нисе офдоре э десме. Мугум бэхш гIэмей Се-
рэхъ те гIэруьси гIэил восдонум.

Серэхъ. Омбор согъ бошит. Эри ме пул доре келэгъэи мевосдо,
у гIэил туь э шоре метлеб расо гъэйгъуй гIэмей Серэхъ нисди. ГIэмей
Серэхъ бэхш дорегоргъо омбори. Э бэхш туь не вомунди гIэмей Се-
рэхъ.

СэгIэдот. И чуй гофи, туь гуфдирени?..

Серэхъ. Гьисдигъоре хуно эдеме гуфдире, гIэилгъой ме муногъоре
хуно, у гьеммишеине хосиет туьни.

СэгIэдот. Хосиет ме?.. Не рушди..

Серэхъ. Шушди-шушди, туь мунош! Лап руиш шушди, десиш,
поиш!. Туь гуш вени ме муьгърей туьре э русмуй туь вокурде, бесде
денуьм э герден туь. Э ёр туьни гIэил кейфсуьз бугъо? У вэхди, холей
Серэхъ бируьм. Эз бонилей гIэилиш нисе гьишдембири вэхуьшде, дух-
дир гуфдирере хуно гъуллугъ сохде э поиш поюндум. Чуй гуьрдебири?
Чуй бисдо? Синдили буьз. Екире гуьм эри туь. ГIэил э солдати бугъо
дуй сал хэгъер-хэгъергилире хуно, тэхъное шевгъой туьре себэхъ сохдем
э туьревоз. Офдуме гIэилгъой мере хисунде туре гъэреул сохдем.

Чуй гирдебири гIэил оморенге? Чуй бисдо?.. Синдили буьз. Имо-
гъойле эз холей Серэхъ э гIэмей Серэхъ чаруьсдем. «Жон гIэмей Се-
рэхъ эри кук ме е чоре!..» Уш бисдо! Чуй гуфдиребири? Чуй бисдо? Син-
дили буьз. Расди гье илле мунди эрима — эз холе э гIэме чаруьсдем.
Гъэйгъу нисди, уш келе худо шуькуьрини, нум дегиши — гIуьмуьр ду-
разини...

СэгIэдот. Валлагъ, гIэмей Серэхъ, дир зу ме эз и хижолети туь
хилос мибошум.

Серэхъ. Гье уллере гу, эн ме гу те туьлки эз гъэребечдор фура-
морей.

СэгIэдот. Туьлкилугъ чуйни инжой эни? Гьеле ники ме э пушо
дери..

Серэхъ. Де чуй гъуллугъ туь мунди бегъем сохдени?.. Худоре
шуькуьр гьемме нике метлебгъой туь э жиге омори. Буховугъой пой-
гъой туь векенде, килит лэгIэй туь вокурде омори. Де имогъой коргъой
туь холе-гIэмесуьзиш э рэхъ рафдени. Гъэйгъу нисди, эз дес ме веро-
моге ме у туьлкире екем семе мивешенуьм. Песде гьинор комини гъу-
ногъ гьисдиге биёвгу фирувунугу. (*Рафде-оморе сохде-сохде*). Нум туь
Се гIэдотиге, нум ме Се рэхъгъой!.. Чуйтам э дуьл туь хьэсроти дуй
гIэдот демундиге, ме Серэхъ, хьэсрети сеимуьн гIэдотеш нигъилуьм ве-
гирде. Бигъил гье гьечу хьэсроте демуну э дуьл туь!.. Туь мивиники ме
э сер туь чуй овурденумге?.. (*Рафдени*).

СегIэдот. И чуйни?.. Э шэхдей рэхъ мунош те умогъой. Э худо
хьофд боре шуькуьр гердо, ки юре дирувунде хисундеи э ён ме, небуге
ки дан чуй нум мивоноге э сер нехогъме... Туьлкире эдее зверте вешен-
де, эз дес ю веромоге, те у вэгIэдой немундей туь. Мугум чуйниге ин-
жой эни..

Дироморени Севгил

Севгил. (*Песово чаруьсде*). Диро, унжо мепой...

СегIэдот. Кини у? Э киревози туь?

Севгил. Ведаре виниш киниге.

СегIэдот. (*Ведарафде*). Элле! Эри шуьвер туь ме гъурбу. (*Гъэл
гуьрде, дирувундени*). Биё гIэил ме, гьемише оморемун туь бу. Нуьшит
гьери э пушой стол, чи хурит. (*Нуьшуьндени Гуьлверде, эз Севгил*).
Дениш хэлефме, чуй рач бирениге хьэёт одоми? (*Эз герден хуьшде ве-
дешенде зенжиле э медальоневоз денорени э герден Гуьлверд*). Сэхьи-

би сохош, гІэилме, тевесер пир-сир гердошит, мозоллуь, жунсогъ гердошит.

Серэхь гиросше, сере деноре дирени.

Вегириг хурит, эз себэхьмундеревоз рафдейтгьои. Варасдит?

Севгил. Эри, жон дедей, ги чуй сохденитге сохит.

Гуьлверд. Де гьичиш герек нисди.

СегІэдот. Ме эз у гІэдотгьо дурум, гене чуйш бисдоге эз хотур бебешмуни, у омбар худо терсе мерди.

Гуьлверд. Бебе туро хунде нисе дануьсде-о! Сер эн уре у раби гиж сохди.

СегІэдот. Ме зу мивогордум, беруьм дуьм э раби кетубо нуьвуйсуь. (*Воисдени ведарав, дироморени НугІо, э дес ю бесде бухче дери*).

НугІо. Руз ишму эхэйр!.. (*Эз духдер*). Туьре инжо чуй гІэжели — мерг дери, бегем э хэребей бебейтуь чой не зэхьримон нисди эри хурде?.. Эйло гирор, сонл!

СегІэдот. Чуйни дуьргердо инжой эни? Чуйм рузи, ки гІэнж зере, хурде духдер туьре?..

НугІо. Дениш СегІэдот, э пэхьники не фурмундеревоз кор эз сернирав. Гье эз суьфде мигуфдириге кук ижирей, гьозор бо хуб бу, гьечи бирейно. Увэхди воисдге мидорим, нивоисдге нэгІ.

СегІэдот. Чуйни бегем инжой эни?

НугІо. Чуйниге туь эз ме хубте дануьсде. Мерд ме эз куче шинувусде, э хуне омори жингир бире, дуьргердо. И номусе чуй мисохум ме?!

СегІэдот. Дузи, леле номус бирорзерере ние кешуь, оммо чуй номуси дуьргердо?

НугІо. Гьеле де чуй миё бу. ГІэил туь чуйниге туь нисе дануьсде? Духдер мере пой винуьм сохдей?..

СегІэдот. Чуйни дуьргердо кук ме, кур нэгІ, кечел нэгІ, нечогъ нэгІ!

НугІо. Кур, кечел мибисдогьо гьозорбо хуб бу, эз и пэхьникие дерд.

СегІэдот. Гьери, чуй пэхьникие дерди инжо, пул хуькуьмете хурди?

НугІо. Песде, песде. У гофгьо чигьо эри чуйни, и туь, и чигьой туь! Ченд гьэдер зарали биригеш уреш мидим. Духдер мере азад сохденуьм. Мидани рафде эри туь е гІэруьсиге хосде. (*Одомигьо дироморенуьт евош-евош*). И чуйни э герден туь дери?.. Ведеше уре гьери!.. Ги иш зенжил туь, иму суьрх чи недире нисдим. Себэхь руз шоботи, раби э нумаз хунденки мугую, ки духдер иму эз кук ишму азади гуьфдире.

СегІэдот. ГІэилгьо рафдет ЗАГС бирет оmore. Раби азад сохде угьоре, э суд дит жейле сохут, эгенер гІэилгьо ишу разинуьтге. Небуге рабилугъ чуйни инжой эни.

НугІо. Не мундей туь, духдер бетулой мере э пушой суд беруьм. Бегем мегьр бирет угьо тологъ эри вегирде?

СегІэдот. Эри. Ини когъоз ЗАГС э гьултугъ ме дери.

НугІо. У мунугу буравгу эритуь.

СегІэдот. Рабиш мунугу эритуь не эри Серэхь.

Гье еки дироморени Серэхь.

СегІэдот. Хьэке дешенде, глове дуьшунде де хуьшдере э гьирогъ эричуй кеширей? Екем дир бирей, туь мунош, имогьой хуьшдере э гьово веберде э хориш зериге гьичиш сохде нидани, туьлки зу фурамори эз дор...

Серэхь. Элле, эз ме жусде, ме сохдем бегем, туь э ки гьеме эдее гуфдире кук туь духдере хунои гуфдире.

СегІэдот. Кечелгьо-монгъузгьой туьре михосдге, кук ме хуб бу, не хосди гуфдире духдере хунои гІэил ме.

Серэхь. Мидоге э туь михосди гье у кечелеш гье у монгъузеш, не дори гуфдире хосде не дануьсди. Нум хэлгъэ меги, э хэре СегІэдот.

Музыка

Хор. Чуьни бегем инжой эни,
Гьечи и жевгъ себеб чуьни.
Хосдейт духдер, омборек бу,
Де гьечи женг герек небу.

СегІэдот. Э рэхь кук ме дебу Серэхь.
Но эри ме ченд жире рэхь.
Эри бэхш дир расиреи,
Серэхь мере гутгу сохди.

НугІо гуьрдени дес Гуьлверде эри берде, Севгил хундени.

Севгил. Журкум дусди дегесунди э дуьл ме гІэтош.
Ой хунчелуье чигьрет, гьэлемлуье гьош.
Биё гуьл ме, биё дуьл мере сох хош,
Ой хунчелуье чигьрет, гьэлемлуье гьош.

Гуьлверд. (*Базуре ведешенде эз дес дедешу*).
Дуьшмен венгесде имуре э чуьлон,
Воисдени бигьилуь э дуьньёгь неком.
Минет сохденуьм сабуьр сох, мивегирим ком,
Бигьил э дуьл дуьшмен демуну тикон.

Севгил. Весси, дусд, мегирис, негьогь мерихун гІэрс,
Мегу тэхьноим имуре нисди кес,
Ферзенд ватаним, иму бирейм ЗАГС.
Ватан гьэлхэнд имуни, эз дин нисди терс.

НугІо. И чуьни? Ме туьре э хуне ошугь мисохум, бихьёё. (*Гуьлзере*). Оворе, пергенде бош эз инжо э хэребей бебейтуь.

Рафденуьт, Севгил рафдени те дер гьопу.

Севгил. Туь дегесунде гІэтош гьич вэхд нибу серд,
Хьэсроти туьнуьм ой гьэлемлуье чигьрет,
Минет сохденуьм медеше мере э дерд,
Гьэлемлуье гьошгьо, хунчелуье Гуьлверд.

Хор. Сабуьр сох кук, муьгьбет гьэгьи.
Туьнд мебош туь э негьогьи.
Эри дерд туь мибу дерму
Гене ишу мибу пешму.
(*Севгил вогошдени могьбул*)
Весси, весси менуьш могьбул,
Гоф имуре туь сох гьобул.
Когьоз эн ЗАГС дери э дес
Де ишмуре гьич нисди терс.

Перде

..Хуней НугЮойгьои. Гъэдмил эдее гешде э келе битобиревоз.

НугЮо. Э мерд, и духдер эдее хуышдере хурде-нуышде. Эхирде хуышдере е кор-чи мисоху.

Гъэдмил. Сохдге, гье имбуруз сохугу. Меш эз номус гЮуьлом хилос мибисдоруым мирафд.

НугЮо. Ой мерд! Туь эз худо терсиренигьо, биё и шэхьитуьре эз герден туь ведеше.

Гъэдмил. Ой зен, туь сефги дегуьрде, ешмэгъ бузи веноре э куче гешдеш дануьфдени. Ме гириге, килэхь веноре э куче гешде нисе дануьсденуьм эз гЮэйб ве номус... Чуьи мугу эз туь?

НугЮо. Гъэйгъу нисди мугу, гьер чуй гьисди мере разини мугу номус мере екиш мекешуьгу.

Гъэдмил. Юре разини гуфдире, иму биё э зир номус демуним... Хуби-о, и кук, и кук кини эхи?..

НугЮо. Бебей жуке Шемериё нум бири, эз довгЮо не вогошди.

Гъэдмил. Эри, эри Шемериё. Мере гьич э у гЮэилигьоймеш ужире нум хьовир — хьэрмэхь небири, неки э и жогьилигьо, не э огьилигьойме. Туь жун бебей туь, расдирё гу, эз туь э и хуне оморей, имогьой 36—37 сали, гьич ужире нум хьовир-хьэрмэхь шиновусдей?

НугЮо. Шевруьт бу туьре е хьовир.

Гъэдмил. Шевруьт эже, Шемериё кентуьсдони миё бу.

НугЮо. Гьич шиновусде нум-чи ме нисди.

Гъэдмил. Рэхьмет э у бебей туь. Де чуйтам гуфдире угьо гъэйгъу нисди, леле номус бирорзерере микешуь гуфдире.

НугЮо. Угьо гье гуютгу поютгу эришу. Туь тэхсир эни гЮэйл мере гу чуйниге?

Гъэдмил. Ебо ме гуфдирере дануьсде гереки, ёгьини юре чуй нумиге.

НугЮо. Лап бинеюре дануьсдем. Угьо кентуьстонигьоют. Гье у гЮэйлики э у мемрегьо варасди, песде рафде э у келе шегьэргьо эри хунде. Хундеире варасде оморе и шеш мегьи, гЮэйле хуне дори эз жиге кор, дедей хуышдере эз дигь вегуьрди оворде.

Гъэдмил. Гье уре гу. Ме гьич э гЮуьмуьр меш э у дигьгьо рафде одоми нисдуьм. Угьо гъэлетуьт.

Дироморени Серэхь.

Серэхь. Руз ишму эхэйрбу!

НугЮо. Эгъуьбет туь эхэйрбу! Гирорит нуьшит.

Гъэдмил. Мере гьуллугъ мени. Туь гене эз Серэхь пуьрс дан, чуйниге, чуй нисдиге. *(Рафдени)*.

НугЮо. Валлагь, Серэхь, гьич нисе дануьсденуьм чуй сохумгеш. Духдер гьиретине гуьрди мунде, гуиге юре шириш зери вогосунде, ме гье э у эдем рафде.

Серэхь. Духдер э хуне дери?

НугЮо. НэгЮ, гьеле эз кор не омори, гЮэйлгьой туь муно.

Серэхь. Ме уре эз у дур мисохум. *(Ведешендени э гьуллугъ бесде ейлугъэ, энгуьле векенде, лов сохдени когъозе, ченд е нэхуьт бурра дорени)*. Э бел зирни партал ю зериге екемлей, эз дуй-се рузиге дур мибу мирав, ругъэн гуьргини. Оммо э партал гЮэйл э зереки, миё гуи «Дур гердошит эз еки». Ю не дануьгьо. Эри ужире коргьо келе дермуни.

НугЮо. Гъэгъ ю чуйни-

Серэхь. Имогьой гьэгъ эн у чуй биренни. Е хэр, е глэсб нисдики.

Нугло. *(Пул ведешенде)*. Эй чуй эхи, туьреш эз же омори, э гьовои гьичиш нисе бире.

Серэхь. Гьич э пулевозиш офд нисе оmore, э тукугьо веригьо чинисдики. Есер э дерей жегьендем рафденуьм эри е гьуьрчуьм эни, уш бисдоге. Гьем пул, гьемиге минет.

Нугло. *(Пул доре)*. Э гьовои ки кире овурде доре. Мерд, дуьргердо, лап жигере хьэл эдее сохде, чуйш мисохум мугу э у нидуьм.

Серэхь. Гьичиш месохугу, гье и весси ме гуфдирере сох.

Нугло. Е интифо бисдоге, ме песде гене миверзуьм туьре.

Серэхь. Мибу, мибу глэйлгьой туь муно, имогьой мивиники.

Нугло. Уре ме гье имешев э хисиреки мисохум.

Серэхь. Оммо э совусдеки миё гуигьо эз еки дур гердошит гуфдире... Эри, уре эдембируьм гуфдире. Е одомире дер ишмуре вокурде воисдени, юш е падшогъ зендеи. Глэйлиш э Масков зигьисде. Мере глэйб сохдитгеш, духдереш бирмундем, разиш бири, гьер кор ю хуби. Мугу э лэглэшму денишири.

Нугло. Валлагъ, чуй гуьм. Ме уре э сер туь вешенденуьм, туь дуз несохигьо кинколгьоре, екиш дузов нисоху.

Серэхь. *(Хэндуйсде)*. Туь нум Масковире гу, нерм бисдоге, униге эз ме.

Дироморени Гуьлверд

Гуьлверд. Руз ишму эхэйрбу! *(Овурде утюг хьозур содхени, сер гирдени эри булиши ути зере)*.

Серэхь вэхуьшдени

Серэхь. Де ме бурам, э ники-шори биёвом э хунешму.

Нугло. Шори винош, ники. *(Рэхь сохде вогошдени)*. Чи декинуьм глэйл ме?

Гуьлверд. Нэгл, гене чуй хэбер овурдебу?

Нугло. Гьичиш, духдер ме. Туь и тозе булшире ути зере, эже рафде?

Гуьлверд. Имишев эри Сибо ильчигьо дироморенинуьт, унжо мидебошуьм.

Нугло. Ме зу мивогошдуьм *(шоле дегуьрде рафдени)*.

Музыка. Хундени евош-евош.

Гуьлверд. Гьич кес меофдоно э дерди муьгьбет,
Муьгьбет дусди инсоне хьэл сохде.
У эшгъ зиёди эз мол ве девлет,
Эшгъ дусди инсоне дивоне сохде.

Эз пенжере веди бирени Севгил.

Дусд эри дусд жуне мисоху гьурбу.
Муьрдуймгеш э дусд ниведиром дургу,
Дусди мелхьэми эй хэсде дерму
Э метлеб расуьгьо гьич ни бу пешму.

Дироморени Севгил

Гуьлверд. Бебеде, бирор ме жон, туьре инжо чуй дери?
Севгил. Чуй тэхсир коруьм э пушой туь ме,
Хьэл сохде дуьл мере сохдей ниме,

Неком гышдей мере э дуьшмен
Дешендей э дерди, дуьлесди, ой Гуьл!

Гуьлверд. Мере биёбур месох, бура!

Севгил. Эри чуй дешендейт мере э чуймруьг?
Гушт тенме рихде, хьэл бири улуьг
Герекме нисд биёригьо дуьрлуьг,
Туйни энжэгъ войгей дуьл ме, ой Гуьл!

Гуьлверд. Севгил, зу бош бура, оморе туйре дирируьтге кор
иму диеш гурунд мибу, э муьшгуьл миофдону.

Севгил. Дусд, дусде нидешенуь э муьшгуьл.
Дуьле вегуьрде нибесдуь энгуьл,
Эшгъ дусдире мидору э кон дуьл.
Гьем назуьшменд, гьем мигьрибон, ой гуьл!

Гуьлверд. Эдем э туй минет сохде, гуьногъ кор месох мере, бу-
ра те ме биёбур бире.

Севгил. Минет мени э туй, рэхьм бер весси,
ГӀэйби эри ме, келе номуси.
Эз гьечи мундеи, муьрдеи ферзи,
Мегьил мере чум гӀэрси, ой гуьл!

Гуьлверд. Хуби, хуби, ме эз туй зиёдтеюм.

Севгил. НэгӀ, нэгӀ, де ме тоб доре нисе дануьсденуьм. Имбуруз
ёгьин миё варасде биёв эхир эни кор. Дедеймеш миё биёв, мугьое
бош.

Эз буру сес суйгьре оморе

Гуьлверд. Имогьой чуй хуби, *(гешде ило-улере серсуре хуно)*.
Зу бош! *(Бирмунде пердере)*. Зу бош, инжо! Зу бош дара! *(Гуьлверд*
стул норе, простинере дуз сохдени, дарафдени э хунейге).

Дироморени Гьэдмил

Гьэдмил. Ки дери э и хунегьо? Ки дери? Ки!.. *(Дере вокурде)*.
Ой, ки дери э хуне?

Гуьлверд, булиши э дес дери ведироморени эз доруни хуне.

Гьэдмил. *(Чаруьсдени э лой Гуьлверд, кемер ю э тараф перде)*.
Ки дебу э хуне?

Гуьлверд. Э... э... хуне, ки дебу?

Гьэдмил. Эри э хуне?!

Гуьлверд. Э хуне ме дебируьм.

Гьэдмил. Э ки туй ки дебу?..

Гуьлверд. Э кин ме екиш. И хунегьо, и туй.

Гьэдмил. Де туй э доруни хуне чуй сохдембири?

Гуьлверд. Ки, ме?.. э доруни хуне... чуй сохдембируьм? Нисе
диренит, эдембируьм партал дегиш сохде.

Гьэдмил. Э и хуне дегиш сохде нисе бирембу?..

Гуьлверд. Э и хуне партал сохде — нэгӀ.

Гьэдмил. Эри чуй?..

Гуьлверд. Туй нисе дире пенжерей хуне вокурдеи, томоше нис-
дуьмки ме.

Нугло. Гене чьни? Гьн? Чуть бири? Эй чуть сохде биёбури?
 Гъэдмил. Не дануьсдуьм ме сер ведеберде
 Эз ферзэндгьой эн и хьэёсуьзе чи
 Ки буге, дебу инжо э хуне
 Сое дирируьм эз куче гьечи.

Гуьлверд. (*Гирисдени*). И булшире ме зеренге ути,
 Лов сохде гирдуьм э дес ме гьечи.
 У э гиросдеки гьечи дануьсди
 Дуть духдер дерим иму э хуне.

Нугло. Тэхьно дебири э хуне гIэил,
 Гьич биёбури герек нисди, Гъэдмил!

Гъэдмил. Дерд эн и духдер мере сухунди.
 Э гъэриш жэгIмет биёбур сохди.
 Имогьой ферзи эри ме муьрде,
 Нидануьм хьэл сохде, валлагь, и дерде.

Нугло. Мевени хьэшо э сер эн духдер,
 Мисохум шовгло э мазуьзей дер
 Э суьрх гIэйб вери э духдер ме нэгI,
 Э жун бирор ме, э жун ИлишэгI.

Рафдени э лой духдер хоши гуьрде.

Нугло. Мегирис гIэил ме, дара э хуне партал туьре дегиш сох!
 Гуьлверд. Ме терсиренуьм э у хуне дерафде, бебе мугу э у ху-
 не одоми дери.

Нугло. Э ижире гIэилиш гьич одоми ужире гоф мигую. Хэлггьо
 эдете парс гуьрдегьошуре темиз сохде, тов-тови сохде, оммо энме ги-
 риге эз и темизе эршефи меш эдее гIэйб гешде.

Гуьлверд. Ишму э у хуне дерайт, ме э и хуне партал дегиш со-
 хум. (*Гъэдмил не Нугло дерафденуьт*). НэгI, нэгI... пенжерей эн и ху-
 не вокурдеи, ишму э и хуне ведиройт, ме э у хуне дарам. (*Гъэдмил не
 Нугло ведироморенуьт*). НэгI, НэгI... ме э и хуне э тэхьной терсиренуьм,
 бебе поюгу унжо, дедей диrowгу э ён ме.

Гъэдмил. Мере рафдение жигей мени, и туь и духдер туь, гье ве-
 жегьит поит. (*Рафдени*).

Нугло. Ведиро инжо, воку, весси мерде вежегьундейгьо, бебей-
 туьни.

Гуьлверд. Гьеле у вежегьисдени?

Нугло. Хуби, весси-весси, биё туь духдер ме эз инженериге, чуй-
 ниге у дес веги.

Гуьлверд. Э ки бурам, э тукончи, не завсклад бурам? Шеш
 мегь зигьисденини, шеш салиге э гъэземет биренини. Гье э у эдем раф-
 де, мере гьич гIэруьси чиш герек нисди, ЗАГС бирейм екиреш ихдиёр
 нисди имуре эри жиро сохде.

Нугло. Гене э духдир, инженер бура, эз у гъэйри инженер нисди
 бегем?..

Гуьлверд. Э ки бурам, э ки? Э еки рафдем гуьл чирем, э екиге
 мирам гуьлверд мичинуьм.

Нугло. Иму чуть даним у гьечу биреире.

Гуьлверд. Гьечу чуйтам жон дедей?

Нугло. Ме чуть дануьм духдер ме. Кучеигьо эдете гьерки е жире
 гоф гуфдиренуьт. Уре гIэмей Серэхь миё гую туьш шинови.

Гуьлверд. Жон дедей, туь гIэмей Серэхьэ диририге, гу биёв ихдилот соху эри ме, чуьтаминиге у, меш дануьм. Белкем дес вегирде-бируьм рафде.

НугIо. Бошгу гIэил ме, небуге эри чуь сэхд гуьрдей понсдей туь бел эн уре... Туь диририки нмбуруз гIэмей Серэхь оморевугьоре. Е гIэил гьисди мугу, худо мебуро, е шогь зеде, юш Маскови.

Гуьлверд. Масков?!.. Маскови биренге, гьелбетте миё Шогь зеде бу. Унжо ижире жане-жанегьо нисе зигьисденуьтгьо!..

НугIо. Эри, эри гIэил ме. Хуней ю мугу лап э ён худо вери, э хьофдимуьн тебэгьэ.

Гуьлверд. Э унжо у чуьтам верафде? (*Рафде гьэл гуьрдени НугIоре*). ГIэмей Серэхь не омо эхи?

НугIо. (*Вэхуьшдени*). Эдем дире туьре ме,
Дуьл туь омбар тэгIди сохде.
Э Маскови гьисмет бире,
Зуте унжо эри рафде.

Гуьлверд. Оморе дедей туь мивини,
Хунегьо е сер те асмуни.
Те э ён ме вероморе
Руз шохьонгум эдее бире.

НугIо. Кошки, ебо у рузе ме
Эз туь мивинируьм гIэил ме.
Э худо мисохдум дугIо,
Муно гIэилгьой эн НугIо.

Гуьлверд. Гьемме коргьо, жон дедей, э гIэмей Серэхь вери. Ебо у миомоге инжо!.. Дуьл ме лап эдее тэгIди сохде.

НугIо. Дуьл нехогь туьре меху, ме бурам гердуьм, офум биёрум уре. (*Шоле дегирде, рафдени*).

Гуьлверд. Негьогь нисе гуьфдиренуьт «дургу тэмэхькоре мифур-муну гуьфдире». Ме э сер эн у е кор биёрумки, гьич юш нидануь чуьтам бисдоге, увэхди туьш гу баракеллогь.

Дироморенуьт Гьэдмил не раби Перидо.

Гьэдмил. Туь чуь сохде духдер ме?..

Гуьлверд. Эдем хуне руфде.

Гьэдмил. Гьечуниге иму э у хуне минуьшим, эриму е пейле чой дирувун. (*Дарафденуьт э хунейге*).

Гуьлверд. Чой хьозури... дирувунуьм (*дебердени чой*).

Ведироморени жару зере-зере.

Бигьил ебо бошут кура,
Суьфде даним биней коре.
Ки сохдиге и гIэрере,
Гьэтме-гьэриш, гьечи кинкол,
Киниге у келе долол
Гье ме бурра зугьун юре,
Мисохум лап эз бине лол.

Вегирде гьэйчи не дерзере, сер гирдени эри тиж сохде, дироморенуьт НугIо не Серэхь.

Серэхь. Чуь сохде духдер ме?

Гуьлверд. Эдем гьэйчи тиж сохде.

Серэхь. Омбор хуб сохде, гьелбетте дес одоми тиж хуби. (*Гуьлверд перзине дешенде, норени чой*).

НугЮо. Е бишгъоб веги, дара е бишгъоб миробо ведировун.
(*Гуьлверд ведарафдени э сиро, дуй-се гиле рафде-оморени*).

Серэхъ. Гъовой духдер чуйтами?

НугЮо. Хуб. Гье не гуфдируым гӀэмей Серэхъ туьре э Маскови бирмунди, пар верома духдере, оммо и чуй усולי мугу. Де ме унгъэдер гоф гуфдире не дануьсдуым. Туь хубте мигуи.

Серэхъ. Ме гьечи гуьнжунум ки лап туьре воисдере хуно. Сер зиѐди воисдениге ругъэн молиш сохум.

НугЮо. Олхоин бош, уре ме совусдем э парталгъой ю. (*Гуьлверд мӀгӀлуьмсуьз нуьшундени СӀгӀэдоте э сиро. Дировунде норени мироборе*).

Серэхъ. Дениш, НугЮо, у ме гуфдиренуьмгъо гӀзил е шогъ-шогъзедеи, э гъэриш е чуй Маскови шегьер, э ѐн министергъо хуьурмети юре. Эдембируьм невегӀэмей мере доре-о. ГӀзил гъобулиш сохдебу, разиш биребу. Рачи юре диренге, гъич гъӀйгъуй кечелиюш нисд, мугу, духдиргъой Масков гьемме э дес ю дери, мугу, гье и бисдо, духдер иму не хундегори. ХъӀйф, мугу, гӀзил.

Ме мугу э межлуьс келегъо дебиренуьм, эри ме нехундегор гӀэмел ниѐв. Меш, мугум, еки эзини тикей суьрх кесе нидум, НугЮо хун-жигер деде-холой мени, НугЮорѐ бошгу. Куке диририге, дес нивегири, е тикей суьрхи, тикмеи, гъингъэдериш нарине гӀзил рач бире-бебей.

НугЮо. Гоф эн и инженер имуре гу, гъери-о!

Серэхъ. Кире э киревоз овурде той сохде туьш, нисе дануьсденуьм. У инженер согъ мегъ эдее кор сохде, 10—15 туьме вегирде, оммо эри эн и 15 туьмегъо пул хъисоб нисди.

НугЮо. Э чуй гъуллугъ дери гьечи и гӀзил?

Серэхъ. Гъуллугъ?! Гъуллугъчигъо чуйни эри эн у! У эдее эз нӀгӀлегъут гоф сохде... Э е чуй Масков шегьер заргери, суьрхэ чи хъисоб нисе сохде, уш гъовуре хунои мугу.

НугЮо. Балай ю чуйтами, гӀэмей Серэхъ?

Серэхъ. Лап рач, шивитие бале, инчебел.

НугЮо. Имогъой жон Серэхъ, унигере гу дие.

Серэхъ. СӀгӀэдот, чендгилегъош гирисде-гирисде сур дуьл хуьшдере гуфдири эри ме. ГӀзил ме мердуне вокурде э куче ведарафде гуфдире, нарине веди бире э пушой хӀлгъ. Небуге биѐ э хуне виниш, хьофд духдериш у дилеге нисоху, у сохденигъоре. Партал эдее шушде, хори эдее руфде-шушде, не кукиге куки мугу, гӀӀруьс хогъум биѐрум, не духдериге духдер, гӀӀруьс сохум дуьм. Меш е руз э хӀндеревоз бешпингъоли зере, хундум эз мӀгӀнигъой духдер вори...

Кошки ме кук мибисдорум,
КилӀхъэ сер мибисдорум,
Чекмее пой мибисдорум.
ГъӀиш куьшд мибисдорум,
Попрусе дес мибисдоруьм,
Чухое тен мибисдорум,
ХӀнжеле куьшд мибисдоруьм.

Гьеммееки хӀндуьсденуьт.

И хъӀсротгъо дери э дуьл эн у эй! Уре кук не духдер эз же омори. Гъисдигъой эн уш не кукиге куки, не духдериге духдер.

Гуьлверд. (*Пердере вокошире*). Песг и кини? Ки?..

Серэхъ. Гъи...

Гуьлверд. (*Эз гъул СӀгӀэдот гирде, вӀхуьзундени*). Бигъили и зен гую расдире.

Перидо. Игъо чуйни инжой эни?

Гъэдмил. Ишму инжо эй чуй оморейт? Мере эришму духдер нисди. Миданит рафде.

Серэхь. Эри, эри гъэдой лэгIэй туьре вегиром. Пиш сох. Ведекки угьоре эз инжо!

НугIо. Дедей туь жон гердо (эз *Гуьлверд*), туь зене лап биёбур сохдики!?

Гуьлверд. Гъэйгъу нисди, у э ижире коргъо хутеи. Бигьил бесде энгуьл хуьшдере векенуь.

Гъэдмил. Э ки дениширейт, нерайт!

Серэхь. Бурайт эз хуней хэлгъ, бурайт!..

СэгIэдот. Хуней хэлгъ нисди. Хуней шебирормени. Туь лэгIэй-туьре ги э жигей туь нуьш... Гъоронгогъ кечеле невегIэмей туьре ми-хосдуьмге, кук меш шивитие бала, тикей суьрх бу. Э туь нерасири гуфдире хуьрд-хож мунде.

Евош-евош дироморенуът ченд одомигъойгеш.

Перидо. Э пушой раби зене ихдиёр нисди эри гоф сохде.

Гъэдмил. Э Серэхьэвоз гоф чи туь гьисдиге э де жигейге мигуи. Э хуней ме нэгI. Эй, туь, чуй нумиге туьре, гъул дедешмуре ги бер эз инжо. Ишмуре инжо кор чи недери.

Севгил. Ишму нум мере фурмуш чуьтам сохдейт? Ишму нум но-рейт мере. Бегем мере э хуней лелей ме ихдиёр нисди эри оmore.

Гъэдмил. Бура герд лелей туьре оф, мере чуй туьни бирорзере нисди, биреш нидануь.

СэгIэдот. Ой шебирор, пой сабуьр сох, пиш месох гIэиле, духдере туь э у эз гуфере дорей. У кук Шемериё, дусде бироргилишмуни.

Гъэдмил. Мере, хэгьер ме гердош, э гIуьмуьрмеш Шемериё хьовир не бири. Одоми э одоми суй зенуь гуфдире оmore бел одомире нигируь, нэгI!

Серэхь. Оворе-пергендеш нисе биренуьт, деде э баларевоз, сэ-хьибсуьзгъо!.. Гижере хуно гъиретине гуьрде вогосирет мунде.

СэгIэдот. Ме туьре гижере хуно догъ мисохум.

НугIо. Имуре, дуьлесдигъой имуш весси ишмуш дуьлесди не-дитгеш.

СэгIэдот. Ишмуре, жон хьомбожу, Серэхь э дуьлесди дешенди. Духдер ишму гье эз гIэилиревоз нумгир гIэил мени.

Гьеммееки. Чуьтам? Чуьтам?

НугIо. И чуй гофи, эз дургуни эн у гоф муно гIэил ме.

СэгIэдот. Э сер гIэил туь шовгIо месох, гIэил туь эн мени, гIэил меш эн туьни. Поит ме гуюм эри ишму. Бигьил Серэхьиш нуьшуь, уьзуьгъэреи кешуь. Ишму и мердуре шинохденит?

Бирмундени сиротгъо.

Гъэдмил. И менуьм, и Шенде — хьовир мени, Шемериё не верики инжой эни?

Перидо. Ой, Гъэдмил, имуре Шенде нум нисе бире, у лэгъэми.

Гъэдмил. Ме ченд сал э е жиге кор сохдем, нун буррам э у мердевоз. Гье Шенде гуфдире огол зерейм, юш жугъоб дори.

СэгIэдот. Дузи, Шенде огол зерембируьт. И сиротигере вини-шит. (*Бирмундени*).

Гъэдмил. Валлагъ, бэхшлениш мисохит, инжо гIэилмиши бирн эз неварасиренму. Туь кук Шендеи? Туьре, туьре Севгил нуми!?

СэгIэдот. Имогъой миданит пиш сохде эз хунешму.

Гъэдмил. И чуй гофи, ишму биё бэхшлемиш сохит, не дануьс-дем Шендере Шемериё нум биренре. Шенде парторг колхоз иму бу. ГІэил биренге, вегирдим нум урусн Севиля нум но.

СэгІэдот. Туь чуй гуфдиребири, шебирор, пейле пур сохде?

Гъэдмил. Ме? Пейле вегирде мугум э и гІэил екиш духдер не доге, ме мидуьм духдер мере.

Севгил. Песг де имогьой чуй бисдо? Э гоф энигьо гуьре, эз шов-гІой туь дур понсдей?

СэгІэдот. НэгІ, хэлеф ме, гуфдиренуьт, руй муьрде хиники.

Гъэдмил. Гьич гьечу мегунт, зен бирор. Духдере хосдейт, дорем. ГІэилгьо ЗАГСнш бирет. Мозолуь бире, тевесер зигьо э еки.

Серэхь. Гь?

СэгІэдот. Зэхьримон! Утанмиш эри чуй бире? Вэхиз, пуьрс эз Гъэдмил киниге ве чуйниге кук ме. (*Лов сохде келлегъэире*). Чуйни молиет эн и бэхш эри дуь руз дир расиреи туь и мердуре, гогь эй ило, гогьнге эй улойге эй сохде. Туьлкире э гьугь дор вешендебири. Э ше-бирор, иму и орне эдейми гІэруьси нушунде.

Гъэдмил. Бошгу, зен бирор. Омборек бу.

Перидо. Песг кетубо?

Гъэдмил. Ишмуре кетубо чи гереки?

Севгил. Гуьлверд.. СэгІэдот. НэгІ, кетуборе чуй сохденим.

Перидо. Кетубо гереки. Дини у.

СэгІэдот. Гье уллере гу. ГІэдот эз дин зевери.

Севгил. Имогьой тозе девр, тозе гІэдотгьои, хош-бэхде зинде-гунини.

Гъэдмил. ГІэилгьо дуз эдете гуфдире. Угьо гуфдире бошугу.

Перидо. Хьэйф, и гьовое пул эз дес ме ведерафд.

Хор. Лов бире думон, веромо чуйшме.

Хижолети мунд эри дуьшме.

Ини гьонилей иму э еки

Эдейм дирешори ве ники.

Куьгьне гІэдотгьо имуре гьер вэхд,

Дешенди э муьрс, гьншди бедбэхд,

Зигьо азади э руй эн хори,

Жофо, дусди, ники ве шори!

Перде

ДОГЪИСТОНИГЪО Э БАМ

ИМУ МИРАСИМ ТЕ АМУР

Шохьонгум бу, сер гирдебу руз эри гъэриш бире э шев. Оммо гъугъгьой гъуьндуьре ченд салине доргъо гъеле эдембируьт расире э чуьшме. Чуьшме суьфде мигуиге евош-евош эдембу фураморе, оммо эз екемиге селт пэхъни бисдо э песой гъуьндуьре доргъо. Э ён рэхъ маре хуно дураз биребу чуьккле чойле ве э зверсер эну сер гирдебу эри гуьрд бире булутгьой сершеви. Мошин иму гъеебо поисд пушой эн е тэхде, э комики вебу «Инжо кор сохденуьт суьмуьргъгъушгьой Улькан.»

Операция «Тов. Ния—БАМ—76». Гьетте гоф «суьмуьргъгъ ше» хунде, иму варасирим, ки и хэте нуьвуьсди гуфдире дес кавка. Эз песи иму дануьсдим, ки эз расдекиш уре нуьвуьсди гуфдире Догъистони Шелмуь Пинхасов. Гъеле те ме унжо рафде, редакцией гоф «Комсомол Догъисту» э товун эну омбаре гофгъо шиновусдебируьм. Э редакция у омбаре нуьвуьсденгьой хуьшдере фуьрсорембу. Э Обком комсомол э товун эну э ме гуфдиребируьт чуьн э товун дананменде рэхъбер ве гъувотлуье эшгълуье жовон, оммо ме уре э чумевоз не диребируьм.

Увэхд, кейки ме эдембируьм куьнд бире эз се вагонлегъо, мере воисдембу шинохум уре эз тори сифет, оммо у коре сохде не бисдо. Э иловлей э десевоз сохде оморе стол нуьшдебируьтгъо гъемме снечердее жовонгъо бируьт ве дуь зеки ухшеш зерембируьт. Екигьоре вебуьруьт сиегъе муйгъо, екгегьойгере зерде, сипре муйгьой урусси, угьонигере шогъбалудие муйгъо.

Гьетте ме угьоре шохьонгум эхэйрбу доре, мере нуьшуьндуьт э ён стол ве э пушой ме норе омо бишгъоб герме шилово, эз комики эдембу одомире хъэз оморенигъо буй дурей шэгмелен оморе.

— Себэхь, гъэлгъо, зу сэгъат шеш эз хов вэхуьше, гереки,— мугу е гъуьндуьре жонлуье гиргине сифете одоми, комиреки вебуьруьт очугъэ гъошгъо.— Екем э хуьше гуж веноре, тове зуте варасде гереки.

Веди буки пушой ме оморе угъо гуьрд сохдебируьт хъисобгьой имбурузине кор ишуре ве унегуьре бригадир Иван Лиходей эдембу эри себэхьи гъэрхундигъо норе э пушой гъэлгъо. Гъэлгъо гофгьой бригадир хуьшдере шиниренге, дуь э песой еки гуфдируьт:

— Миварасим коре эз е ченд рузиге,— мугу еки.

— Чендгъедер зу варасдим, унгъэде хуби,— мугу униге.

— Эже мибу жиге коригейму?

— Гъэлгъо венит приёмнике, э и зуригъо концерт биё бу.

Гьетте приёмнике веноре, раче сес зенуне мугу: «Эри вокурдегоргьой БАМа.» Э гъэчиревоз варасдуьт ихдилотгьой себэхьине кор.

— Омбар минуни э кин иму? — Пуьрсси эз ме е жовоне кук э дуразе муйгьой «кешуьширевоз».

— Мере воисдени Шелмуьре винуьм,— жугъоб дорум ме э у.

— Гъо, Шурике... Коре варасденге, э више рафд эри гъузгъэндил вечере.

Хэйли вэхд гирошде бэгъдо, эз хэсде вишей тайга ведиромо гъуьндуйре, раче буйбале верие жовон, бугъче э дес дери. Эз снечердее сифет ве гъир-гъире снегы муйгъо, очугъ мэгІлуьм бу у кавказини гуфдире. Шохъонгумине шей жендек энуре тар сохдебу, оммо сифет энудембу хэндуьсде ве снегы чумгъой ю шевелуйре хуно тов дорембируйтгъо чумгъой энудембируйт фегъм сохде гІуьломе. Гьетте у куьндоморе, гІзилгъо дуй эеки нубот не расунде гуфдируйт эз у:

— Шурик, бошорен мере, э кин туь оморет.

— Кини, эжи? — Пуьрси у ве э тигъэтевоз дениши э иловлей стол нуьшдегоргъо. Гьетте ме э пой вэхуьшде, у бугъчей гъузгъэндилгъорешенде, мере гъэл гирд. У эз шори мере дирен дие хурекиш не хурд.

— Дерд хурек нисди. Эзу хубтен — гу чуйтам оморе расирейге? Ки вохурд э туь эз гІзилгъойму?

Ме гирдуьм нум е ченд гІзилгъоре, комигъоки вохурдебируйт э ме, тейте э кин Шелмуь расире.

— Чуй хэбери эзугъо? — пуьрси у.

— Гьемме хуб-хосуьт, эри туь шолум дорет.

— Таймазе дирембируьм и пушогъо, — мугу Шелмуь. — у гуфдиребу э ме туь биё биёй гуфдире. Ме дануьсдембируьм туь миё биёйгъоре, оммо рэхъ дури, мугум э и зурі божэхъэт биёй раси. Эз елойге екем терсиреш терсирембируьм, имуре зере негирори гуфдире. Ме лап шоруьм туь инжо оморен.

У гьеле э товун хуне, э товун Догъисту нисе пуьрсирембу, дениширебу э диеш хэвлетлуйте вэхд. ГІзилгъо бишгъобгъоре шушде, нуьшдуьт эри гъузгъэндилгъоре вихде.

— Иму туьре е хуб вобуржунде гъузгъэндилгъо мидимки, лезет ишу эз лэгІэй туь нирав, Миша, — мугу у эз хьэрмэхъ хуьшде, — не вени е хубе гІэтош.

...Эзини вэхд, кейки гІзилгъо бируйт э хьэрекети гъузгъэндилгъоре темиз сохде ве гІэтош веноре ме сер гирдуьм вагонгъоре, угъо зигъисдембугъоре, фегъм сохде. Дуй вагонгъо э ён екинуьт, э пушой энугъо сеимуйниш поисди, э ён комики зере омори шкоб, эжеки гІзилгъо дечиренуьт гъоб-гъужобе.

Э е раф шкаф веруьт тевер ве мушар. Э гъэриш вагонлегъо дарафденге, ме дирируьм рач вараюнде кроватьгъоре. Э зеверсер кровать Шельмуь вери келе шекуьл, эжеки гъир-гъире муйгъо верие гІзилле, э пушой Кремль э Гъирмизине мейду эдее э пушой ковтергъо дон дечирде. Э зир шекуьл веруьт хэтгъо: «Имуре гереки шолуми!» Э сер чуькле столле веруьт гозитгъо ве журналгъо. Вагонлегъо гъисдуьт э пойней саре догъле, э комики веромори хэсде више. Э тараф чеп э пушой вагонлегъо эдее норе оморекеле гІов рафденигъо тов зиррэхъи.

Вокурдеи тов сер гирде омори. Иловлей эни хоригъоре фегъм сохденге, гъич нигуики эз унжо те хоригъой пушойдогъи тэфигІэти дери гуфдире. Меселен, вегирим вицим вишей Самуре, эжеки хэсде вишей. Энжэгъ тефигІэти уники, э дуьл одоми мэгІлуьм бире, эз хуней бебейте и вагонлегъо е ченд гъозор верс дери гуфдире.

...Эз екемиге эз хори э тараф астаралуье асму сер гирд эри варафде назуке риз дурей шэгІмелей гІзилгъо, песде омо сес тиёне темиз сохден ве эз е ченд минутиге бэгъдо э гъэриш тиён э руьгъэ батмиш бире эдембируйт вебуьржусде гъузгъэндилгъо. ГІзилгъо нуьшдебируйт э иловлей шэгІмеле ве гъулгъоре э сугърезани веноре, эдембируйт фегъм сохде чуйтам эловгъой гІэтоши зеверо варафдембируьтге.

Э сер эи е гъолинде кутуки нуьшдет дуй азербайджанигъо — Эскендер ве Ишар. Шелмуь эдембу диеш веноре э шэгІмеле шохгъоре, комигъорекі гІэтош гъэл гирде, фубердембу. Екиш гоф нисе сохдембу. Эзуні вэхдгъо гьер мерде фикир ю бире ве фурмуш биренуьт гьемме

гофго. «Эз расдекини ми и корго? Туристго нисдим ми иму, э чул эри шевхиси омореймго. Нэг! Ини эз ён эни шэгмеле эдее гирошде сер гирде омориго рэхь БАМ.»

Лезет вебууржуьсде гъузгъэндиле фегъм сохде бэгъдо, гъир-гъире муйлуе Эскендер мугу:

— Хьозуруйт.

Неденишире э кор, ки гъеле гъузгъэндилго эдембируйт сес сохде э гъэриш герме руьгэ, гъемме глэилго легъэгъоре доноруьт э тиён. Эз расдекиш гъузгъэндилго лап лезетлуь бируьт. Тиён тигъи бире бэгъдо, Шельмуь эз куьндте-нуьшдегор, мугу:

— Гу гъери чуь хэбериге эз Догъисту?

Шэгмеле сухде варасдебу, гІэилгьо дарафдебируйт эй хисре, э ён тор бирембугьо гІэтош гьердуйму тэхьпо нуьшдебирим. Шельмуь эдембу нуьрсире э товун гозит «Комсомол Доглисту», чу вебиреге э у песини вэхдгьо, э коми жигегьо рафдетге десдегьой вокурден студентгьо. Ме э гьемме пуьрсуьшгьой энугьоб доре бэгьдо, ихдилот сохд эрме э товун историей десдей догънстонигьо.

— Эгь,— мугу у десе жумунде, э тэхьлиревоз,— хьэйф, не бисдо доше десдере. Оммо лап хуб мибисдо у лов нибисдоге.

Э пушойме поисд сирот зиндегунни десде, мигунге ме хуьшдениме бэхшвегир энугьобуьм.

— Чутьтам гьисдиге,— мугу э эхир гоф хуьше Шельмуь,— гІэилгьойму э жуьр-бежуьре идорегьо кор сохдетгеш, бирмундет чуьжире одомигьоютге Догънстонигьо ве чуь гьнор веромореге эз дес энугьо. Ченд гилегьо шиновусдем хубигьой Таймазе, Омаре, Шамиле ве угьонигереш. Лап хуб бирмундет хуьшдере Кунерли Уланбек, Магомед-Камиль, комики имсал гьемчуьн дарафди эри хунде э заочни институт политехникеи Иркутск.

Э товун гІэилгьо, э у дуре жигегьо э Шельмуьревоз рафдетгьо, у гьеммере дануьсдембу. Эз песи ме э Бугасв Курбаневоз вохурденге, у э товун Шельмуь хьэрмэхь хуьше мугу: «Гье эз суьфдеи руз эз Махачкала ведироморевоз Шельмуь нуьвуьсдембу э дневник хуьше гьеммере. Э нуьвуьсденгьой энугьобуьт гьемме зиндегунни десде. У гьич тембели нисе сохдембу. Эри хисиреш нидегешд тейте гьеммере нуьвуьсде ниварасд. Нисе дануьсденуьм мундиге нуьвуьсдеигьой энугьобуьт, оммо хьэйфи угьо вир биретге.»

...У шев у эри ме э дуьлхоиревоз ихдилот сохд э товун кор хуьше, э товун гІэилгьо, комигьоки э уревоз жофо кеширет ве зигьисдет эеки, э товун жовонгьой Улькан.

— Посёлок иму раче посёлок бу,— эдембу гуфдире у.— Е рач поисдебируйт хунегьо. Э ён гьер хуне поисдет гьуьндуьре доргьо. Дуьл одоми шори сохде эз ижире рачи. Эвир посёлок темиз бу, одомире асанта нефес кеширембу. Оммо екем ёнте эдембируйт рафде гурундеюклубе мошингьо, комигьоки эдете берденуьт юкгьой тозе рэхьэ вокурдеире. Э посёлок гьеймогьой се гьозор зиьдте одоми зигьисде, сад гІэруьсигьо зиьдте сохде оморет, зенде оморет бисд зиьдте гІэилгьо.

Э ижире дуре жигегьо гІэилгьо оморет э хотур рачи эн и хоригьоре дирей нэгІ, угьо эз кифлетгьой бебеншу жейле бире оморет эри вокурде эй гьеммишелуьги. Э Улькан омори лозунг комсомоли ве жовонгьо «Ме сэхьиб вокурдеинуьм!» Сэхьиб вокурдеи хьисоб бирени увэхди, кейки гьемме сохде коргьоре дориге хубе ве э лап хубе качестворевоз ве э лап буьлуьнде хэйрлуьиревоз. Сэхьиб вокурдеи хьисоб бирени увэхди, кейки бисдориге гьэгьигьэте сэхьиб э посёлок, э кор.

Э гьэрхундигьой социалисти жовоне вокурдегоргьой Улькан вери: «Эдее сер гирде оморевоз вокурдеи тозе рэхьгьо, гидростанциегьо ве де герекие объектгьойге — эдее дегиш сохде оморевоз чигьрет край Сибирь.»

Еки эзу одомигьо, комигьоки э мердьети ве игидиревоз эдембируйт бэхш вегирде э и коргьо бу Шельмуь Пинхасовиш.

Комсомолгьой дуьимуьн участкей прораби вихдебируйт уре сервор ишу. Э сер энугьобуьт веноре оморевоз тозе жугьобдорлубе кор обществои. Э идорей энугьобуьт сади сивнуьгь комсомолгьо. Сер гирдегор гьемме тозе ве хубе коргьо бируйт угьо. Омбаре объектгьой культури ве зиндегуннере угьо вокурдет муьздсуьз 'рузгьой шоботгьо ве екшоботгьо: «Кафе», «Клуб», «Кинотеатр гьеминони «Славутич», стадион ве диеш.

— Бригадей Зайферт,— эдембу ихдилот сохде Шельмуь,— огол зери гьеммере эри гьовхо берде «Эри бире суьфдеи гІуьзетлубе пасса-

жиргьо эз Лена те Нижнеангарск.» И огол зеренре гъувот доребируйт гьеммески. Суьфден жигегьоре гирдет ве хьэрзо нисе доренуьт брига- дагьой Валера Шилин эз Крым, Ризван Назаров эз Азербайджан, Зай- ферт Ярослав эз Украина. Келе кумеки сохденуьт э ме эри э рэхь бер- де и коргьоре комсорггьой десдегьо чуйн Юрий Микрюков, Исогъ Шо- лумов ве Григорий Друзьян.

Пенжсади хьофдодекимуьн поезд вокурдеи ве монтажи жовонгьо ве комсомолгьойму, нум комики гьисди «Жовони Сибирь», хьисоб сох- де омори бесгъунбер э Гьеммесоюзиэ бэхьс социалисти ве посёлок Ульянов хьисоб сохде омори лап хубе посёлок эн БАМ.

Чор мегьи иму эз посёлок ведироморейм, э командировкегьоим... Лап дорихмиш бирем эри посёлоке дире, эри коргьой комсомоли.

Э гъэриш чор мегьгьо угьо вокурдет дуь товгьой зиррэхьи ве сер гирдет вокурдеи сеимуйне. Суьфде келе пенжогьдуь метрои тове угьо вокурдет дуьваздегь руз эз вэхд зуте ве дорет э лап хубе качестве- воз, дуьимуьн бисдчор метроире дорет эз вэхд зуте ве гье э ужире гьимет качествоиревоз. Изму угьо эдембируйт гьовхо берде эри сеи- муьн тов. Эге хьисоб сохдейге, бригад энугьо э е мегь сохдигьо коргьо- ре, мибу сесад процентгьой мегьине план ишу.

Фикир э товун БАМ вокурдеи девр бирей ве у Ватане лап герек бирей эри кор венгеседе мэгидонгьой гюширере, дорени одомире тозе эшгъ жофои. Диренге, ки э ён туь дусдгьои ве угьореш гье е метлеби, гъувотгьой жофои диеш дуьвойне бире. Э бригад иму дери художни- киш — Михаил Калашников, хубе зарифетчие куки, э четине вэхдиш е хубе зарифет энугъ одомире гужлуь сохде. Гьич дир несохде э зир гурунде шеле хьозуруйт эри доноре душ хуьшдере Донил Семёнов, Иван Лиходей, Ишар Буньятов.

Шельмуь эдембу э эшгьлуьиревоз ихдилот сохде э товун комсо- молгьо, э товун зиндегуни бригад. Сифет энугъ, чумгьой энугъ эдембируйт бирмунде хъавес энуре эри зиндегуни. Гьемме согъэ зиндегуни инсон гьисди синемииши. Синемииши э кин четинигьой зиндегуни ве ме дирем э чуммеревоз чуьтам гьемме синемиишигьой зиндегунире дануьсдиге эз сер берде Шельмуь Пинхасов. Мере воисдембу пуьрсуьм эзу чуь огол зери уре эри оморе э и дуригьо. Оммо те ме пуьрсуьш доре, у вараси мере чуь воисдембуге пуьрсире ве эз хуьшде мугу:

— Э ме руьхшенд сохдуьтгеш, ме пэхьи сохде нисе дануьсденуьм, ме оморем инжо эри гешде ве офде романтикей зиндегунире ве мере хьэз оморен эз рачи тайга, ме офдем уре, чуьре гешдембируьмге.— У хунд е бенд мэгИни эз гофгьой Шаинский:

Э сер догьгьо гуьлгьо лов бирет,
Расирет э асму пире доргьо,
Мигунге э ме дениширет
Хоригьо, эже ме не биремгьо.

— Эри, ме хунденуьм мэгИнигьо э ансамбль карасди «Улькан».

Э 1975-муьн сал э десдин Шельмуьревоз гуьнжо овурде оморени ансамбль, комики бири бэхшвегир фестиваль оркестргьой БАМ, эзже- ки эри барасигьой творчествои уре доре омори диплом фестиваль. Эз умогьоевоз угьо рузгьой мигидгьо доренуьт концертгьо эри зигьисде- горгьой посёлок.

— Хунде воисде мере,— мугу у э эхир гоф хуьшде,— Шевине шко- лере миварасуьм, песде мидарам эри хунде э Университет. Воисдени мере, лап воисдени нуьвуьсуьм е хубе книг э товун жовонгьо, комигьо- ки э меревоз эеки жофо кеширенуьт, воисдени бирмунум угьо чуьтами- нуьтге э вэхд синемииши. Ме омбаре жигегьоре нуьвуьсдем, гьетте вэхд бире сер мигируьм угьоре эри дузов сохде.

Шев ниге бу, гІэтошиш эз зуревоз муърдебу. Гьемме э иловле бируйтгьо хисиребируйт. Эз ён пойгьойму эденбу гирошде риз эзинбэгьдойге мибугьо рэхь, оммо э гушгьойму гьеймогьонш эдембу дарафде сес дуй эки нисе расирембируйтгьо чэрхгьой вагонгьо.

...Себэхьмунде ме эз вагон ме ведироморуьмгьо, гІэнлгьо гьеммееки эдембируйт э жобордиревоз жофо кешире. Ме сер гирдуьм эри гешде хубе вэхде эри угьоре сирот зере. Гье и вэхд комини буге мугу:

— Эри папрус кешире!

— Зобу нисд,— мугу Шельмуь.

У руз ме миёсдуьм вогошде.

— Хьэйф,— мугу Шельмуь,— иму э посёлок нисдим, ме мибирмундуьм э туь гьемме кучегьой посёлок имуре... Пой, екемлей э ме дениш, ме э Ния бурам, вогошдуьм, е чуйкле бэхшле бер эри хэгьерлей ме, э сер бесденигьо ейлугь, не кесег парче эри булиши.

Эз расдекиш у зу рафд вогошд. Пушой эз еки жейле бире, иму нуьшдим э гьирогь рэхь. Шельмуь эз ме хосде дефдер куьфи мере, нуьвуьсд: «Алик, бирор, чуй хуби э БАМ. Жовони эдее элов доре э гІэтошевоз. Э чуйжире гІэтошевоз!? Э сэхде эловлуье гІэтошевоз. Дие э чуй дери мэгІэной зиндегуни, недериге у э дегесундеи жовонире э хотур хубе метлеб батанхогьи.

Александр. Дуьимуьн август. БАМ! Улькан-Ния.

Эз екемиге э тузлуье рэхь веди бисдо мошин. Пушой венуьшде э мошин, иму гьэл гирдим екире. Мошин э рэхь офдоренге, Шельмуь келе-келе мугу: «Когьоз нуьвуьс гьетте рафде расире! Дорихмиш бирем эри Догьисту!» Мошин фурамо э дереи ве ме дие Шельмуьре не дирируьм. Эз песи мэгІлуьм бисдогьоре хуно и бу эн иму песини вохурдеи...

Шельмуь Пинхасов сухди э гьэриш гІэтош э пожаре куьшдеки. Некумие гІэжел бурри зиндегуни гуьзеле инсон девр имуре, сервор комсомолгьой еки эз дуьруьжде десдегьой вокурдегоргьой БАМе. Чигьрет эн эшгьлуье, игиде ве бэхдевере хьовир гьич фурмуш нибу эз ёр эну одомигьо, комигьоки уре шинохдембируйт, комигьоки э уревоз э е жерге жофо кеширет.

Хэгьер Шельмуь — Берта, вегирди когьоз эз Улькан, комиреки нуьвуьсди Иван Лиходей. Э у когьоз вери: «Бэхшлемиш сохит э иму э товун тозе сохдеи дерд дуьл ишмуре, эри э ёр овурдеи Шельмуьре. Иму энжэгь эдее хэберлере мэгІлуьм сохденим э ишму. Э кин руз комсомол иму норейм сэнгь ёровурди эри Шельмуь. Имуре воисдени ишму берит и когьозе э редакции енебуге э Обком комсомол бигьил Шельмуьре э ёр овурдеи бурра неёв.

Жовонгьой Догьисту бигьил шори сохут эз кук хэлгь хуьшде, комиреки фуьрсорет э БАМ. У дебу э лап пушолуье бригада ве жофо кешире э лап четине жигей БАМ, э Таёра—Небель. Э тапшуьрмиши членгьой бригадевоз, бригадир Лиходей И.»

Э когьозевоз Иван гьемчуьн фуьрсори е ченд сиротгьо, э комигьоки вери сэнгь ёровурди Шельмуь. Э сэнгь чуьн шовгІолуье гофгьо, нуьвуьсде оморетгьо э десдин художник Калашников Михайлевоз, «Шурик, иму мирасим те Амур!» ве э зир веруьт фамилегьо ве нумгьой членгьой бригад энугьо.

Понсди изму у сэнгь ёровурди э садигьеждегьомуьн верс рэхь БАМ, э унжиге, эжеки сер гирдениге рэхь хуьшдере чой Инокентьевский, э лов нуькерей НИЯ. Эз ён эну мигироруьт дуй ухгьой пулати, комигьоки рафденуьт э Восток ве тэгІдие сес черхгьо тегьер унг мирасуьт э суьруьте пойней сэнгь ёровурди шельмуь Пинхасов.

Эз зугьун уруси чарунди САФАНОВА АСЯ.

Нисон Гилядов

Э ФИКІРЕВОЗ Э ТОВУН ГІЭЗИЗЕ ВАТАН

Еки эз мэгІлұмлуые шогьиргьой Совети э нуувуьсдеи рэхь гІуьмуьр хуьшде нуувуьсди энжэгъ вэхд зиндегуни гІэили хуьшдере ве гуфдири, ки угьонигере э стихигьой ю вери гуфдире.

Унегуьре имуреш воисдени рэхь творчествои ве зиндегуни мэгІлұмлуые художник Догъисту Мушаилов Мушоил Хануховиче э у кешире шекуьлгьо гуьре ихдилот сохим.

Суьфден ведилуые шекуьл, комиреки кешири Мушоил Ханухович гьисди «Э ён чешме». И шекуьле у нуувуьсди чуьн жофой дипломи хуьшде э 1967-муьн сал, кейки училищей художествои область Маскове варасдиге.

И шекуьл кешире оморигьо э тегьер евоше вежегьисденигьо гьово, эдее бирмунде духдергьоре, куьнд биренуьтгьоре э кин билогъ чешме. Э шекуьл дери фикир художник, комики эдее бирмунде, ки чешме неки гьисди чешмей гІови, у гьемчуьн гьисди гуфдире чешмей шоригьо ве бедигьой зиндегуни. Вединики и шекуьле э кеширеки художник норн э пушой хуьшде мэгІэной философире, э комики воисди бирмуну гьеме четинигьой гІэре недоре рафденигьо зиндегунире, шефдигьо ве гурундигьой энуре.

Художник, неденишире э четинигьо, дануьсди бирмунде и тарафгьой зиндегунире э у асанта варасире биренигьо тегьергьой шекуьлиревоз э чигьрет не жуьмуьсде поисдигьо огьиле зен, эз гІумуьр комики гиросди гьемме хубигьо ве зобунигьой зиндегуни ве эз комики эдее куьнд бире суьфделе э рэхь зиндегуни пой норенуьтгьо жовоне духдергьо.

Чигьрет келе зен бирмунде омори гьечу, ки, мигуинге, у эдее бирмунде, ки ижиреи гуфдире рэхь зиндегуни гьемме одомигьо ве «гьеммереш гьисди вэхд зенде омореи ю, пир биреи ве гьемчуьн муьрденш», чуьтам гуфдириге Лион Фейхтвангер.

И суьфден шекуьл Мушоил Хануховиче хубе гьимет доре омори. У бирмунде оморебу э Гьеммесоюзие выставкей жофогьой дипломи хундегоргьой миёнее заведениегьой хундеи художествои ве чуьн еки эз хубе экспонатгьой выставке. Уре доре оморебу диплом екимуьн степень. Эзуш бэгъэй у шекуьл дефус зере оморебу э журнал «Жовони» э гІэрей шекуьлгьой жовоне художникгьо. Увэхди Мушоил Ханухович бу энжэхъ бисдшеш сале.

Гье у сал училищере варасде бэгъдо Мушоил дарафдени эри хунде э академией художествои э нум Суриков ве бирени еки эз пушолуые студентгьой эну ве комиреки варасдени е сал эз вэхд зуте.

Дуьимуьн дуьруьжде шекуьл, комиреки кешири Мушоил Мушаилов гьисди «ГІэруьси э дигъ Догъистони», комики бирмунде омори э Гьеммесоюзие выставкей шекуьлгьой жовоне художникгьой, варас-

детгьо буьлуьнде заведенгьей хундеире. И шекуьл гье э у выставке восдоре оморебу эри гьише э фонд академней гилмгьей художествон СССР ве гьемчуьн дефус зере оморебу гье э у 1972-муьн сал э журнал «Огонёк».

Эз Мушоил Ханухович пуьрсиренге, ки чуьре хуте бири ю э училище ве чуьре э академие, у мугу:

— Э академие ме хуте бирем шекуьлгьоре дузе жире ранг зеренре ве дорей угьоре гереки э тема жугьоб доренигьо рачире. Оммо, чуьн гьэгьигьэте художник, дананиме гуьнжо овурде омори э училище э рэхьбери тербиедорегор Авесеян Осип Абрамовичевоз, э комики ме гьэрхундуьм эри сер зере чуьн э пушой гьем тербиедорегор, гьемиге талантлуье художник, комики мере дори гьэгьигьэте тербией шекуьл кеширей, бегьеме тегьер фикир сохден, хуб винире дануьсдеи гьемме тарафгьей зиндегунире чуьн гьэгьигьэте философ.

У гьеммише бири суьфден вомухдегор жовоне художникгьо, комики кумеки сохди э угьо эри офде рэхь хуьшдере, очмиш сохде данани ве талант хуьшдере. Дуьимуьн, ме омбар хосденуьмгьо тербиедорегорме бири художник Дубличин Александр Михайлович — гуьзеле шекуьлкеш пейзажи, комики дануьсдембу очмиш сохде чигьрет природаре чуьн эн зиндере хуно ве и тараф данани хуьшдере вомухдембу э шегуьртгьо.

Эзуш бэггьэй ме э училище ве академия хуте бирем асанта жире дануьсден офде жигей шекуьле э гьер куьнж э пушой ме бугьо перде. Мере хьэз оморе дуь жире шекуьлгьо. Шекуьлгьо, кешире оморенуьтгьо э диворгьей хунегьо ве корхонегьо ве шекуьлгьей пердеи, кешире оморенуьтгьо эри музейгьо.

Гьери вогошдим гене э кин шекуьл дипломи энугу «Гьэруьси э дигь Догьисту», комиреки у шекуьл кешири академией художествоире варадигьо сал.

— Гьеммей эни шекуьле ме кеширем э сипре рангевоз, — эдее гуфдире Мушоил Ханухович, — чуьнки э дануьсдеимевоз сипре ранг гьисди ранг шори ве гуьзетлуьи. Унегуьре парталгьей гьемме бэхшвегиргьей гьэруьси сипре парталгьоют. Мере воисдени гьеммере бирмунуьм гьечу, чуьтам ме диренуьмге ве гьемчуьн ме хьэрекет сохденуьм эри межбур сохде дениширегоргьоре, угьош винуьт гуфдире гуьломе мере хуно.

Ме хьисоб сохденуьм, ки бинелуье гьэрхунди гьер художник гьисди гуфдире бирмундеи гуьлом ве зиндегунире ю диренигьоре хуно ве межбур сохдеи винирегоргьоре, угьош юре хуно винуьт гуфдире зиндегунире.

Э шекуьл «Гьэруьси э дигь Догьисту» эдее бирмунде оморе, чуьтам гировунде омореге гьэдотгьей гьэруьси э Северни Кавказ, чуьтам э шорё тегьереваз сер гирде оморениге тозе зиндегуни, зиндегуни тозе гуьнжо оморе жовоне кифлет.

У шекуьл эдее бирмунде оморе, ки эри хуби-зобуни зиндегуни эни жовоне кифлет мигуиге жугьобдорлуьнуьт гьемме бэхшвегиргьей гьэруьси. Дигь эдее бирмунде оморе чуьн е кифлет ве гьер дигьбонире воисдени зиндегуни эни жовоне кифлет бу гуфдире хушбэхде зиндегуни.

Шор ве хуьромуьт бебе-дедей домор, комигьоки зигьисдет асанта нисдигьо зиндегунире ве комигьоки домор сохдет келеи куке, поисдигьоре э ён бешу э зен ве гьэил хуьшдереваз, комигьоки хьозуруьт эри э шори ве дуьлхогьиревоз гьобул сохде э кифлет ишу тозе одомире. Оммо гьемме гуьшири дуьл бэхшвегиргьей гьэруьсире художник эдее бирмунде э хуб вараьсире биренигьо тегьереваз, мигуиге авториш гьисди еки эз бэхшвегиргьо ве э угьоревоз эеки эдее шори сохде эз хубе гььисмет энугьо. Гуфдире гереки, ки э шекуьл десдей духдергьош, ко-

мигъоки оморенуьт э песой гIэруьс неи дом э, бирмунде омори чуьн лап герекне жигей гIэдот. Э десгьой духдергьо деруьт дегесунде лампе, гузги, шэгIмгьо ве диеш. Мушоил Ханухович чуьн рэхь реалистире рафденигьо художник, дануьсди бирмунде э шекуьл духдергьо жуьр-бежуьре хоснетлуьнуьт гуфдире: гIэйбкеш, дуьлшори, возихогьн ве диеш. Ижире тегьер шекуьл кеширеире мидануь гуьнжо овурде энжэгъ гьэгьнгьэте талантлуье художник.

Э хэвеслуьиревоз бирмунде омори гьемчуьн шекуьлгьой зерегоргьо. Инжиге художник эдее бирмунде, ки зерегоргьо гIэруьсире унгьэдер эри гьовогьо зере герек нисдигьоре, чендгьэдэр и шоре межлуьсе эри э гьемме мэгIлуьм сохде гьисдигьо.

Э хэвеслуьиревоз бирмунде омори гьемчуьн хушей онгурнш, комики дуьллуни э ён дер хуне. Расире хушей онгур эз е тараф гьисди нишоней расиреи жовонгьо, егIни гIэруьс не домор, эри сер гирде зиндегуни кифлетире, эз е тарафиге у гьисди нишоней эну кор, ки гIэруьс не домор у онгур ширин гьисдигьоре хуно гьечу ширин бошут гуфдире эеки гьеммей согъэ гIуьмуьришу.

И шекуьл Мушоил Хануховиче дире, Академией Художествоигьой СССР э у тапшуьрмиш сохдет шекуьл кешуь гуфдире эз зиндегуни колхозчигьой Дербенд. Э 1973-муьн сал Мушоил тов Мушоилта тек сохденуьт э Махачкала эри кор сохде тербиедорегор коргьой шекуьли ве композициеи. Гье у сал э Махачкала омори у сер гирди эри жофо кешире э сер шекуьл «Онгурбогьдоргьой Дербенд». Гье у сал у сер гирдени эри хьозур бире э кин зонални выставке «Юг Совети», комики гировунде оморени э чор сал е гиле эри художникгьой Кабардино-Балкария, Чечено-Ингушетия, Ростов, Северни Осетия, Догьисту ве де жигегьойгей Северни Кавказ. Э и выставке, комики гировунде омореву э шегьер Орджоникидзе бирмунде оморет дуь шекуьлгьой эну «Онгурбогьдоргьой Дербенд» ве «Кучей Дербенд».

Э шекуьл «Онгурбогьдоргьой Дербенд» эдее бирмунде море темай жофо. Инжиге автор эдее бирмунде, ки жофо, неки гьисди шори зиндегуни, у гьемчуьн гьисди мэгIэной согъэ зиндегуни одоми. Э и шекуьл Мушоил Ханухович эдее бирмунде чуьтам онгурбогьдоргьо эз кор оморенуьтге шори сохде э ишу веровундетгьо бегьер ве эз софолуье жофосу. Угьо шоруьт, чуьнки данусденуьт, ки жофосу гереки гуфдире одомигьоре ве бегьергьой жофосу овурдени эри одомигьо шорире. Чуьни эзу кор шорте ве буьлуьндте, кейки туь дануьсдени жофой туь одомигьоре гереки гуфдире...

Унегуьре шекуьл кешире омори э жуьр-бежуьре рангьоревоз ве э у шекуьл дениширеки, одомире воисдени гуь, ки автор эни шекуьлеш ихдиёри эри гуфдире, ки жофою одомигьоре гереки гуфдире ве эри энугьо овурдени шорире. И шекуьле гье эз выставке восдори Министерством культуры СССР ве дори рекомендаци у бирмунде биёв гуфдире э Гьеммеуруснетие выставкей шекуьли «Уруснет Совети э 1975-муьн сал.» У шекуьл бирмунде омори э Центральни зал выставке.

Гьемчуьн э темай жофоревоз нуьвуьсде омори шекуьл эну «Жовони ватан ме», комиреки гьем гье у сал восдори Министерством культуры СССР. Гье у сал Мушоил Хануховиче вегирденуьт э жергегьой Союз художникгьой СССР.

— Э выставке, — эдее гуфдире Мушоил Ханухович, — ме винируьм кими кемсуьгигьой шекуьле. Эгьирогъ шекуьл веригьо зен мигунге екем эдее поюнде рэхь рафденре, оммо гьичнш сохде не дануьсдуьм, чуьнки шекуьле гьелуьсди восдоруьт.

Неденишире э кими кемсуьгигьо, шекуьлгьой эну бирмунде оморет э Гьеммесоюзиe выставкей шекуьли «ГIуьзетлуьни жофо.» Гьемчун э хэвеслуьиревоз нуьвуьсде омори шекуьл эну «Кучей Дербенд». Э и шекуьл эдее очмиш сохде омореве хоснет шекуьлкеш чуьн хоснет ватан-

хогъ, эри комики бугьолуьни гьер одоми ве гьер куьнж Ватан. Э и шекуьл эдее бирмунде оморе еки эз кучегьой гъэдимне бэхш Дербенд.

Э шекуьл веруьт экуьнди бисд одомигьо, оммо дениширегор омбаре одомилуьире сеч нисе сохде, чуьнки чигьрет гьер одомире художник бирмунди э жейлее метлеблуьиревоз.

Эз пишнеи бэгьдон. Э шекуьл офдо не веригеш, дениширегор э мегГрифетлуьиревоз эдее дире герми шолуме зиндегуни одомигьоре, дуьлгьой комигьоки эри дуь-еки очугьи. Чуьтам дануьсди автор ижире тегьер шекуьл кешире? Эричуь дениширегор ижире мэгГрифети веригде?

И шекуьл гьисди э товун шолумие зиндегуни одомигьо, эри комигьоки гьем «хуне» ве гьемиге «куче» ежире гьиметлуьнуьт. Угьо э кучеш гье ужире тегьер гирденуьт хуьшдере э хуне гирденуьтгьоре хуно. Ижире кор дорени минкини эри бирмунде дуьл одомире, герм сохденигьо шекуьле.

Э шекуьл дениширенге, одомире воисдени гоф соху э унжо веруьтгьо одомигьоревоз, вози соху э гГэилгьоревоз эз школе оморенуьтгьоревоз, нуьшуь э сер тукунеи э ён келе зен енебуге гирору эз у куче. Эхирки воисдени дениширегоре дебошу э гГэрей эн шолуме гермедуьле одомигьо.

Энжэгъ дананменди художник доре имуре минкини эри куьнд бире ве гъэриш бире э овхьолет шолуме зиндегуни.

Ведилуье жигере э творчествой Мухои́л Ханухович гирдени шекуьл «Хэбер эз фронт», комиреки у нуьвуьсди э гГуьзет 30-сали Буьзуьрге Бесгьуни хэлгъ совети э Келе довГюй Ватани. И шекуьл бирмунде оморебу э выставкей «30-сали Бесгьуни», комики гировунде оморебу э шегьер-игид Волгоград.

Э шекуьл э дананмендиревоз бирмунде оморе еки эз тенге кучегьой Дербенд, э ён е хуне кура бире зенгьо. Э дес еки энугьо дери векеде не оморе конверт. Оммо дениширенге э могьбуле сифет зенгьо, э дуьлпесоиревоз эз угьо куьнд биренуьтгьо зенгьойге, гГожизе тегьер поисдигьо гГэилле ве неме хинике гьовой поизи мэгГлуьми, ки одомигьо терсиренуьт векеде когьозе, чуьнки у мидануь овурде беде хэбере.

Дениширегор эдее дире, ки гьеле мэгГлуьм нисди гуьфдире чуь вериге э когьоз, оммо э шекуьл дениширенге угьош биренуьт дуьлпесо. Эз Волгоград шекуьл «Хэбер эз фронт» берде омори э Масков э выставкей «Уруснет Совети», эзжеки уре восдорет ве дорет рекомендация эри бирмунде э гьеммесоюзие выставке «ГГуьзетлуьни жофо». Шекуьле «Хэбер эз фронт» хуб гьимет доре омори неки э вилеет имут гьемчуьн э гьеммеГуьломие выставкей жовоне художникгьо, комики гировунде оморебу э Болгария э гГуьзет 30-сали Бесгьуни дорей фашизмаре.

Мушоил Ханухович нори э пушой хуьшде гъэрхунди эри зиёд сохде темай бирмундеи тэхьлигьой довГюире. Пенж мегъ зиёди у эдее жофо кешире э сер шекуьл «Баллада э товун солдат». Э миглей шекуьл вери солдат э очугъэ шолумие сифетевоз. Э хори норе омори пейлей гГов, э сер комики вери е кесегле нун. Э шекуьл веруьт зар доноре гирисденуьтгьо зенгьо. Денишире э гьеле неварасде шекуьл, Мушоил Ханухович, мугу:

— Ме норем эй ме, ки жун хуьшдере эри Ватан норигьо солдат, биё дебу гуьфдире э гГэрей эни гирисденуьтгьо зенгьо, чуьн жонлуь, гьувотлуь, шор ве очугъ, чуьтам у мундиге э ёр дусдгьо ве шинохгьой хуьшде. Э парталгьой энупе веруьт знакгьой тефигГэти. У гьисди еки эзу омбаре солдатгьо, комигьоки гьетте Ватан огол зере, поисдет э гъэлхэнди энупе.

Э гьемме гьувотлуье талант художники хуьшдерево́з художник Мушоил Ханухович эдее тогГин сохде зиндегуни э гьичиш неденишире,

Дуьимуьн съезд художникгьой Догъисту, комики гировунде омори мегь декабрь 1976-муьн сал, вихди уре член правлений художникгьой Догъисту. И пушогьо Академией Художествои СССР э у тапшуьрмиш сохди нуьвуьсуь гуфдире шекуьл э г'уьзет 60-сали Буьзуьрге Октябрь.

Мушаилов Мушоил бирмундени хубе талант хуьшдере неки чуьн художник, гьемчуьн чуьн тербидорегориш. Имисал буьзуьрге хэлгь совети мигируь мигИид 60-сали Буьзуьрге Октябре. И рузгьо Мушоил Ханухович эдее жофо кешире э сер шекуьл, комиреки у нуьвуьсдени э г'уьзет эни мигИид.

Имисал, пенжимуьн февраль э Масков вокурде омори Гьеммесою-зие выставке, э комики бирмунде оморет шекуьлгьой художникгьой Союз Совети сер гуьрде эз суьфдеи салгьой хьуькуьмет Совети те им-бурузине рузгьо э г'уьзет 60-сали Буьзуьрге Октябрь.

Э г'эрей шекуьлгьой мэгл'уьмлуье биненорегоргьой художникгьой Совети гьемчуьн вери шекуьл жовоне художник Мушаилов Мушоил «Г'эруьси э дигь Догъисту».

И келе бараси жовоне художники. Оммо э эхир эни очерк мере гуфдире воисдени, ки гьеле зиндегуни, г'эдотгьо, жофо ве историей хэлгьиму бирмунде не оморет э шекуьлгьой художникгьо. Унегуьре имуре, эз талант Мушоил Ханухович хьэз оморегоре одомигьоре, воисдени у офу гуфдире ужире тозе сюжетгьо ве образгьо, э комигьоки бирмунде биьвт жуьр-бежуьре тарафгьой зиндегуни хэлгьиму.

Менешир Азизов,

кандидат гилмгьой филологи

ТЕМАЙ АТЕИСТИ Э ЛИТЕРАТУРАЙ ТАТИ

Реакционни мэгІной эн гьер жире дин-догІот, гьемчун эн жугьуриш, фирэгь мэгІлуйми. Э садсалгьоревоз дин-догІот бири ерэгь э дес зулумкоргьо, девлетмендгьо ве гьуллугьчигьой энугьо — кешушгьо, муллагьо ве рабигьо эри дегьиште хэлгьэ э торики, э гьульети, эри нэхогьи, дуьшмени венгесде э гІэрей миллетгьо, огьоетишуре эри гужлуь сохде э сер жофокеше хэлгьгьо. ГьейсэгІэтиш э вилеетгьой капиталисти дин-догІот кумеки сохденуьт э гІоширгьо, експлуататоргьо жо-кеше хэлгьгьоре э зир муьрс, огьоети эн девлетмендгьо эри дегьиште, э гьовхой энугьо э гьэршуй системай капиталисти эри мешет бире, мувэхь энугьоре эри тор сохде, угьоре эри фурмунде.

МэгІлуйми, ки чуьтам э падшогьети Урсиег дин-догІот кумеки сохдембуге э падшогь, э дворянгьо ве капиталистгьо, жофокеше хэлгьгьой гьеме миллетгьоре эри сэгІэр доре, муьрс энугьоре эз мунде жигеш эри зиьд сохде, дуьшмени, хунрузи венгесде э гІэрей энугьо.

Неденишире э у кор, ки падшогь ве хьуькуьмет падшгьоеги иллогьки омбаре гьэзоб, гуж сохдембу э жофокеше хэлгь жугьуру, гировундембу хунлуье погромгьо э сер энугьо, оммо девлетмендгьо, рабигьой жугьуру мейл падшогье нен хьуькуьмет падшогьетире гирдембируьт, хунхуре падшогьой Урсиеге э нимазгьо «миши-борох» сохдембируьт, э гьэршуй дусди, еклуьи, жофокешгьо жуьр-бежуьре миллетгьо, эн идеяй социалисти женг бердембируьт.

Хунхуре падшогь Николай II эз тэхд венгесде омренге, э вэхд падшогьети комики иллогьки гужлуь биребу жугьурнехогьи, погромгьо, пезде Временное правительство нисд сохде омренге, э гьэд вилеет контрреволюция э гьэршуй тозе норе оморе власть Совети вэхуьшденге, омбаре гьуллугьчигьой дин-догІот мейл контрреволюцияре гирде, женг бердембируьт э гьэршуй власть иму, уре эри венгесде, дуборе эри норе зуьм ве огьоеги девлетмендгьоре э сер эн хэлгь.

Э вэхд граждански довго э Догьисту векилгьой эн гІоширгьо, девлетмендгьо э гьуллугьчигьой дин-догІотевоз эеки э кими шегьергьой Догьисту контрреволюционни «комитетгьой миллети» гуьнжундебируьт эри кумеки сохде э белогвардейцгьо, э угьоревоз эеки эри женг берде э гьэршуй жофокеше хэлгь, эн большевикгьо:

МэгІлуйми гьемчун, ки э госудаьрствой Израиль рэхьберчигьой сионистгьо дин-догІот жуьурире сэхд гирденуьт, гужлуь сохденуьт эри муьди сохде жофокешгьой Израиле э хуьште, э хуькм ве огьоеги эн капиталистгьо, миллетперезире зиьд сохде э гІэрей энугьо, дуьшменире деш лов сохде э гІэрей жугьургьо нен гІэребгьо.

Буьзуьрге биненорогор партией коммунистире ве хьуькуьмет советире В. И. Ленин келе мэгІэно дори женг бердеире э гьэршуй дин-догІот, идеологияй энугьо. У гуьфдири э товун келе зарали дин-догІот эри жофокешгьо, реакционни мэгІэной энугьо.

Литературай советиму эжиге овурде веснетгьой Ленине, минше э желдирево жонг берди э гьэршуй дин-догIот, бирмунди арали, ду гунсуьзи дин-догIоте, дургуни ве хьиллеп эн гьуллугьчигьой энуре

Гуфдире минбу, ки жовоне литературай татиму гьунжо омори, параменд бири э гьовхо эри кор партия, эн социализм, э гьэршуй эн классовой дуьшменгьой эн жофокеше хэлгь ве гьемчун э гьэршуй эн дин-догIот, гIэдотгьо, гьонунгьой энур, идеологией энур. Оммо неденишре э и кор, теимогьонш гьеле е статья енебуге е брошюра семе нуьвуьде неомори эз товун эн темай атаисти э литературай татиму.

Гьелбет, э е статья, ченгьэде у келеш бисдоге, минкин нисди эри бегьем, тевесер нуьвуьде эз товней темай атеисти э литературай тати, чуьнки у келе теман, келе жиге гирде э литературай татиму. Унегуьре ме э и статья энжэгь э кутэхьэ жире, уш э гьеме литературай татиму нэгI, энжэгь э кими ведилуье произведенигьой эн прозай татиму эдее нуьвуьсденуьм и гереклуье тема чуьтам нуьвуьде, бирмунде омори.

* * *

Э 1964-муьн сал дефус зере оморет вихде оmore произведенигьой биненорегор драматургией тати Юно Семёнов, эжеки дарафдет ихдлотгьо, пьесагьо ве стихигьой энур. Темай гьовхо бердеи э гьэршуй дин-догIот жиге гирди э согьэ творчествой Юно Семёнов.

Э суьфдеи салгьой хуькуьмет Совети навад процент могьлугь тати дьсхэти недане одомигьо бируьт. Дербенд — ватан Юно Семёнов — гьевел бири еки эзу куьнжгьо, эжеки лап гужлуь бу дин-догIот ве худобоворсохи. Лап э келе тигьэтлуьиревоз гирде оmoreмбируьт увэхди гьемме гIэдотгьой дин-догIоти. Оммо зиреке Юно Семёнов гьеле эз гIэилиривоз э мэхьтелиривоз винири гьеммей энур коргьоре. Произведенигьой энур э хундеки, одоми лап хуб варасире, ки у омбар мэхьтел мунди гуфдире э ю дире коргьо. Оmore-оmore жовоне Юно Семёнов сер гирди эри варасире дургуни, беде ве хэйрсуьзи гIэдотгьой дин-догIотире. Омбардеки могьлугь татгьо сэхд бенд бируьт увэхди э нумаз.

Юно Семёнове лап гьэгьр оmoreмбу эз куьгьне, дургуне гIэдотгьой дин-догIоти. Произведенигьой энур эдете шогьоди доренуьт, ки ижире дуьшмени э дуьл энур зенде омори гуфдире гьеле у жовон гьисди ве гужлуь бири гуфдире сал-бесал. Дананменде ве зиндегунире дуз варасирембугьо жовоне Юно э тигьэтлуьиревоз фегьм сохди беде коргьой куьгьне девргьоре, комигьоки хуьрд сохдембируьт одомигьоре ве тасундембуьруьт нике метлебгьой энугьоре.

Тижи сатирей хуьшдере жовоне писатель фуьрсорени э гьэршуй рабигьо ве гьуллугьсохгьойгей дин-догIоти. Эз гьемме омбар э гьэршуй дин-догIот эдее гьовхо берде повесть энур «Ошнегьой раби Хьэсдил». Игид повесть шаздегь сале Борухи. Бебей энугьо э гражданский довгIо бири член эн контрреволюционни «комитет миллети», комики э жергей лешгер Деникин гьовхо берди э гьэршуй большевикгьо. Хуькуьмет Совети оmoreнге, уре фуьрсоренуьт э Сибирь чуьн дуьшмен хэлгьи. ГIэиле тербие доренуьт дедешу ве раби Хьэсдил. Борухэ э школе рафде нисе гьишденуьт, уре гьемчуьн нисе гьишденуьт дусди гировуну э гIэилгьой косибгьоревоз. Борухэ метлеби э кумеки раби Хьэсдилевоз юш эри раби бире. Э пушой чум Борух раби Хьэсдил темизе дуьле, хьэеменде худобоворсохэ одомни. Уре лап хьэз оmore эзу ве у гирдени хуььрмет рабире. Оммо дуьлдузе гIэилле гьеле нисе дануьсде, ки раби Хьэсдил одомифирмуне, беде ве сегьэте одомини гуфдире.

Гьеебо гье и «темизе хьэлоле» раби эз нумаз вегирдени пулгьой жэгIметире ве дорени э дуьимуьн ошной хуьшде эри э мэгIмеле доре. Эз екемиге и дуьимуьн ошной раби Хьэсдил эз гьэгьр оmoreни огьу доре куьшдени дедей Борухигьоре. Раби Хьэсдил вегирде пулгьой

жэгIмиетире ве пулгьой сэгъэте ошней хуышдере рафдени э Масков, э нуминей коргьой нумазевоз, эри коргьой алишвернши сохде. Э и келе шегьер раби Хьэсдил шинох бирени э жовоне раче зеневоз, комики бирени келе аферистке, у рабире пиён сохде, талаш сохдени пулгьой энуре. Раби Хьэсдил вогошдени э Дербенд дестигьни. Гьэрдн ошней хуышде Миротире недуй гуфдире, уре воисдени ошнере эз дохьор шенде куышуь, оммо уре эз дохьор э чой дешенуь гуфдире, гьердуйшу офдоре батмиш биренуьт. Жовоне Борух, комики раби Хьэсдиле хысоб сохдембу лап темизе одоми, эхирки варасирени шефди тербиедорегор хуышдере ве жингир бире, муьрдени.

Юно Семёнов лап хуб дануьсдембу гьем зиндегуни косибе хэлгъэ ве гьемиге зиндегуни рабигьо ве гIоширгьоре. И кор э жовоне писатель кумеки сохдембу эри бегьеме тегьер очмиш сохде дургунигьо ве бедигьой рабигьо ве дин-догIоте.

Юно Семёнов э рэхьм небердеиревоз ве э келе усдоетиревоз очмиш сохдембу дургуни ве бинесуьзи дин-догIоте. У нуьвуьсде произведениегьо лап гереки бируьт эри суьфдеи салгьой хуькуьмет Совети. Угьо эдете гуфдиренуьт, ки дананменде нуьвуьсдегор Юно Семёнов вегирди гуфдире лап зиндее кесегьой зиндегунире.

Нуьвуьсдеигьой Юно Семёнов гьиметлуйнуьт эзу товуне, ки у неки бирмунди шефди, беде ве дургуни гIоширгьо, рабигьо ве дин-догIоте, гьемчуьн дануьсди андуьрмиш сохде э одомигьо, ки угьо фурмунде оморет гуфдире, эз не хундеи ве культурере не дануьсдеи офдорет э тур рабигьо, комигьоки неки дуьздирет жофогьой энугьоре, гьемчуьн гьеммише фурмундет угьоре.

Ини раби Хьэсдил, гьетте дануьсде, ки куьфгьой ю тигьини, у э дуьл хуышде гуфдирени: «Гьеммише ме фурмундем, изму меш э тур офдорем. Гьэйгьу нисд, гьичиш нибу...»

Юно Семёнов эдее бирмунде, ки чуьн раби Хьэсдил шефде одомигьоре эз куьк ишу векенде, нисд сохде гереки гуфдире. Унегуьре э повесть энугь, неки муьрдени раби Хьэсдил ве ошне ю, гьемчуьн Борухиш, комики вегирди тербией раби Хьэсдиле.

У салгьо Юно Семёнов кор сохдембу фэхьле — наборщик э типография. Э у салгьо у неки нуьвуьсди ихдилотгьо ве повестгьо, гьемчуьн нуьвуьсди пьесагьош. У пьесагьо бируьт суьфдеи пьесагьой тати. Гье увэхди Юно Семёнов омбаре жофо кешири эри гуьнжунде театр татире. Эге э повесть «Ошнегьой раби Хьэсдил» игид энугь Борух гьовхо не берде э гьэршуй шефдигьо ве дин-догIот муьрдениге, э пьеса «Зенбебе» игидгьой Юно Семёнов очугь ве э мердьетиревоз гьовхо берденуьт э гьэршуй дин-догIот ве рабигьо.

Э пьеса «Зенбебе» овхьолет гиросдени э дигь те революцией социалисти Буьзуьрге Октябрь бире. Э дигь зигьисденуьт татгьо ве лезгигьо. Жовоне кук тати Бинемн ошугь бирени э жовоне духдер лезги Зибо. Угьо лап омбар хосдембируьт екире. Бебегьой энугьо биренуьт лап куьнде дусдгьой еки ве угьо разинуьт эри эвленмиш сохде гIэилгьоре. Оммо эз и кор хьэз нисе оморе не рабире не молларе, чуьнки угьо дануьсденуьт, ки татгьо не лезгигьо эеки дусд бисдоруьтге, э ишу муьди нибошут ве бовори нисохут э дин-догIот, чуьнки дин-догIот угьоре дуьшменгьой еки хысоб сохде гуфдире. Э гьечиревоз мибу хуьрд сохде гьем Туроре, э комики бовор сохденуьт татгьо, гьем Гьуроне, э комики бовор сохденуьт лезгигьо.

Раби ве зирдуймигьой энугь сер гирденуьт эри терс доре Бинемнере. Э дин гуьре, ки э гьэршуй туро рафдениге, уре нэгIлетлуй ве сенгъэсор сохде гереки. Шефде, чумшура рабире гьэгьр оморе эз темизе хосдеи дуь жовонгьо. Э буйругь рабиревоз Бинемнере доноренуьт э говол, сер юре бесденуьт, себэхьмунде эри берде сенгъэсор сохде ве поьнденуьт чоуч дигье уре эри гьэреул сохде. Хьэрмэхьгьой Бинемнере оморенуьт,

уре ведешенденуѳт эз говол ве э жигей энѳ доноренуѳт чоуче. Себэхьи-ми уре бесденуѳт э дор ве сохденуѳт сенгъэсор. Песде сер говоле ве-кенде, виширенге унжо э жигей Бинемѳ чоуч дерире, мэхьтели энугьо-ре гъэдер нисе бѳре.

Сенгъбур Зейпал, бебей одохлуй Бинемѳ, гуфдирени эзу вегируѳ гуфдире духдер юре, буравт гуфдире э шегьер ве даравт э завод эри кор сохде э жергей фэхьлего.

Юно Семѳнов очугъ эдембу дѳре шивгьой тозе зиндегунѳре ве четинигьоре э рэхь энугьо вохурденуѳтгьоре. У эдембу очугъ гьовхо берде э гъэршуй энѳ четинигьо ве дуьшменгьой тозе зиндегунѳи.

Произвѳдениегьой Юно Семѳнов эдете бирмунденуѳт, ки у лап хуб дануьсдембу гуфдире зиндегунѳи хэлгъ хуьшдере, ниетгьой энуре, кем-суьгигьо ве хьэрекетигьой энуре. У лап хуб дануьсдембу, ки э эгъуьл могьлугъ сэхде жиге гирди гуфдире булут дин-догьоти ве унегуьре у эдембу э мердьетиревоз гьовхо берде эри уѳгъ сохде хэлгъ хуьшдере ве темиз сохде эгъуьл энуре эз булут хэйрсуьзе беѳи биѳре дин-догьот. Энжэгъ игиде одомигьо мѳдануѳт берде ижире гьовхоре ве эзунѳи одо-мигьоре Юно офдени эз гъэриш хэлгъ. Угьо хьэрмэхьгьой Бинемѳ-нуѳт — татгьо ве лезгигьо ве угьо бесгъун доренуѳт, чуьнки угьо гьов-хо бердет э гъэршуй беѳи эри нѳки. Э гьечиревоз Юно Семѳнов огол зерени гьем татгьоре ве гьемѳге лезгигьоре гьовхо беруѳт гуфдире э гъэршуй гьоширгьо, рабигьо ве моллагьо ве э у гьовхо бесгъунбер мибу гуфдире нѳкихогье хэлгъ.

Эшгьлуьѳи ве барасилуьѳиревоз параменд сохди темай атеистире э творчествой хуьше писатель тати Миши Бахшиев. Э лап герекѳе тегьеревоз ѳ тема очмиш сохде омори э роман энѳ «Хушегьой онгур».

Э роман эѳе бирмунде оморе зиндегунѳи колхозчигьой Дербенд. Автор э келе дананмендиревоз эѳе ихдилот сохде э товун дусди, деригьо э гьэрей татгьо ве азербайджанигьо, э товун пуьрсуьшгьой пара-менд сохдеѳи колхозгьоре, э товун гъэрхундигьо ве жофогьой идорегьой партией э кор муьхькем сохдеѳи ве параменд сохдеѳи хозяйствой кол-лективире. Гье э увэхд у эѳе гьовхо берде э куьгьне герексуьзе гьэ-дотгьой дин-догьотиревоз.

Игид роман мэгьлуьмлуье пропагандист партия Гьэсоил Бинаев, мибу гуфдиреки, келе гьолхмиши вэхизунди э гъэршуй дин-догьот. Те революцией Социалисти Буьзуьрге Октябрь у бири раби. Дегишуьгигьо, комѳгьореки омурдебу Буьзуьрге Октябрь, венгесденуѳт э дуьл энѳ эшгъ тозе зиндегунѳи ве у лап хуб варасирембу чуь зарали омурдеге эри хэлгъ дин-догьот. Иѳеягьой Буьзуьрге революцией Социалисти эри гьеммишелуьги жиге гирденуѳт э дуьл жовоне Гьэсоил Бинаев. Гьеле жовон гьисдики шинох бѳре у э членгьой кружок марксистѳ Керѳм Мѳмедбеков, Арон Эрлих, Люба Эрлих ве рэхьбер энугьо Маркусевоз. Э кумекѳи энугьоревоз у хундени литературай марксистире ве сер гирдени эри гьовхо берде э гъэршуй ю эз рабигьо хуте биригьо дерсгьой дин-догьоти. Гьеле те революцией Буьзуьрге Октябрь бѳре дануьсдембу ве варасирембу Гьэсоил Бинаев шефди ве зарали дин-догьоте, оммо очугъ гоф сохде э гъэршуй дин-догьот у гьеле эз бебешу терсирембу. Эри эни кор э у кумекѳи сохд революцией Буьзуьрге Октябрь. Хэбер революцие бесгъун дорей э Дербенд расиренге, э Дербенд гировунде оморени мѳтинг жофокешгьой шегьер, э комики Гьэсоил Бинаев гоф сохде, огол зерени могьлугъэ бошу гуфдире кумек эн большевикгьо. Э гоф сохдеѳи хуьше у очмиш сохдени шефдигьой гьоширгьо ве та-рафгиргьой энугьо бируѳтгьо моллагьо ве рабигьоре.

Эзунбэгьдойге у бирени бэхшегѳи гьраждански довгьо, эз довгьо бэгьдо кор сохдени э райком партией зав. отдел пропаганде ве агѳтацие, бэхш вегирдени э кор гуьнжундени колхозгьоре, песде бирени редактор

гозит тати. Песдегъо уре э чугъулигъой дуьшменгъоревоз ведекирденауьт эз партия ве дешенденуьт э гъэземет. Очмиш биренге чугъули дуьшменгъо, ГӀэсоил Бинаеве хьэрзо доренуьт, оммо э партия не вегирдебируьт. НӀденинше э и коргъо, у гӀэре не доре гъовхо бердени э гъэршуй дин-догӀот эри бесгъуни идеологи коммунисти.

Бригадир колхоз Рэхмон уре пуьрсуьш доренге эри чуй эрзо нисе доре гуфдире эри э партия вогашде, ГӀэсоил жугъоб дорени: «Минивуьсуьм, гӀээзи, ёгъин минувуьсуьм э ЦК чуй гиросдиге эз зиндегуни ме и салгъо, гъеммере минувуьсуьм...»

Вэхд онгур чирегъо бу. Эзини вэхд гьер дэгъдэгъэй кори бугъолуьт бире. Гъэгъри-гъэзоб гье э и рузгъо офдорени мигӀид дин-догӀоти жугъургъо «кипур» ве худобоворсохэ татгъо у руз э кор нисе ведироморенуьт: Ижире ихдилот гиросдени э гӀэрей бригадир Рэхмон нен бешу.

— «Чуьтам бире у кор, бебе, ченд руз ворущ овори. И е-дуй рузлеи хубе рузгъо. Гье э и рузгъо омбаргъоре воисдени руз «кипур» э кор неьт. Эжеи номус энугъо?»

— Худобоворсохгъоре «номус» ишуьни, хэлеф ме. Угъоре руз «кипур» гъичиш нидануь межбур сохде э кор буравт гуфдире.

Рэхмон екем э гъейву рафде-оморе сохде, мугу:

— Гъеле пушой мигӀид гировундейм лекцией атеисти. Лелей ГӀэсоил хундебу. У бегъеме тегьер очмиш сохде дануьсде дургунигъо ве заралигъой дин-догӀоте.»

Э чуьжире дананмендиревоизиш хунде оморебуге лекцие, кими колхозникгъо руз «кипур» э кор не ведироморебируьт ве колхоз гъэрхунди онгур вечиреире бегъем не сохдебу.

И кор биребу вогъне чугъул ГӀэсоиле — Бебере. Бебе — кук куьгне гюшири. ГӀэсоил начальник продотряд гъисди гендуьмгъой бебей энугъо, Шомоиле, вегирде, доренуьт эри Лешгер Гъирмизи. Увэхдине гъэгъргъоре Бебе изму эдембу ведешенде эз ГӀэсоил.

Эри гъэрхундигъой онгур фурухдеире э хуькуьмет бегъем не сохдеи, колхоз гӀэйблукъ сохдембу заготовительгъоре, угъо э вэхд ю гъобул нисе сохдембируьт гуфдире онгуре. Оммо те унгъэдеш дуьшмени дебирени э дуьл Бебе, ки уре воисдени и тэхсире э сер ГӀэсоил венуьт. У чире се-чор пусире гуьлегъой онгуре ве бирмундени э сернуьш колхоз, э хэндеревоз гуфдирени.

— И чуьни, Микаил?

— Весси Бебе, эз зуревоз дануьсденуьм туь чуьтам колхозе хосдениге.— Чорей Микаил мибисдоге е бегъеме синле микеша эз гъобоне Бебе, оммо у сабур сохде, гуфдирени,— Гъисдуьт одомигъо, комигъоки энжэгъ чугъулире дануьсденуьт.

— Дирейт, хьовир Мамедов? — Мугу Бебе эз секретарь райком,— гъеле кеми онгуре э вэхд ю нисе вечиренуьтгъо, гене имуре чугъулиш эдете хунденуьт. Беге ме гуфдирем эз колхозникгъошму руз «кипур» э кор меьт гуфдире. Хуб мибисдо, парторг ишму э гӀэрей могълугъ коргъой атеисти мигировундге ве ижире коргъоре э гьерки бисдо, эз партие ведекирде оморе, куьгъне рабигъо тапшуьрмиш нисохдге.

Э мошин райком э гӀэрей Мамедов нен гъобоне заготовитель гиросдени ижире ихдилот.

— Бебе, э товуней комини эз партие ведекирде оморе лектор гуфдирембири туь?

— Э товуней ГӀэсоил Бинаев, уре гъеле те довгӀо бире ведекирдет эз партия. У редактор гъисдики, келе егӀэлмишигъо дегъишди э гозит. У коргъо э негъогъ нисди, те революцие бире, у раби бири эхи.

Бебере воисдембу гъеебо эри дуь одоми дуьшмени соху: эри ГӀэсоил, комики гендуьмгъой бешуре бердебугъо ве эри парторг Рэхмон, комики Хуморе хосдебу. Эхи Бебере воисдембу ю хою Хуморе. Оммо

секретарь райком Мамедов лап хуб шинохдембу ГӀэсоиле ве унегуьре бсвор инсе сохдембу э е гоф Бебеш.

Эз слойге доен жӀгӀмет раби ХӀэиме воисдени вогордуну ГӀэсоиле э тараф дин-догӀот. Э хотур эни кор у фуьрсорени э кин ГӀэсоил одомигьо эри хоши гуьрде уре. Чув имидигьош дорениге угьо, гене ГӀэсоил э угьо руьхшенд сохде, пиш сохдени угьоре. Эз екемиге ГӀэсоиле вогордунденуьт э жергегьой партия. И кор дорени уре тозе гьувот ве у э деш эшгьлуьиревоз сер гирдени эри гировунде гьовхой хуьшдере э гьӀршуй дин-догӀот ве рабигьо.

Гьемме тараф дин-догӀоте гирдегоргьоре гьӀгьр оморенуьт эз ГӀэсоил ве эз гьемме омбар увӀхди, кейки э гозит ведироморени статьей эну э товун мигӀид «кипур». Статьяре хунденге, раби нумаз ШафадӀе делуьре хуно бире, гозите шенде, гуфдирени.

— «Э жун гьоврей Миши, э жун гьоврей бебей ме, ижире э гьӀршуй худо рафдеире ме гьич недирем.

— Туь гьеймогьой дирей, чувтам ГӀэсоил э гьӀршуй худо гоф сохдениге?! — Пуьрсирени э хӀндеревоз раби ХӀэим.— У гьеле эзи чувл сал пушо вӀхуьшди э гьӀршуй худо.

— Дие иму э ки дениширейм, уре эз жугьурьети ведекирде воисде.

— Дузи ве и коре э у мӀгӀлуьм сохде воисде эз нуминей жӀгӀмет ве гуфдире гереки, ки у муьрденге эри гьовре сохде жӀгӀмет нумаз ниӀв гуфдире.

И ихдилоте э ГӀэсоил мӀгӀлуьм сохденге, у э руьхшендиревоз гуфдирени:

— Гье ини э и коревоз лап терсундит мере? Э раби ХӀэим ишму гуит, ки мере гьовре мисохут гуфдире коммунистгьо, фӀхьлегьо, колхозчигьо...»

Эз расдекиш, ГӀэсоил Бинаеве муьрденге, уре э келе хуьрметевоз гьовре сохдет. Омбаре одоми кура биребу э сер митой эну. Уре э песини рӀхь эри рӀхь сохде оморебируьт корсохгьой совхозгьо, колхозгьо, корхонегьо ве идорегьой шегьер Дербенд.

Миши Бахшиев э келе усдоетиревоз бирмунди чигьрет ГӀэсоил Бинаеве, чувн дананменде ферзенд хӀлгь тати, комики дори гьеммей зиндегуни хуьшдере э гьовхо эри идеягьой Ленини, э гьовхо э гьӀршуй дин-догӀот, чувн пропагандист, чувн боворинлуье корсох ве кук партией Коммунисти.

Коммунист Миши Бахшиев э согь творчествой хуьше гӀэре недоре гьовхо берде э гьӀршуй дин-догӀот. Гьовхо берден э гьӀршуй дин-догӀот ве куьгьне герексуьзе гӀӀдотгьо гьисди бинелуье темай нуьвуьсдеигьой Миши Бахшиев. Нуьвуьсдеигьой эну зенденуьт эшгьлуьире э дуьл хундегоргьо ве огол зеренуьт угьоре вӀхизуьт гуфдире э рӀхьм небердение гьовхо э гьӀршуй дин-догӀот, ве беде вӀхьши куьгьне гӀӀдотгьо.

Э творчествой мӀгӀлуьмлуье нуьвуьсдегор тати, верзуьшлуье корсох культури Догьисту ве РСФСР, лауреат премией республикеи э нум С. Стальский Хьизгьил Авшалумов божӀхьӀт офд биӀвге гьич е произведениеш, э комики жиге не гируь гьовхо берден э гьӀршуй дин-догӀот ве куьгьне гӀӀдотгьо. Мибу гуфдире, ки у нуьвуьсдеире сер гирди гуфдире э ижире гьовхо бердеиревоз. Шогьоди эну кор гьисди еки эз суьфдеи статьягьой эну «ГӀӀжел зенгьо», э комики у бирмунди егӀӀлмиши ве пес мунден э куьгьне гӀӀдотгьо бовор сохдегоргьоре.

Комини ихдилотгьой энуреш вегирдимге, е ихдилотгьой фегьмгерешими Дербендире, де ихдилотгьойгереш, повестгьоре ве гьемчуьн пьесагореш, э гьеммей энугьо иму миофим темай гьовхо бердеире э гьӀршуй дин-догӀот ве куьгьне герексуьзе гӀӀдотгьо.

Хубе жире дануьсдеи прогрессивни традицнегьой классикей Урусире ве литературей Востоке, дорени Х. Авшалумове минкини эри э усдоетиревоз нуьвуьсде омбаре произвeдениегьой реалисти хуьшдере. У веберди реализм татире э лап тозе буьлуьнди ве бирмунди э у дузе рэхь сатирикeире. Творчествой энун, комики э муьхькемлуьиревоз бенди э творчествой сeр зугьуни хэлгь татиревоз, вокурди тeлeк верэгь э истoрией литературей тати.

Творчествой Хьизгьил Авшалумове гьисди е гуьзеле тарафигеш. У гьисди гьовхо бердеи неки э гьэршуй бедкоргьо, шефдгьо ве дин-доглот, комигьоки мешет биренуьт э кор тербие дорей одомигьоре, гьемчуьн гьовхо бердеи эри бесгьуни пушолуье идеалгьо ве боворинлуьи коммунисти.

Талант сатирикeи Х. Авшалумов ве ди бирени, ки зенде омори гуфдире э кумеки одомигьой Дербенд ве дигь гьэили энуревоз, комигьореки хьэз оморембу руьхшенд сохде э шефде коргьой дин-доглоти ве гуьнжундембируьт э товун энугьо килитлемее хэнделуье ихдилотгьоре.

Энжэгь эз хьохмой хэлгь мибу вегирде ужире тижe гьэлем сатирикeи ве руьхшенд сохдеире. Гьовхобере атеизм Х. Авшалумов зерени зэхм э дин-доглот, э гьэдотгьо ве гьонунгьой энун.

Песой эни статья дофус зере миёв э 1978 сал ведировгьо альманах тати.

Эз зугьун уруси чарунди САФАНОВА А.

Яков Агарунов

ЧУЪТАР ЯРАТМИШ БИРИГЕ ЛИТЕРАТУРАЙ ТАТИ

(Еровурдигъо)

Сеимуйн бэхш

Екимуйн бэхш эни еровурдигъойме дофус зере омори э альманах тати э 1974 сал ведироморигъо, дуймуйн бэхш — э 1976 сал ведироморигъо. И гьисди — сеимуйн бэхш эн еровурдигъойме, дофус зере оморенигъо э альманах.

Исроил Давыдов. Э редакцией гозит «Коммунист» тати э Боку (1934—38 салгъо) у бу жигегирме. Эз гьемей хьовиргъой жовониме, эз гьеме кумекчигъойме э кор литературай тати, Исроил Давидов бу эн суьгъде, дананде, божеренлуье корсох. Хьэёменд, дуьлтемиз, соф, у гьич кор хуьшдере нимелит нигъишд те ебо уре неверасде, ченгъэде у вомундеш мибисдоге. Бебей энугъо — Ехьиил есиевчи бу. У э худо бовор сохденигъо одомиш буге, оммо дин-догъоте, рабигьоре ве элчэгъэ коргъошуре нисе ветовусдембу.

Исроил Давыдов. Э редакцией гозит «Коммунист» тати э Боку шегуьрд э ки чекмечи, бугъдегъо (песдегъо) эз комсомол уре фирсорут эри хунде э партшколай Гъуьбе. Партшколай Гъуьбере верасденге, Исроил Давидов хундени э партшколай Боку. У гьеме хьэрекетигъой хуьшдере венорени данандеи хуьшдере эри зиёд сохде. Хэйли вэхдгъо Исроил кор сохди э кор комсомоди, эз 1932 салгьореоз — э кор партией. Э 1933—1934 салгъо у бу жигегир эн начальник Политотдел МТС э кор комсомоди э еки эз районгъой Азербайджан. Эзи кор уре э товогъоймеревоз фирсорут э киме э редакцией гозит «Коммунист» жигегир эн редактор.

Гьеле у те э редакция кор сохдеки, э партшкола хундеки, эз зугъун азербайджани э зугъун тати чарундебу е ченд ихдилотгъо ве пьесагъо, меселен, дуь пьесагъой Н. Нариманове. У вэхди у не шогъир бу, не нуьвуьсдегор, оммо э кор литературай тати хубе хьэвескор бу ве жэхьд сохдембу, хубе бэхшиш вегирдембу э кор термингъо, грамматика гуьнжундеи ве дузнуьвуьсдеитгъо.

У вэхд кор литературай тати эдембу тозоле сер гирде оmore. Гозит «Коммунист», ведироморембугъо э пенж руз ебо, миёсде доре хэбергъой ТАСС-е, докладгъо ве речгъой рэхьберчингъой вилеете, республикаре ве угъзге хэбергъойгеш. Угъо миёсде доре оmore э гозит э вэхд ю, дир небире. Имуре у вэхди небу герек гьисдигъо термингъо э зугъун иму, эри чарунде эз уруси э тати. Оммо неденишире э и кор, иму дир несохде, ёгъин миесдим доре гьер жире герек гьисдигъо материалгьоре э гозит. Унегуьре иму омбаре четинигъо кеширембирим. Ме не Исроил Давидов, Юно Семёнов минуьшдим э сэгъетгьоревоз, ферьм мисохдим ченд жире вариантгъо, ченд жире тегьер кими гофгъо, термингьоре эри чарунде эз зугъун уруси э зугъун иму. Меселен: «Советская власть». Уре гьечуш гьишде гъэмел миомо, оммо имуре э зугъун тати гьисди гъэмел, гуьнжолуь оморенигъо гофгъо эри энугъо — «хьуькуьмет Совети». Иму э гъэрейму теслих сохдим гьечи эри нуьвуьсде — «хьуькуьмет Совети».

Оммо ижире гофгьоре: «социализм», «партия», «коммунизм», «колхоз» ве «совхоз» э зугьун тати чарунде герек небу, чуьнки имуре э угьо ухшеш э зугьун иму гоф нисди, унегуьре у гофгьоре иму гьечу гьиншдим.

Имогьонш веднини, ки э термингьоре дуз нуьвуьсден, чарунден гьеле келе четнингьо дери, оммо у вэхди, эзи 45 сал пушо, кор литературай тати тозеле сер гирде оморенге, четнингьоре гьэдер-хьисоб небу.

Кеме четнингьо небу эри эвели корсохгьой литературай тати тегьер дуз нуьвуьсденш. Меселен, чуьтам нуьвуьсде герекиге ижире гофгьоре: «мибу» небуге «имбу», «нисе», небуге «несе», «шевхьонгум» небуге «шэхьонгум», «Гэтош» небуге «аташ». Э сер гьеммей эни жуьрбежуьре гофгьо герек бу бэхьс берде, верасунде. Исроил Давидов эз дуьли-жуни гьеме дананден хуьшдере дори эри параменди зугьун литературай дедеи.

Эз редакция Исроил э 1937 сал рафд эри хунде э Масков э институт журналисти. Уре верасде бэгьдо у кор сохди э ЦК партией Азербайджан. У бири э довго. Кор сохди гьемчун редактор э Азернешр (Азгиз). Исроил Давидов гьейсэгГэт э пенсиеи, согь-саламати, минкин гьэдери гировундени кор журналистире.

Донил Атнилов. Еболе дирем ме и жовоне сие чердее кукэ э 1936 сал, у оморенге э киме э Боку э редакцией гозит «Коммунист». Хубе буй-балае кук эз Дербенд, у гьеле омбар жогьил-жовон бу, э хьэмендиревоз, гЭйб кешире-кешире но э сер столме эвели широй хуьшдере. Э хушхьолиревоз э ёр оворденуьм у рузе. Ини е бендле эзу келе широй энү, дофус зере оморевозгьо э гозит «Коммунист! № 15—16 арт 1936 сал: «Эри бирорме (когьоз эз Масков)»:

Нуьвуьсдуьм эритуь
ГЭзизе бирорме,
Чуьн шоре гофгьой
Эн гьэриш дуьлмере,
Нуьвуьсденуьм эритуь
Чуьн шоре рузгьой
ИсэгГэти мере...

И бу эвели широй Донил Атнилов, гирошдигьо эз зир десме э гозит «Коммунист». Песде ме ченд бо э шориревоз хундем широгьой энуре э гозитгьой Масков э зугьун уруси. У бу данандее, зиреке шогьир тати.

Дубиё Бахшиев. Эдем хьэйфбери кешире эри энү кор, ки эз архив хунейме нисе офденуьм екиллей семе эзу широгьой энү, дофус зере оморетгьо у вэхдгьо э гозит «Коммунист». Энжэгь мунди э ме гозит статьяй энү веригьо (№ 74 31 декабрь 1936 сал) «Ихдиёри эри зэхьмет». (Эз товун тозе Конституция).

Дубиё Бахшиев гьеле увэхдиш дананде бу э кор политики. Имогьой у доктор науки, профессори. Уре хубе, лоигьлуье хуььрмети э гьэриш гИлмчигьой эн Масков. Чуьн шогьир тати у омбардан бу, зирек бу, широгьой энү эз гьер тараф хуб бу—эз товун зугьуниш, эз товун жэгьетиш, иллогьки эз товун политикаш. Бахшиев Дубиё э широгьой хуьшде дануьсдембу э вэхд ю пой вечире э герекие коргьой хуькуьмет Советиревоз. Ме нисе дануьсденуьм мухшул бирениге у исэгГэт э кор литературай татиревоз, оммо э у вэхдгьо Дубиё гьинори кем несохди эри параменди литературай тати.

Илья Хананьев. Вероморен Хананьев чуьн шогьир гирошди э гьэриш редакция, э гЭрей корсохгьой редакцией гозит «Коммунист» тати. Э редакция у кор сохди корсох эн литератури ве гье унжо у хуте, дананде бири эри нуьвуьсде широгьо. Хубе жирей нуьвуьсдеи, раче зугьун минкин дори уре эри жиге гирде э гьэд увэхдине тозе шогьиргьой

татиму. Мере воисдени биёрум дуь бенд э широй энун, «Ватан» коми-реки иму дофус зеребирим э гозит «Коммунист» (№ 63, 16 ноябрь 1936 сал)

«Гирошдет салгьо эз девр торки,
Ватанме бири улкей техники,
Улкей игидгьо, улкей офдон,
Улкей культури
Улкей хунден.

Чуь хуби зигьисде э и Ватан,
Эжеки нисди не бег, не султан,
Э Ватанме — э улкей Совети,
Эжеки селт нисд бири гьульети...»

Хананьев бу еки эз желде корсохгьой литературай тати, журналист

Хьизгьил Авшалумов. Хьэйфки ме умогьойгьо Хьизгьиле не шинохдем. Э гуфдирей энуревоз э 1937 сал, э гьеминон у оморебу э Боку, дироморебу э редакция эри мере дире, оммо чуьтари кориге ме у вэхди э редакция недебирем, унегуьре иму дуь екире дире недануьсдейм. Уники э нуьвуьсдеигьой Хьизгьилевоз ме шинох бирем энжэгъ э педини салгьо.

Эз товун еки эз вегирлуье нуьвуьсдегоргьой тати Хьизгьил Авшалумов, дануьсденуьм, омбаре рецензиегьо нуьвуьсде омори. Е кем энугьоре ме хундем, э угьоревоз ме разинуьм. Ме хьэрекет сохденуьм э инжо угьоре вогоруш несохум, эзугьо тефигьети ве зиёди гьисдигьо фикиргьой мере гуюм.

Мэгьлуьмики, Хьизгьил кор литературире сер гирди э гозит «Зэхьметкеш» кор сохденге. Эзу вэхдевоз у омбаре ихдилотгьо, шоиригьо ве пьесагьо нуьвуьсди. Ме э песини дегъ сал хундем нуьвуьсдеигьой Хьизгьиле э альманах, э ведироморе книггьой энун: «Зен бирор», «Кук гудил» э зугьун тати, э зугьун уруси — «Сказание о любви», «Фамильная арка».

Хундегоргьой альманах тати эз еровурдигьойме дануьсденуьт, ки ме мухшулум э кор литературай тати эз гьевели рузгьой бине норе оморе, сер гирдеи энун — имогьой э незники (э куьнди) 55 сали. Мере минкин бири эри хунде, шинох бире, гуьнжунде ве редактори сохде омбаре чигьоре, ведироморетгьоре э гьэд эни пенжогъ пенж сал. Э у хотур, эгер и салгьой зэхьметме э ногьогьи неведарафдиге ве эгер фикирмере гьимет гьисдиге, ме э боворинлуьиревоз гуфдире мидануьм: Хьизгьил Авшалумов исэгьэт гьисди вегирлуье, екимуьн божоренлуье нуьвуьсдогор э гьэрей гьеме нуьвуьсдегоргьой татиму. Данандеи энун, дорун зиндегуни хэлгъ хуьшдере дануьсдеи энун ве э гьечиревоз жэгьим офурнуьш (творчествой энун) норени уре э е жерге э пушолуье писательгьой хэлгьиревоз.

Хьизгьил Авшалумов хуб, дорун дануьсдени зиндегуни хэлгъ хуьшдере, кугьнереш ве измуиреш, гьэдотгьоре, хосиетгьоре. «Кук гудил», «Зен бирор», «Кишди хьомоли» нуьвуьсде омори э хубе зугьуневоз. Угьоре келете одомигьош, жовонгьош э келе разигериревоз хундет. У гьэдотгьо куьгьне бирет ве имогьой ведарафдет эз гьэриш имун, оммо нуьвуьсде угьоре э хубе тегьеревоз, Авшалумов э ёр келетегьо овурдени бире коргьоре, э жовонгьо верасундени. — чуь гьэдотгьо дебириге э гьэриш имун.

Гьер хэлгъэ э тегьер зиндегунию гуьре бири хосиетгьою, гьэдотгьою. Усдоети нуьвуьсдегор уники, угьоре бирмунун э жергей энун коргьойге эри верасире, чуьтар гирошдиге зиндегуни хэлгъ пушотегьо. И ди-

леге Авшалумов хуб, э усдоетиревоз э жиге овурди, эзу хотур хубе тэгИрфиш гьобул сохди.

Хьизгьил Авшалумов сер гирди кор литературире э у вэхд, кейки вэхд небеледи, жижа дешенден, шегуьрди литературай тати верасдебу: элэфби тати хьозур бу, э дуй келе шегьергьо дофус зере оморембу э зугьун тати, э Бокуш, э Махачкалеш, э Масковиш ведироморембу гозитгьой тати, хунден э школагьо те 5—6 муьнк класгьо гиросдембу литературай тати, корсохгьой литературай татиш э четиниревозиш буге, эдембируьт параменд бире. Хьизгьил э офурнуьш (творчествой) хуьшдеревоз диеш литератураймуре пушо берди.

Хьизгьил ю неки нуьвуьсдени э зугьун тати, гьемчуьн ю хуьшдению чарундени нуьвуьсдеигьой хуьшдере э зугьун уруси. Гьелбет, эри эни кориш келе усдоети воисде, э и тегьеревоз шинох сохде э зиндегуни хэлгь хуьшдеревоз, торих ве хосиетгьой зиндегуни энуревоз де хэлгьгьойгереш.

Гуфдире гереки, ки гьисди ужире нуьвуьсдегоргьо э гIэрей лите- раторгьойму, комигьоки фикир сохденуьт э уруси, песде нуьвуьсденуьт э тати. Ужире нуьвуьсдеигьоре э хуьдеки, гуйге э зир дендуйтуь эдее гьум гьирогь дерьегьги гешде, Авшалумов эзи гIэйбгьо хилоси. Диеш зиьдте. Бэгиэи куьгьне гофгьо, эз хэьл омбаргьо ведерафдетгьо, меселен, «гьо- лок», «дасдар», «гилгули», «ибуд» ве угьониге э садгьоревоз эзини гоф- гьо рач сохдет нуьвуьсдеигьой энуре.

Ме инжо рецензия ние нуьвуьсденуьм. И гофгьойме — кутэхьэ фи- кирмени, разименди, хуьроми дуьлмени. Воисдени е дилегмереш гуюм. Сер гирде э тегьнимиревоз, э дорундуьлиревоз, гьертарафлуь лугьонд нуьвуьсди у повесть хуьшдере «Куку гудиле», оммо уре у те эхир овурде нерасунди. Дилегме, эн омбаре хундегоргьойму уни, ки Авша- лумов песой энуповештеш нуьвуьсуь эз товун гьозие-гьэдер, зиндегуни эн хэлгь иму э суьфдеи салгьой хуькуьмет Советиш ве песдеине сал- гьош. Мере имиди, ки Хьизгьил и дилеге э жиге миёру.

Э мэгIуьмей 60 сали революцией Октябрь иму е каразигеш тес- лих сохденим, ки хушбэхди эни чуькле, пес мундебугьо, торик бугьо хэлгь иму, сэхд ологьолуьни гуфдире э гьинор гьирмизине Октябре- воз. Имогьой имуре гьисдуьт неки литературайму, нуьвуьсдегоргьо, шо- гьиргьойму, пушолуье корсохгьой фабригьо, заводгьо. Имуре гьисдуьт хэйли кандидатгьой гIилми, гьемчун е ченд докторгьой гIилми. Имо- гьой бегьергьой гьирмизине Октябрь, хилос сохдигьо чуькле хэлгь имуре э гьеме э зир муьрс дебируьтгьо хэлгьгьой вилеет имуревоз э еки, эз торики ве зулмети, эдете сал бе сал хушбэхд сохде зиндегуни хэлгьгьой вилеет имуре, параменд сходе культура ве ис- кусствой энугьоре.

Эгенер минкин бисдоге и каразиге мере воисдени нуьвуьсуьм эз товун е ченд докторгьой гIилми, ведироморетгьо эз гьэриш хэлгь иму, бирет вегирлуье, данандее, хьохмолуье корсохгьой улкей Совети.

Боку.

ЭЗ ТОВУН КИМИ ГЪЭЛЕТИГЬО

Э порине 1976 сал альманах э тэхсири эн редакцией альманаховоз э статьей хьовир Яков Агарунов «Чуьтар яратмиш бириге литературай тати» дарафди е ченд гъэлетигьо.

1. Э 66 муьн велг нуьвуьсде омори, ки стихотворенией «Геделей Кишире» нуьвуьсди гуфдире Исхьогъ Ханухов. Оммо и стихотворение гьисди эн Рэхьэмим Рувинов.

2. Э ужиге, эжеки нуьвуьсде омори эз товун Юно Семенов, ки «у нуьвуьсди омбаре широгьо ве ихдилотгьо, э глэрей комигьоки деруьт «Эри бюрократгьой Германия», хунде гереки гьечи: «У нуьвуьсди омбаре широгьо ве ихдилотгьо, э глэрей комигьоки деруьт: «Эри бикоргьой Германия».

Цена 50 коп.

МАХАЧКАЛА

МАХАЧКАЛА 1977

Советская Родина

(Сборник татских писателей)

На татском языке